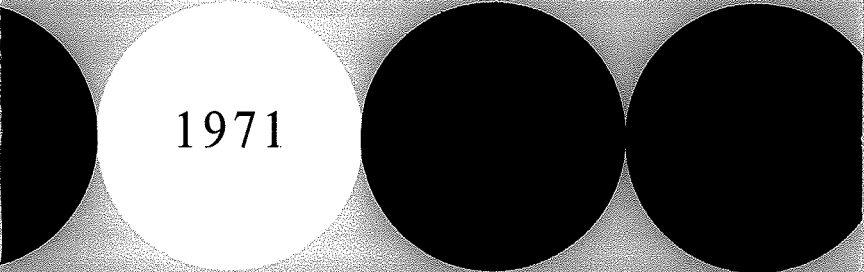

Sprog i Norden

1971

ÅRSSKRIFT FOR
DE NORDISKE SPROGNÆVN

Sprog i Norden 1971

Årsskrift for de nordiske sprognævn

Hovedredaktør: Bertil Molde

UDGIVET AF
DANSK SPROGNÆVN

I kommission hos

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG A.S.
KØBENHAVN 1971

Denne bog er også udgivet i Norge og Sverige,
i begge lande under titlen *Språk i Norden*
© Dansk Sprognævn

Berlingska Boktryckeriet, Lund 1971
ISBN 87 00 63181 701

Indhold

Dansk Sprognævns virksomhed i 1970	5
Svenska språkvårdsnämnden i Finland 1970	8
Institutionen för nufinska 1970	10
Det islandske sprognævns virksomhed i 1970	12
Norsk språknemnds virksomhet i 1970	13
Nämnden för svensk språkvård 1970	16
Nordisk språksamarbeid 1970—71, av <i>Arnulv Sudmann</i>	19
Om svensk og norsk indflydelse på moderne dansk, af <i>Allan Karker</i>	29
Om påverknad på norsk frå andre nordiske språk, av <i>Alf Hellevik</i>	37
Svenska lån från danskan, norskan och finskan, av <i>Gösta Bergman</i>	49
Isländskan i Nordamerika, av <i>Haraldur Bessason</i>	57
Finskan i Amerika, av <i>Pertti Virtaranta</i>	79
Norsk i Amerika: Studier og status, av <i>Einar Haugen</i>	111
Det svenska språket i Amerika, av <i>Nils Hasselmo</i>	125

Dansk Sprognævns virksomhed i 1970

De opgaver som er pålagt Dansk Sprognævn ud over samarbejdet med de øvrige nordiske sprognævn, er hovedsagelig følgende: besvarelse af forespørgsler, udgivelse af en retskrivningsordbog samt indsamling af ny ord etc.

1. Besvarelse af forespørgsler

I løbet af 1970 er der besvaret i alt ca. 5 000 forespørgsler, heraf ca. 1 100 skriftlige og ca. 3 900 mundtlige. Antallet af forespørgsler har gennem en del år været stærkt stigende (i 1961/62 var tallet således kun ca. 800), men i det sidste par år har det fundet et nogenlunde fast leje på omkring 5 000. Forespørgslerne har drejet sig om næsten alle arter af sprogrigtighed: retskrivning, tegnsætning, udtale, orddannelse, bøjning, syntaks og ordbrug; derudover er der ikke sjældent blevet spurgt om ords oprindelse og alder, om brug af ordbøger, grammatikker og lignende. Forespørgslerne kommer fra meget forskellige kredse: privatpersoner, offentlige kontorer og institutioner, erhvervsforetagender. — I flere tilfælde har nævnets sekretariat efter henvendelse fra offentlige eller private terminologinævn gennemgået udkast til terminologi inden for bestemte områder. Det har især drejet sig om kommentarer til retskrivning og orddannelse. I 1970 gælder det således udkast til en atomordbog, til en plastterminologi og til en liste over radiobranchens fagudtryk. — Gennem samarbejde med Danmarks Radios Sprogudvalg, et udvalg som er rådgivende m. h. t. sprogbrug i radio og tv, har nævnet givet råd og vejledning i en række sprogrigtighedsspørgsmål, især om udtale.

I bladet *Nyt fra Sprognævnet*, som udsendes 2 gange årlig,

publicerer nævnet en række svar som skønnes at være af almen interesse. Det gælder især de korte svar der er givet mundtligt. Nyt fra Sprognævnet udsendes nu i godt 5 000 eksemplarer og giver dermed nævnet en betydelig kontaktflade til offentligheden. Abonnenterne er for en stor del nævnets forespørgere, og derudover et stort antal lærere på alle undervisningstrin, samt en del skoler og biblioteker. — I nævnets årsberetning publiceres især en del længere svar, oftest svar som er afgivet skriftligt. Årsberetning 1969/70 er solgt i ca. 800 eksemplarer, og der er udsendt ca. 350 frieksemplarer. — Begge publikationer bliver omtalt, refereret og aftrykt i uddrag i et betydeligt antal dagblade samt i flere fagblade, især skolepressen.

2. Retskrivningsordbogen

I modsætning til de øvrige nordiske sprognævne har Dansk Sprognævn den opgave at udgive den officielle retskrivningsordbog. Gennem adskillige år har man forberedt en ny, gennemrevideret udgave af Retskrivningsordbog 1955. Det er tanken at revidere både retskrivningsvejledningen og den alfabetiske ordliste fra grunden. Som følge af personalemangel og de øvrige opgavers stærke vækst er arbejdet gået langsommere end ønskeligt. Gennem det sidste par år har man arbejdet med redaktionsprincipper og udarbejdet en række prøveredaktioner af udvalgte afsnit af ordlisten. Det er ikke muligt at sige hvornår den ny udgave vil kunne foreligge.

3. Indsamling af ny ord etc.

Den ministerielle bekendtgørelse pålægger nævnet "At indsamle og registrere nye ord, former og vendinger, herunder forkortelser". Til forskel fra Norge og Sverige er situationen i Danmark den at Sprognævnet er det eneste sted i landet hvor sådanne sproglige nyheder systematisk indsamles. Nævnets sekretariat forsøger at følge sprogets udvikling over en noget bredere front, idet man også registrerer fx afvigende stavemåder, udtaleforhold, ny bøjningsformer, ny konstruktioner. Derved bliver indsamlingsarbejdet til stor nytte også for oplysnings- og

rådgivningsvirksomheden og for den ny udgave af Retskrivningsordbogen.

Indsamlingen omfatter mange kilder. Hovedvægten ligger på dagspressen. Det er nævnets erfaring at tilvæksten i ordforrådet viser sig væsentlig stærkere her end andetsteds. Men man exciperer dog også regelmæssigt andre kilder, især tidsskrifter og bøger. Derudover noteres sprogbrug i tv og radio. For at kunne supplere de eksisterende engelske, tyske og franske ordbøger, skrives der regelmæssigt også ny ord ud fra ugeudgaven af et britisk og af et fransk dagblad samt fra en tysksproget avis. Mange ny ord i dansk stammer fra et af disse tre sprog, og ved hjælp af dette materiale kan man lettere skønne over hvorfra et nyt ord stammer.

Samlingen af citatsedler er i de senere år blevet forøget med 30 000—35 000 pr. år og omfatter nu ca. 300 000.

Efter at listerne over ny ord ikke længere offentliggøres i de nordiske sprogøvnings fælles publikation, har Dansk Sprogøvnings besluttet at udsende toårige nyordslister i en særskilt publikation. Første bind, som vil omfatte 1968 og 1969, vil udkomme i løbet af 1971.

Svenska språkvårdsnämnden i Finland 1970

Svenska språkvårdsnämnden i Finland avgav i oktober 1969 till undervisningsministeriet ett utlåtande om ett av professor Matti Sadeniemi på uppdrag av ministeriet utarbetat förslag till organisatorisk reform och finansiering av vissa institutioner i Finland, som arbetar med språkforskning och språkvård. Inom ett föreslaget statligt språkforskningsinstitut skulle en svensk språkvårdsbyrå bli en av tre byråer inom en självständig svenskspråkig avdelning, jämställd med två finskspråkiga avdelningar. Den svenska språkvårdsbyrån skulle förestås av en heltidsanställd forskare. Svenska Finlands folktingsfullmäktige, som sedan år 1942 med anslag från Svenska kulturfonden och ett obetydligt statsunderstöd upprätthåller språkvårdsnämndens verksamhet, hade ingenting emot att denna enligt planen skulle övertas av ett statligt organ. Det skulle både ekonomiskt och organisatoriskt innebära en avsevärd förbättring av den finlandssvenska språkvårdens arbetsvillkor. En statskommitté, i vilken Svenska språkvårdsnämndens ordförande, professor Carl-Eric Thors var medlem, slutförde under år 1970 sitt uppdrag att utarbeta förslag till lag och förordning om ett statligt språkforskningsinstitut.

Antages denna lag, kommer det svenska språkvårdsarbetet i Finland om några år att bygga på en fastare grund än nu. Till dess bedrivs det som hittills inom en anspråkslös ram men i ständig kontakt med de övriga nordiska språknämnderna.

Det svenska teaterspråket i Finland diskuterades vid ett seminarium i Helsingfors den 7—8 januari 1970. Det anordnades på initiativ av rektorn för Svenska teaterskolan Kristin Olsoni och professor Lars Huldén, bägge medlemmar av språkvårds-

nämnden. Det livliga meningsutbytet mellan skådespelare, modersmåls lärare, radiofolk och språkforskare kom även att gälla den finlandssvenska riksspråksnormen. En rätt stark generationsskillnad i den allmänna inställningen till språkvårdssträvanden kom till uttryck och återspeglades i finlandssvensk pressveckorna efter seminariet. Svenska språkvårdsnämnden fann anledning att med professor Åke Granlund som inledare diskutera det finlandssvenska riksspråket även vid nämndens årsmöte den 5 mars 1970.

I samarbete med den finska språknämnden anordnade nämnden den 9—11 oktober 1970 i Helsingfors och Borgå det sjutonde nordiska språkmötet med 32 deltagare från fem nordiska länder. Om detta se Arnulv Sudmanns artikel Nordisk språksamarbeid 1970—71, sid. 19.

Svenska språkvårdsnämnden i Finland står liksom de övriga nordiska språknämnderna allmänheten till tjänst med rådgivning om språkbruk och språkriktighet. Den ser också en uppgift i att sprida kunskap om svensk språkvårdslitteratur. Frågor besvaras per brev och två timmar om dagen fem dagar i veckan per telefon, dock ej under sommarmånaderna. Antalet telefonsamtal var under år 1970 ca 1 000, antalet besvarade enskilda frågor givetvis flera gånger större. Rådgivningen anlitas bl.a. av korrespondenter, sekreterare och översättare på kontor och ämbetsverk, reklamstilister, jurister, tekniker, lärare i svenska i finska skolor, broschyrförfattare och -översättare samt privatpersoner av olika kategorier. Om de ständiga inflytelserna från finskan i tvåspråkiga arbetsmiljöer vittnade liksom under tidigare år de talrika frågor som gällde översättning till svenska av nya och funktionsdugliga finska ord och uttryck. Det kan vålla åtskilligt huvudbry att finna användbara svenska motsvarigheter.

Institutionen för nufinska 1970

En lag som väsentligen ändrade Finlands Akademis karaktär och struktur trädde i kraft i början av år 1970. Finlands Akademis språkvårdsbyrå erhöll då benämningen Institutionen för nufinska, och i förordning tilldelades den uppgiften att bedriva finsk språkforskning och språkvård. Vid institutionen finnes en Språkvårdsbyrå för allmänhetens betjäning. Som rådgivande organ fungerar en språkvårdsnämnd bestående av fem medlemmar, en av dem institutionens chef, och två suppleanter. Språkvårdsnämnden tillsättes av statens humanistiska kommission.

Till språkvårdsbyrån inkom under året 9 858 förfrågningar. Motsvarande siffra år 1969 var 10 045 — nedgången berodde uppenbarligen på införandet av femdagars arbetsvecka. De flesta förfrågningarna kommer från ämbetsverk och byråer, och de berör språktbrukets alla områden: satsläran, formläran, rättskrivningen, term- och betydelsefrågor. — Byrån lämnade under året hjälp bl.a. vid redigeringen av flera olika specialordböcker. Personalen höll på begäran föredrag vid olika kurser o.dyl.

Språkvårdsbyrån utger informationsbladet Kielikello, som utkommer med ett nummer om året. Under redogörelseåret utgjordes publikationens huvudtema av skillnaden mellan det talade och det skrivna språket. Informationsbladet utdelades gratis i 10 200 exemplar till modersmåls lärare och -studerande, journalister, skriftställare, reklammän, translatorer — distributionen handhades av respektive förbund. Dessutom togs en upplaga på 1 500 exemplar för bokhandlare och prenumeranter. — Till tidningar och tidskrifter sänder byrån därjämte i särtryck avdelningen Kielemme käytäntö (Vårt språkbruk) i

tidskriften Virittäjä.

Rundradion har varannan vecka ett program kallat Kielikorva (Språkörat), som behandlar frågor i samband med språkbudet. Det arrangeras av rundradion, vanligen i samarbete med Språkvårdsbyrån.

Institutionen för nufinska utarbetar en ordbok över främmande ord och förlägger härvid tyngdpunkten till att ge rätt-skrivnings- och uttalsdirektiv samt finska motsvarigheter. Samtidigt förbereds redigeringen av en finsk-finsk ordbok i en volym, en komprimerad och kompletterad version av Nykysuomen sanakirja som år 1961 blev färdig i sex delar. Den kompletterande excerperingen för ändamålet pågår.

Norsk språknemnds virksomhet i 1970

I 1970 ble det etablert et nærmere samarbeid enn tidligere mellom Norsk språknemnd og terminologiinstitusjonene Norges Standardiseringsforbund og Rådet for Teknisk Terminologi. På årsmøtet i Norsk språknemnd, der Norges Standardiseringsforbund og Rådet for Teknisk Terminologi var invitert, ble terminologiarbeidet drøftet og verdien av et godt samarbeid om terminologi understreket.

Norsk språknemnd er valgt inn som medlem av Rådet for Teknisk Terminologi, og en av sekretærene i nemnda til å delta i Norges Standardiseringsforbunds hovedkomitémøter. Som før blir de forslag til standarder som Norges Standardiseringsforbund utarbeider, og en del av de forslag til ordlister som Rådet for Teknisk Terminologi utarbeider, sendt inn til Norsk språknemnd for språklig gjennomgåing.

Et samarbeidsutvalg som bestod av representanter for Norges Standardiseringsforbund, Rådet for Teknisk Terminologi og Norsk språknemnd, har gitt uttrykk for at selve grunnlaget for terminologiarbeidet må bli bedre, og at samarbeidet om terminologi må bli effektivt. Dette er Norsk språknemnd enig i, og nemnda mener at det bør bli utarbeidet en registrant over fagord som er i bruk i norsk, og at denne fagordregistranten må kunne behandles datamaskinelt. Norsk språknemnd har overfor myndighetene gjort framlegg om at det blir tilsatt en egen fagspråk-amanuens i sekretariatet, og nemnda har vendt seg til de andre språknemndene om at fagspråk-spørsmål blir drøftet på det nordiske språkmøtet 1971.

Det arbeid med allmennord-registrant og datamaskinell språkbehandling som Norsk språknemnd gjorde opptaket til i sam-

arbeid med datasentralen i Bergen, fortsetter. Registranten over allmennord omfatter nå ca. 40 000 ord, og visse utskrifter av materialet, ordnet etter bøyningskategorier, foreligger. Det er også laget en baklengsalfabetisert versjon av registranten.

Arbeidet med å lese korrektur på registranten er i gang, og spørsmålet om å utvide ordtilfanget i den har vært drøftet. Seinere vil en prøve å få gitt ut ordregistranten som offisiell registrant over gjeldende norsk rettskrivning.

Arbeidet med ekserpering av nyord i aviser, tidsskrifter og bøker fortsetter. Datasentralen i Bergen har laget en førebels, alfabetisert utskrift av nyordsmaterialet for perioden 1945—1970.

Granskingen av lærebøker fortsetter på samme måte som før. I 1970 kom det inn til språklig kontroll 244 lærebøker. Av dem var 160 på bokmål, 54 på nynorsk, mens 30 bøker hadde både bokmåls- og nynorsktekst. Dette er en økning på 36 % fra 1969, og en økning på 38,6 % i forhold til gjennomsnittet for årene 1965—1969.

Granskingen gjelder lærebøker til bruk i grunnskole og gymnas, handelsgymnas og handelsskoler, tekniske skoler og andre yrkesskoler. Det blir kontrollert at bøkene er i samsvar med gjeldende rettskrivning, at det er konsekvens i ordbruk og formverk, og at terminologi og annet ordvalg er korrekt; der det er nødvendig, blir det gjort merknader til syntaks og stil. Eventuell dansk eller svensk tekst i lærebøkene blir også kontrollert. Vanligvis blir lærebøkene godkjent under forutsetning av at visse endringer blir gjort; det hører til sjeldenhetene at departementet blir tilrådd ikke å godkjenne en bok.

Et særlig viktig område representerer lærebøkene i norsk: språklærer, grammatikker, norskhfter og ordlister. Her er Norsk språknemnd faglig instans også og må ta standpunkt til innholdet.

Lærebokgranskingen er tidkrevende, og den legger beslag på 60—70 % av sekretærenes tid. Men tilsynet med lærebøkene gir god kunnskap om språket og om språklige utviklingen.

denser, og dette kommer til nytte i både rådgivingsarbeid og normeringsarbeid.

I tillegg til den rådgiving som skjer i samband med lærebokgranskingen, har Norsk språknemnd svart på språklige spørsmål fra departementer og andre statskontorer, fra radio og fjernsyn, dagspresse og ukepresse, forlag og andre firmaer og fra enkeltpersoner. Spørsmålene har gjeldt så å si alle sider av språket, særlig ords skrivemåte, bøyning og betydning, fremmedord og avløsere for fremmedord, tegnsetning, språkføring; nemndsekretariatet har gått igjennom og kontrollert språket i brosjyrer, skjemaer, rundskriv og eksamensoppgaver.

I rådgivingsarbeidet har en ofte tatt kontakt med nemndene i andre nordiske land.

Årsmeldingen for Norsk språknemnd for 1970 er trykt som tillegg til "Norsk skole" og som særtrykk. Samlet opplagstall er 12 850. I skriftserien (nr. 6) har Norsk språknemnd gitt ut Finn-Erik Vinje: "Moderne norsk avisspråk" (om andre, samnordiske skrifter i skriftserien, se artikkelen "Nordisk språksamarbeid 1970—71", s. 19).

Arbeidet med redigeringen av et skrift om skrivemåte og uttale av geografiske navn er i gang, likeså arbeidet med å samle materiale til et skrift om historiske navn.

Nämnden för svensk språkvård 1970

Nämnden för svensk språkvård utövar sin verksamhet framför allt genom det 1954 inrättade Institutet för svensk språkvård. Nämnden och dess arbetsutskott fastställer de allmänna riktlinjerna för arbetet inom institutet, som sedan utför de olika uppgifterna. Nämndens sekreterare är samtidigt chef för institutet.

En central uppgift för Institutet för svensk språkvård är *rådgivning* i språkfrågor. Under 1970 besvarades av institutet omkring 5 300 förfrågningar av skilda slag, därav omkring 2 000 skriftligt och resten muntligt (i regel i telefon). Antalet frågor till institutet har ökat ständigt; det kan nämnas att de besvarade frågorna uppgick till 4 500 under 1969 och till 3 000 under 1968. En betydande del av alla frågor till institutet kommer från offentliga myndigheter, statliga verk o.d. — det torde röra sig om mellan en tredjedel och hälften. En viktig del av dessa förfrågningar från myndigheter o.d. rör utformningen av olika slag av texter, dvs. institutets personal språkgranskar manuskript eller korrektur. Under 1970 granskades t.ex. flera författningstexter, bl.a. en ny sjöarbetstidslag, en lag om kvittning och en ny skadeståndslag, och under 1971 har påbörjats granskning av en ny utsökningsbalk. Vidare har granskats statsrådsberedningens anvisningar för propositionsskrivning samt mallar för ingresser och avslutningar till vissa typer av författningar och kungörelser. På uppdrag av socialdepartementet har den s.k. socialkatalogen genomgått i korrektur. Åt Riksrevisionsverket och Statskontoret har olika informationskrifter o.d. granskats. På begäran av Skolöverstyrelsen språkgranskades en ny plan för ämneslärarutbildningen. Bland andra

uppdrag från statliga organ kan nämnas hjälp åt riksdagen med en helt omarbetad och betydligt utvidgad version av anvisningarna för riksdagstrycket.

En särskild gren av samarbetet med olika statliga institutioner bildar institutets två vetenskapsmäns medverkan vid den kursverksamhet som bedrivs i statlig regi, i synnerhet av Statens personalutbildningsnämnd. Institutets tjänstemän medverkade vid över 30 olika kurser för skilda kategorier av stats-tjänstemän under 1970.

Nämnden för svensk språkvård har en betydande *publikations-verksamhet*. Tidskriften Språkvård utges sedan 1965 med fyra nummer årligen och hade under 1970 inemot 1 800 prenumranter. I nämndens skriftserie utgavs under 1970 och början av 1971 fem nya skrifter, nämligen

37. Bertil Molde—Carl Ivar Ståhle, 1900-talssvenska
40. Carl Ivar Ståhle, Svenskt bibelspråk från 1500-tal till 1900-tal
41. Karl-Hampus Dahlstedt, Massmedierna och språket
42. Rolf Hillman, Svensk prosatil under 1700-talet
44. Studier i dagens svenska. En antologi redigerad av Bertil Molde.

Härtill kommer tre skrifter utgivna gemensamt av nämnderna i Danmark, Norge och Sverige: Ryska namn (skrift 38), Turistord i Norden (skrift 39) och Språk i Norden 1970 (skrift 43). Vidare har under 1970 och första halvåret 1971 utgivits nya upplagor av åtta skrifter i nämndens serie. Nya tryckningar har dessutom gjorts av Svensk handordbok och Dansk-svensk ordbok.

Närmast planeras i skriftserien en omarbetad upplaga av nämndens Skrivregler, en skrift om Jönköpingsspråket (i serien Svenskt riksspråk i regionala skiftningar) och en om svenskan i USA. Arbetet på en svensk uttalsordbok och en norsk-svensk ordbok pågår.

Nämnden för svensk språkvård har enligt sina stadgar till uppgift att följa det svenska språkets utveckling i tal och skrift. För denna uppgift krävs givetvis *forskning i modern svenska*. Denna forskning har under de senaste åren framför allt gällt *ordförrådets tillväxt* under tiden 1945—1970. Materialet till denna nyordsundersökning är i allt väsentligt insamlat och kommer att publiceras senast 1973. I detta arbete samarbetar nämnden med Svenska Akademiens ordboksredaktion. Institutet har fått tillgång till manuskriptet till tionde upplagan av Svenska Akademiens ordlista (som väntas utkomma 1972) och har haft möjlighet att föreslå vissa tillägg i denna upplaga.

En annan aktuell forskningsuppgift gäller "det officiella språket", som i flera år har sysselsatt institutets personal, en verksamhet som 1967 resulterade i den av statsrådsberedningen utgivna promemorian *Språket i lagar och andra författningar*. Ett önskemål för den närmaste framtiden är att det i nämndens skriftserie kan utges en särskild handbok för "officiellt språk".

Nordisk språksamarbeid 1970—71

Av Arnulv Sudmann

Ei oversikt over samarbeidet mellom språknemndene hittil finn ein i artikkelen “Nordisk språksamarbeid” i Språk i Norden 1970, s. 66—106.

I 1970—71 har samarbeidet mellom dei nordiske språknemndene halde fram etter dei tradisjonelle retningslinjene. Dei to publikasjonane Russiske navn og Turistord i Norden, som nemndene gav ut saman i 1970, er omtala i Språk i Norden 1970 (s. 83 og s. 77).

Om det nye årsskriftet som har avløyst Nordiske språkspørsmål, sjå nedanfor.

Nemndene har utveksla publikasjonar, møtereferat og meldingar om rådgjevingsarbeidet. I fleire høve har nemndene rådført seg om enkeltspørsmål. Men når ein ser på møtereferata og andre rapportar om verksemda til språknemndene, slår det ein at langt fleire saker og spørsmål enn dei ein har rådført seg om, er av felles interesse. På den andre sida: Skulle ein ha spurt dei andre nemndene til råds i *alle* saker som kunne tenkjast å ha interesse for dei, ville det ha ført til eit meirarbeid som vel ingen av nemndene i dag kan makte. Det føreset bl.a. ei styrking av sekretariata med folk som i hovudsaka kan arbeide med fellesnordiske spørsmål.

Sekretær- og komitemøte 1970

Sekretærmøtet 1970 vart halde i Oslo 3.—4. mai 1970. Ein sette opp ei førebels sakliste for språknemndmøtet 9.—10. oktober 1970 og drøfta lista over familienamn og andre nordiske samarbeidstiltak.

I tilknytning til sekretærmøtet var det møte i redaksjons-

komiteen for den dansk-norsk-svenske ordlista over samnordiske og særspårkelege ord, i komiteen for nyordsundersøkinga og i redaksjonskomiteen for det felles årsskriftet.

Det 17. nordiske språknemndmøtet

vart halde i Helsingfors 9. oktober og i Borgå 10. oktober 1970.

Frå Dansk Sprognævn møtte amanuensis Jørgen Eriksen, professor Poul Lindegård Hjorth, amanuensis Jørgen O. Jørgensen, universitetslektor Allan Karker, frå Íslenzk málnefnd professor Þórhallur Vilmundarson, frå Norsk språknemnd professor Reidar Djupedal, professor Eyvind Fjeld Halvorsen, ordboksredaktør Alf Hellevik, magister Arnulv Sudmann, lektor Arnold Thoresen, frå Nämnden för svensk språkvård professor Gösta Bergman, professor Karl-Hampus Dahlstedt, rektor Rolf Hillman, professor Valter Jansson, professor Ture Johannisson, docent Bertil Molde, professor Carl Ivar Ståhle, frå Suomen Akatemian Kielilautakunta professor Lauri Hakulinen, professor Osmo Ikola, professor Terho Itkonen, professor Matti Sadeniemi, bitr. professor Aimo Turunen, professor Pertti Virtaranta, frå Svenska språkvårdsnämnden i Finland professor Olav Ahlbäck, professor Åke Granlund, lagstiftningsrådet Henrik Grönqvist, professor Lars Huldén, bitr. professor Olav Panelius, professor Björn Pettersson, fil. mag. Eva Steinius, professor Carl-Eric Thors, fil. mag. Sten-Olof Westman.

Dei viktigaste sakene på møtet var:

a) *Nordisk liste over familienamn* (jfr. Språk i Norden 1970, s. 93)

Det var utarbeidd lister over danske, norske, svenske og finlandssvenske familienamn, men det stod att å finne eit sams system for uttalemærking. Sekretæranne i nemndene fekk i oppdrag å gjere framlegg om eit slikt system.

Frå Íslenzk málnefnd låg det føre ei utgreiing om islandsk namneskikk, med generelle reglar for uttalen av islandske namn, ei liste over familienamn med avvikande uttale og ei kort liste over nokre vanlege islandske fornamn og namneforledd. Også om finske og færøyske namn skal ein få liknande orienteringar med generelle uttaloreglar.

b) *Nyordsundersøkinga*

På vegner av nyordskomiteen (sjå Språk i Norden 1970, s. 96) gav Alf Hellevik ei oversikt over arbeidet med nyordsundersøkinga. Med utgangspunkt i ein dansk, norsk og svensk prøve-redaksjon for ca. 20 ordartiklar ventilerte han spørsmålet om å gje ut ei samla ordbok i staden for ei dansk, norsk og svensk ordbok kvar for seg. Det ville spare plass og tid og gjere det lettare å finne opplysningar frå dei andre språka, f.eks. om vellykka avløysingsord.

Det var delte meiningar om spørsmålet, men nyordskomiteen fekk fullmakt til å drøfte det nærmare og lage ein prøveredaksjon. Dessutan skulle ein prøve om det let seg gjere å få kommentarar frå finsk, færøysk og islandsk til ordsamlinga.

Etter møtet har Dansk Sprognævn vedteke å halde seg til den opphavlege planen om tre særskilde nyordspublikasjonar, ein dansk, ein norsk og ein svensk, men redigert etter mest mogeleg felles prinsipp, og med opplysningar om tilsvarande ord i dei andre nordiske språka. Dei andre nemndene har teke dette til følge.

c) *Felles årsskrift* (jfr. Språk i Norden 1970, s. 71)

På vegner av redaksjonskomiteen opplyste Bertil Molde at første årgangen av det nye årsskriftet låg føre i korrektur. Det danske namnet på skriftet var fastsett til "Sprog i Norden 1970", det norske og svenske namnet til "Språk i Norden 1970".

Møtet diskuterte innhaldet i årsskriftet for 1971, og det var semje om at ein bl.a. skulle prøve å få ei rekkje artiklar om lagnaden til dei nordiske språka i Amerika.

d) *Dansk-norsk-svensk ordliste over samnordiske og særspråklege ord* (jfr. Språk i Norden 1970, s. 98—99)

Lindegård Hjorth gjorde greie for arbeidet med denne ordlista. Redaksjonskomiteen — Hellevik, Lindegård Hjorth og Molde — hadde hatt tre møte, der dei bl.a. hadde diskutert målsetjinga og opplegget for ordlista. Komiteen hadde laga ei

prøveredigering av bokstaven *i*, og hadde komme til at ordlista ville bli ein publikasjon på 250—300 sider.

Møtet gav komiteen i oppdrag å halde fram med arbeidet.

e) *Yrkes- og institusjonsnemningar i skolen*

Eit nordisk rektormøte i Lahti i august 1969 hadde teke opp spørsmålet om ei samordning av yrkes- og institusjonsnemningar i skolen, og hadde vendt seg til Nordisk råd om dette. I brev av 6.2.1970 bad Nordisk råd språknemndene ta opp saka.

Eva Stenius orienterte om spørsmålet og om behovet for ei samordning av den brokete terminologien på dette området. Møtet vedtok å svare Nordisk råd at spørsmåla i første rekkje må løysast av institusjonane og yrkesorganisasjonane sjølve, men at språknemndene gjerne står til teneste med råd og opplysningar.

f) *Kva kan gjerast for å auke kunnskapen om dei nordiske grannespråka?*

Thoresen innleidde til ordskifte om emnet, og gjorde greie for kva språknemndene og andre har gjort og gjer for tilnærming mellom dei nordiske språka og for større kunnskap om grannespråka. Han peika på ei rekkje oppgåver for arbeidet framover. I dette arbeidet måtte ein kunne få hjelp av det internordiske kultursekretariatet som skal opprettast i samband med den nordiske kulturavtalen. Ja, ein kunne tenkje seg eit internordisk språksekretariat knytt til kultursekretariatet dersom nemndene ikkje får midlar til å opprette eit eige nordisk sekretariat.

I ordskiftet gjorde Virtaranta greie for undervisninga i finsk i dei andre nordiske landa.

Ahlbäck reiste spørsmålet om å få i stand språksosiologiske undersøkingar av tilhøva for finske innvandrarbarn i Sverige.

Jansson opplyste at ved Uppsala universitet hadde ein skore ned studiet i dei andre nordiske språka, såleis hadde krava i dansk og norsk blitt ein god del minska etter krigen. Ein burde arbeide for fleire stipend til opphald i andre nordiske land og kurs t.d. for danskar og nordmenn i Sverige og vice versa.

Þórhallur Vilmundarson peika på vanskane med á halde oppe dansk som leiande framandsprák på Island i konkurranse med engelsk.

Møtet vedtok á sende denne resolusjonen til Nordisk råd:

“Den gemensamma nordiska arbetsmarknaden och den ökade nordiska kulturgemenskapen kräver allt större uppmärksamhet, särskilt med hänsyn till kunskaperna i grannländernas språk. Undervisningen i grannlandsspråk på universitetsnivå och skolnivå bör förstärkas i Norden. Alla tendenser att skära ner denna undervisning är mycket beklagliga. Massmedierna och det fria bildningsarbetet bör utnyttjas för att vidga kunskaperna i grannlandsspråken. Särskilt bör problemen i samband med de finska invandrarbarnens skolgång och dubbla språktillhörighet i Sverige uppmärksammas.

Samernas strävan att utveckla ett som kulturspråk användbart skriftspråk bör understödjas, likaså strävandena att för dem ordna tillräcklig undervisning på alla skolstadier på och i deras modersmål.

Behovet av gemensamma terminologier och nordiska specialordböcker på olika områden är stort. Nordiska kulturkommissionen bör medverka till att understöd ges för sådana projekt. De nordiska språknämnderna står i dessa fall gärna till tjänst med de råd och den specialkunskap som kan behövas.”

g) *Innbyrdes påverknad mellom dei nordiske språka*

Karker, Hellevik og Bergman gjorde greie for påverknad frå dei andre nordiske språka på respektive dansk, norsk og svensk. Utgreiingane er trykte i dette skriftet.

Vidare var det foredrag av docent Bengt Loman om “Vad kan språksociologin erbjuda språkvårdaren?”. Lauri Hakulinen heldt foredrag om “Översättningslån i finskan”. Foredraget er trykt i Arkiv för nordisk filologi LXXXVI.

Det vart vedteke á ha neste sekretærmøte i København våren 1971 og neste språknemndmøte på Island i august 1971.

Utbygging av det nordiske språksamarbeidet

Spørsmålet om ei felles nordisk språknemnd er omtala i Språk i Norden 1970, s. 100 ff, også framlegget om ei slik nemnd frå riksdagsmann Sven Sundin til Nordisk råd i 1968 og debatten om framlegget på Nordisk råds 18. sesjon i 1970. Nordisk råd vedtok at det "icke måtte företaga sig något i anledning av medlemsförslaget", men debatten i Nordisk råd munna ut i ei oppmoding til regjeringane om å gje dei nasjonale språknemndene større økonomiske ressursar, slik at dei kan knyte til seg folk som har til hovudoppgåve å ta seg av fellesnordiske spørsmål, og til språknemndene om å ta eit initiativ for å byggje ut det nordiske språksamarbeidet. Med bakgrunn i dette gjorde Norsk språknemnd 10.2.1971 framlegg for dei andre nordiske språknemndene om å oppnemne ein komite til å greie ut spørsmålet om korleis ein best skal byggje ut det nordiske samarbeidet, og setje opp ein arbeidsplan for åra framover. Representantar til ein slik komite møttest i samband med sekretærmøtet 15. og 16. april 1971. Der vart det vedteke at formennene og ein sekretær frå kvar nemnd skal fungere som ein permanent komite for å arbeide vidare med spørsmålet.

Sekretær- og komitemøte 1971

Sekretærmøtet 1971 vart halde i København 15.—16. april. Ein sette opp ei førebels sakliste for språknemndmøtet 16.—19. august 1971, og vart einige om prinsippa for uttalemmerking i lista over familienamn. Vidare drøfta ein samarbeidet mellom språknemnder og terminologiinstitusjonar om fagspråk, og førte det opp som særskilt punkt på saklista for språknemndmøtet 1971. Det låg føre eit framlegg frå den svenske Föreningen Norden om å lage ei nordisk politisk ordbok, som skulle omfatte termar frå politikk, offentleg forvaltning og organisasjonsliv. På møtet var det semje om at nemndene i Danmark, Finland, Noreg og Sverige skulle hjelpe til med ei språkleg gjennomgåing av manuskriptet til boka. Dessutan drøfta ein opplegget for den konferansen om nordisk språkfelleskap som er omtala nedanfor.

I tilknytning til sekretærmøtet var det møte i redaksjonskomiteen for ordlista over samnordiske og særspåklege ord, redaksjonskomiteen for Språk i Norden, komiteen for nyordsundersøkinga og komiteen for utbygging av det nordiske språksamarbeidet.

Konferanse om nordisk språkfelleskap

Den 20.—22. juni 1971 arrangerte foreiningane Norden og dei nordiske språknemndene ein konferanse om nordisk språkfelleskap. Konferansen vart halden på Hindsgavl på Fyn og hadde samla 41 deltakarar frå Danmark, Finland, Noreg og Sverige. Det var representantar for skoleverket og ymse folkeopplysningsorganisasjonar, for radio, tv, presse, fagorganisasjonar, teknisk terminologiarbeid, språknemndene og foreiningane Norden.

På konferansen var det foredrag om utviklinga av det nordiske språkfelleskapet, om arbeidet til dei nordiske språknemndene, om skolen og det nordiske språkfelleskapet og om språkfelleskapet kan styrkjast. Dessutan var det paneldiskusjonar om kva krav utviklinga av det nordiske samarbeidet set til utbygging av språkfelleskapet, om den rolle massemedia spelar for større nordisk språkforståing, og til slutt ein debatt om offentlege og andre åtgjerder for auka språkfelleskap.

Debatten munna ut i denne resolusjonen:

”Konferensen konstaterar med tillfredsstillelse att det nordiska språkvårdsarbetet i stigande grad blivit föremål för uppmärksamhet och intresse inom Nordiska rådet och Nordiska kulturkommissionen. Att de nordiska länderna nu ratificerat en traktat om nordiskt kultursamarbete betraktar konferensen som löftesrikt och utgår från att härigenom nya förutsättningar skapats för att det nordiska språkvårdsarbetet skall tillföras ökad stadga och större ekonomiska och personella resurser.

Enligt konferensens mening har det på alla områden tilltagande nordiska samarbetet på ett särskilt sätt gjort omvårdnaden av den nordiska språkgemenskapen angelägen.

Utan tvivel måste här erbjuda sig en viktig arbetsuppgift för det nya nordiska kultureksekretariatet, som rimligen bör följa arbetet och söka främja resursutvecklingen på detta område.

En central ställning när det gäller den nordiska språkvården intar språknämnderna i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Dessa har visserligen som huvudändamål att bevaka den nationella språkutvecklingen, men de har också i hög grad till uppgift att se till att denna utveckling främjar den nordiska språkgemenskapen. Nämndernas möjligheter att ägna den nordiska uppgiften tillräcklig arbetsinsats har emellertid hittills varit alltför ringa. En förstärkning härvidlag av både personell och ekonomisk art, möjliggörande bl.a. ett mera omfattande samarbete mellan dem, ter sig ofrånkomlig. Frågan har tagits upp i Nordiska rådet, som visserligen icke avgivit någon formell rekommendation men uttalat att saken för varje land är av sådan vikt att den bör kunna lösas genom nationell finansiering. Att trygga en nödvändig utveckling av språknämndernas nordiska arbetsmöjligheter är enligt konferensens uppfattning mot bakgrunden av det ingångna kulturavtalet en självklar uppgift för de nya gemensamma organen för det nordiska kultursamarbetet.

Det samarbete om fackterminologi, som språknämnderna har bedrivit under de sista femton åren, är värdefullt. Arbetet måste utvidgas till ständigt nya fält och samtidigt bör nämnderna sättas i stånd att ta sig an de mera centrala delarna av språket, först och främst de nya ord, som ständigt kommer till. För närvarande har nämnderna icke kapacitet att lösa dessa uppgifter.

En grundförutsättning för den ömsesidiga språkförståelsen är skolans verksamhet. Konferensen finner det därför glädjande att Nordiska kulturkommissionen i en resolution till regeringarna så klart och eftertryckligt understrukt grannspråksundervisningens betydelse. Konferensen finner det angeläget att man i de berörda länderna formulerar läroplaner och målsättning efter gemensamma principer och i mer eller mindre officiella tolkningar av dessa,

t.ex. i form av konkreta studieplaner, ger grannspråken tillräckligt utrymme för att uppställda mål skall nås. Givetvis bör även i grundutbildning och fortbildning av lärare det nordiska inslaget säkras. Konferensen hoppas att det inledda arbetet på en harmonisering av skolsystemen skall skapa garantier för en kontinuerlig, effektiv insats i detta avseende. I detta sammanhang har ett fortlöpande utbyte av informationer mellan de centrala skolmyndigheterna om läroplansarbetet på grannspråksundervisningens område en viktig plats.

Konferensen vill rikta uppmärksamheten på det önskvärda i att åtgärder vidtas så att man i de övriga ländernas skolor bibringar eleverna elementär kunskap om finska språkets uttalsregler.

Konferensen konstaterar att massmedierna, särskilt radio och TV, ger nya, utomordentliga möjligheter att främja språkgemenskapen i Norden. Konferensen vill emellertid efterlysa ett mera målmedvetet och aktivt utnyttjande av dessa möjligheter. Konferensen finner det sålunda angeläget att radio-TV i de nordiska länderna intensifierar programsamarbetet i enlighet med det kulturpolitiska principuttalande, som har gjorts av de nordiska radiocheferna i november 1969. Särskilt vill konferensen framhålla önskvärdheten av sådana utbytesprogram, som ökar våra insikter om och vår förståelse för våra nordiska grannländer och vårt samarbete med dem. De upphovsrättsliga hindren för ett vidgat utbyte bör såvitt möjligt undanröjas. Ett systematiskt och kontinuerligt samarbete om uttalet av ord, särskilt namn, från alla språk i Norden bör äga rum."

Posttermar

Ved ei endring av den danske postlova, som blir gjord gjeldande frå 1.7.1971, er *anbefalet* endra til *rekommanderet*, *brevkort* til *postkort*. Dermed har ein fått samsvar mellom desse termene i dansk, norsk og svensk. Dette er eit resultat av det arbeidet med posttermar som dei nordiske språknemndene tok opp i 1955, og som er omtala i *Språk i Norden* 1970, s. 73.

Om svensk og norsk indflydelse på moderne dansk

Af Allan Karker

Spørger man en gennemsnitsdansker hvilket fremmed sprog der i dag øver den største indflydelse på dansk, vil han ikke tøve med svaret. Ingen kan undgå at lægge mærke til den mangfoldighed af engelske ord og vendinger der gør sig gældende i dagens dansk. En del af dem har ganske vist en sådan lydform at de har gode chancer for at opnå indfødsret i Danmark — fx ord som *skippe*, *stripper*, *test* og *teste*, *stress* og *stresset*, *flip* og *flippe ud*, for ikke at tale om de oversatte lån: *at blive drejet på* (af euforiserende stof), så man bliver *høj*, *at være kommet for at blive*, *det er ikke min kop te*, og mange flere. Men en uhyre mængde andre udskiller sig påfaldende fra det hjemlige, både ved stavemåde og udtale, fx *beat*, *camp*, *curler*, *drugstore*, *happening*, *image*, *playboy*, *tape*, *teach-in*, og det er selvsagt dem der dominerer den almene bevidsthed om engelsk påvirkning på dansk.

At denne engelske indflydelse er af forholdsvis ny dato — hovedsagelig fra indeværende århundrede og med den mest massive udfoldelse inden for de seneste 30—40 år — det vil også de fleste være klar over. Og på samme måde vil mange have en solid erindring fra skolen om at det ikke er første gang at modersmålet har været under et sådant pres; på Holbergs tid stod det endnu værre til:

Hver Mand, som med Kløgt gik i Lærdom til Bund,
Latin paa Papiret kun malte,
Med Fruerne Fransk, og Tydsk med sin Hund,
Og Dansk med sin Tjener han talte.

Rigtignok har den varmtfølede Christian Wilster her malet med den bredeste pensel, men at latinen, fransken og tysken nød en overordentlig prestige i 1700-tallet og øvede stor indflydelse på det danske sprog, det kan enhver let forvise sig om ved at læse i Holbergs egne skrifter. De fleste danske har da et vist kendskab til fremmede påvirkninger på modersmålet både i fortiden og nutiden; men om indflydelse fra svensk og norsk råder der i almindelighed kun usikre forestillinger.

Umiddelbart skulle man tro at de nærmeste naboer var dem man snarest ville låne hos. Men det er først i anden halvdel af 1700-årene at vi kan konstatere svenske låneord i dansk. I middelalderen er de tre skandinaviske sprog endnu hverandre så lig at indbyrdes påvirkninger er vanskelige at efterspore, og hvad der kan påvises fra unionstiden fik ikke varig betydning for dansken, der selv var det dominerende sprog. Svenskerne optog også kun enkelte danske ordformer (fx *bagare*, sml. verbet *baka*), men i Norge blev dansk det officielle skriftsprog fra omkring 1500. Det blev derfor dansk der øvede indflydelse på norsk, ikke omvendt; selv "norskhederne" hos norskfødte forfattere (først og fremmest Holberg) viser sig ved nærmere eftersyn som oftest at have været hjemmegroet dansk i samtiden. Når dansk optog låneord fra norsk, var det næsten kun betegnelser for specielt norske fænomener, fx *fos*, *flom*, *sæter* og *li*. Og med Sverige rådede der fra unionsopløsningen (1523) til efter afslutningen af den store nordiske krig (1721) et hårdnakket fjendskab, der fik sin sidste oplussen under Napoleonskrigene (1807—14); de to århundreders konflikter satte bom for enhver sproglig vekselvirkning.

Men fra midten af 1700-tallet begynder billedet langsomt at ændre sig. Blandt de første lån fra svensk — omkring 1750—60 — er ord som *særskilt*, *sysselsætte*, *omdømme*, *tidehverv*; fra 1800- og 1900-årene kan nævnes *område*, *gøremål*, *fåtallig*, *jævnbyrdig*, *selvskreven*, *ihærdig*, *indebære*, *tilgodese* og vendinger som *for tilfældet*, *på sæt og vis*, *have utur*. Ikke sjældent kan det være vanskeligt at afgøre om et ord er lånt fra svensk eller fra norsk, det gælder fx *emne*, *stilne*, *glitre*, *påtagelig*. Lånene fra norsk optræder først kendeligt efterhånden som det særnorske begynder at gøre sig gældende hos skriben-

terne i Norge (efter adskillelsen 1814); eksempelvis kan nævnes *hygge* (substantiv og verbum), *hyggelig*, *granvoksen*, *bagstrøb*, *fåmælt*, *greje*, *nidstirre*, *tyvstarte*.

Ganske vist er disse eksempler fra ca. 1750—1950 kun et lille udvalg blandt mange flere, men dels har Danmark i det sproglige samkvem vistnok eksporteret mere til Sverige end omvendt (hvorimod nordmændene af nationalhistoriske grunde har været på vagt over for dansk indflydelse), dels har lånene fra svensk og norsk været langt færre end fra de store, internationalt toneangivende sprog. Det sidste gælder endnu i dag, men det stadig snævrere nordiske samarbejde har i den sidste snes år ført til en livligere udveksling også på det sproglige område. Og Sveriges position som foregangsland er blevet grundlag for en særlig stærk påvirkning fra svensk.

Et karakteristisk træk i den nyeste udvikling er den dansk-norsk-svenske samordning af nomenklaturen på forskellige områder af samfundslivet. Her skal først nævnes en række nye stillingsbetegnelser. Ved lov af 10/5 1958 blev udtrykket "sagfører" i retsplejeloven ændret til *advokat*, hvorefter også *advokatfuldmægtig*, *advokatvirksomhed* osv. og officielle navne som *Advokatnævnet*, *Det danske Advokatsamfund* m.fl. Foreningen af danske Erhvervsøkonomer, en sammenslutning af dimittender fra handelshøjskolernes erhvervsøkonomiske studier (HA, HD, cand. merc. og lic. merc.) vedtog i juni 1960 at ændre sit navn til Foreningen af danske *Civiløkonomer* for at få samme navn som tilsvarende organisationer i Norge og Sverige. Fra marts 1967 indførte Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole titlen *hortonom* for personer med havebrugseksamen. Den militære grad "kaptajn" blev ved lov af 16/5 1962 ændret til *major*. Direktøren for Nationalmuseet blev ved lov af 7/6 1958 *rigsantikvar*, og fra 1959 har lærere ved seminarierne heddet *seminarieadjunkt*, *-lektor* og *-rektor*.

Andre officielle (til dels lovfæstede) betegnelser er *arbejdsformidling* (1966) for tidligere "arbejdsanvisning" (efter svensk *arbetsförmedling*); *optjeningsår* (1964) om det kalenderår hvori retten til ferie erhverves (norsk *opptjeningsår*); *primærkommune* (1964, lov 31/5 1968) til forskel fra "amtskommune" (sv. *primärkommun*); *socialstyrelse* (lov 27/5 1970) for revali-

dering, åndssvageforsorg, børneforsorg m.m. (efter svensk); *statskundskab* (1959) om universitetsfaget "political science" (sv. *statskunskap*); *tillægspension* (lov 7/3 1964) på arbejdsmarkedet, *ATP* (sv. *tillægspension, ATP*); *trækprocent* (1969) om procentsats for kildeskat der fradrages lønnen før udbetaling (no. *trekkprosent*). Sædvanemæssige (private og offentlige) officielle termer er *finregn*, siden 1964 efter forslag fra Dansk Sprognævn anvendt af Meteorologisk Institut for tidligere "støvregn"; *Landsorganisationen, LO* (1958—59) for tidligere "De samvirkende Fagforbund" (efter norsk og svensk); *samsending* (1965) mellem radio- og/eller TV-programmer, også internordisk (sv. *samsändning, no. samsending*); *VVS* (1963) som faglig forkortelse for "varme-, ventilations- og sanitetsbranchen" (efter svensk). I 1956 foreslog de nordiske sprognævn at betegnelsen "brevkort" blev ændret til *postkort* (efter finlandssvensk *postkort*, jf. finsk *postikortti*). Både i Danmark, Norge og Sverige gik poststyrelserne i 1962 ind på forslaget, og betegnelsen *postkort* blev da også snart gennemført i norsk og svensk; derimod har det danske postvæsen først fra 1/7 1971 iværksat sin 9 år gamle beslutning.

Men også uden for det officielle og organisatoriske kan der peges på en hel del lån. Nye betegnelser for nye fænomener er *frysetøj* som parallel til "syltetøj" (no. *frysetøy*); *grovkøkken*, der delvis afløser "bryggers" (sv. *grovkök*); *kontorlandskab* om stort fælles kontorlokale med plantearrangementer o.l. (gennem sv. *kontorslandskap* efter tysk *Bürolandschaft*); *friskluftindtag* på biler (sv. *friskluftintag, no. friskluftinntak*); *tilvalgs-skole* (sv. *tillvalsskola*); *oms* som afkortning af "omsætningsafgift" (sv. *oms*; herefter også *moms*, nydannet i dansk); *konkret poesi* og *nyenkel poesi* (efter svensk). Men også en række kendte og navngivne fænomener er blevet omdøbt eller har fået nye navne ved siden af de traditionelle: *bh* for "brystholder, busteholder" (sv. og no. *behå*); *el* for "elektricitet", især i sammensætninger som *elværk, elregning* osv., ja tilmed *Elvej* for tidligere "Elektricitetsvej" i Nakskov (sv. og no. *el*); *fly* for "flyvemaskine" (no. *fly, sv. flyg(plan)*); *plast* for "plastic", dog endnu mest i fagsprog (sv. *plast*); *rya* for (nu forældet) "ry" (sv. *rya*); *tid(s)tabel* for "køreplan", måske oftest i overført an-

vendelse (sv. *tidtabell*, jf. eng. *time table*); *A-pressen* for den socialdemokratiske presse, vel støttet af partiets placering på "liste A" ved valgene (sv. *A-pressen*, forkortelse for "arbetarpressen"); *punktskat* om skat på visse varer (sv. *punktskatt*); *punktstrejke* om strejke på enkelte arbejdspladser eller funktioner (sv. *punktstrejk*); *ekspertise* for "sagkundskab" (sv. *expertis*); *finkultur* modsat "massekultur" (sv. *finkultur*); *kønsrolle* om den traditionsbestemte adfærd der forventes af mænd henholdsvis kvinder (sv. *könsroll*, jf. eng. *sexual role*); *mål-sætning* om (summen af de) mål der stræbes imod (sv. *mål-sättning*); *modsvarighed* for "modstykke, pendant"; *referenceramme* (eller *referensramme*) om sæt af fælles erfaringer og ideer (sv. *referensram*, jf. eng. *frame of reference*).

Alle de hidtil nævnte ord har været substantiver, konkrete eller abstrakte. Men lånene omfatter også de andre ordklasser. Blandt adjektiver kan nævnes *fremgangsrig* (sv. *framgångsrik*), *råstærk* om biler og sportsmænd (sv. *råstark*), *sofistikeret* ved siden af (eng.) *sophisticated* (sv. *sofistikerad*). Lånte verber er *fikse* "ordne" (no. *fikse*, sv. *fixa*, jf. eng. *fix*), *kandidere* "være kandidat til en post" (sv. *kandidera*), *koble af* "slappe af" (sv. *koppla av*), *kompromisse* "indgå kompromis" (sv. *kompromissa*), *pågå* "gå for sig, finde sted" (sv. *pågå*), *satse på* "gøre indsats på, holde på" (sv. *satsa på*); når *skade* bruges om beskadigelse på legeme (i sport eller trafik) eller på ejendom, er det en efterligning af svensk og norsk. Også en del småord (adverbier, præpositioner) kan registreres blandt lånene, således *fremover* for "i fremtiden" (no. *framover*), *med én gang* "på én gang, pludselig" (no. *med en gang*), *ret så* som betegnelse for en grad mellem "temmelig" og "meget" (sv. *rätt så*), interjektionen *hej* som hilsen, der i hvert fald oprindeligt blev udtalt [hæj]; *nok så* "temmelig" forekommer ganske vist undertiden allerede i begyndelsen af 1900-årene som en litterær efterligning efter norsk (jf. Ordbog over det danske sprog XIV, sp. 1318), men det er lånt på ny efter 1945 og bruges nu også i almindeligt talesprog (no. *nokså*, jf. også sv. *nog så*). Af hele fraser kan nævnes den overførte brug af *ikke noget at samle på* (efter no. *ikke noe å samle på*).

Til disse enkeltord eller enkeltudtryk kommer så en række

lån af orddannelsestyper af høj (og modepræget) produktivitet. Det gælder navnlig sammensætninger med *-bevidst* (fx prisbevidst), *-rigtig* (fx moderigtig) og *-venlig* (fx bilvenlige færger, læbevenlige glas), oprindelig efter tilsvarende orddannelser i svensk med *-medveten*, *-riktig* og *-vänlig*, og afledninger (verbaladjektiver) med suffikset *-bar*, der i en del tilfælde er på vej til at afløse *-lig* i samme funktion, fx *bærbar*, *flytbar* (sml. flyttelig), *nedfældbar* (sml. nedfældelig), *vaskbar* (sml. afvaske-*lig*), atter en påvirkning fra svensk.

På det syntaktiske område er en af de få forskelle mellem de skandinaviske sprog brugen af det refleksive pronomen: til et subjekt i flertal henviser dansk med *deres* ("de kom med deres børn"), norsk og svensk derimod med *sin* ("de kom med sine/sina barn"). Her har der nok alle dage været en vis risiko for sammenblanding på dansk, navnlig ved stor afstand mellem subjekt og pronomen, som fx i følgende citat: "vise grundsynspunkter, som ikke har den almene karakter, Frazer ville tillægge dem, men som netop anvendt på det græske har sin værdi" (Peter P. Rohde, 1959); men også grellere tilfælde forekommer, fx "Det er bøger, som kræver næsten det umulige af sine læsere" (Niels Egebak, 1959). Og da antallet af forsyndelser mod reglen vistnok er voksende (en fyldigere samling citater er publiceret i *Nordiske sprogproblemer 1959 og 1960*, s. 146—147), ligger det nær at forudsætte en vis påvirkning fra norsk og svensk.

Hvad der er nævnt af ord og udtryk i det foregående er alt sammen lån der ser ud til at have vundet fodfæste i dansk sprogbrug. Men sprogbrugen er lunefuld, det kan meget vel vise sig at nogle af lånene går af brug igen, og for en senere tid vil de da let komme til at stå i et kuriøst eller komisk skær. Det er som bekendt sejrherrene der skriver historien, og der er næppe nogen nu, som undres eller forarges over at Sven Clausen for tredive år siden blev til latter blandt sine landsmænd på grund af sådanne forbiere i sit nordiske målstræv som *børje* og *ømsesidig*. Omvendt kan det være svært for nutiden at fatte at gængse og uundværlige ord og vendinger engang har været nye og stødende — fx blev *omdømme* hånet som en affekteret glose i 1765. Imidlertid, nogen må jo tage

det første skridt, og der ses og høres da også jævnlig efterligninger af norske og svenske udtryk; nogle virker afstikkende og støder umiddelbart an som norvagisme eller svecisme, andre bliver af oftest uransagelige grunde accepteret af sprogbrugerne. Her følger nu et lille udvalg af eksempler på sådanne mere eller mindre bevidste imitationer: "Hvis en person blev tilføjet sår eller anden mishandling, anså man, at der forelå årsags-sammenhæng, hvis såret eller mishandlingen var af en sådan beskaffenhed, at det kunne medføre døden, og denne indtraf inden år og dag" (Poul Meyer, 1958; efter sv. *anse* "mene, skønne"); "nu bevidner vi med forundring og forfærdelse, at hagekorset tilsyneladende er livet op igen" (Adolph Rastén, 1960; efter sv. *bevittna* "være vidne til"); "fordi der i dagens leje intet mere lokkende alternativ gives" (Niels Kryger, 1968; efter sv. *i dagens läge* "i den nuværende situation"); "da Venstres leder ellers aldrig ville turde eventyre partiets indflydelse, som det sker" (dagbladet Information, 1957; efter sv. *äventyra* "sætte på spil"); "det forefalder mærkeligt, at man ikke herhjemme har indledt en konkret politisk diskussion om de politiske og økonomiske følger af dansk medlemskab af EEC" (dagbladet Demokraten, 1970; efter sv. *förefalla* "forekomme, synes"); "en ny mennesketype, hvis raison d'être ikke bestod i at varetage professionelle interesser, men det modsatte: professionelt at tage hånd om udfoldelsesbehov, der var dens *egne* interesser uvedkommende" (Johan Fjord Jensen, 1966; efter sv. *ta hand om* "tage sig af"); "den hvileløse og vejløse længsel som er Columbus-digtets indebyrd" (Thomas Bredsdorff, 1967; efter sv. *innebörd* "det som noget indebærer, indhold, essens"); "det sværtlæste arbejde med dets trommeild af dialektformer m.m." (Kaj Bom, 1954; efter sv. *svårläst*); "For at takkes Hitler udviste [Stalin] i tur og orden den norske, den belgiske, den jugoslaviske og den græske gesandt" (Børge Outze, 1963; efter sv. *i tur och ordning*, no. *i tur og orden* "efter tur, på rad").

Ikke blot i denne lille citatsamling, men også i hele den foregående udredning er det lånene fra svensk der dominerer. I en del tilfælde bruges samme udtryk også i norsk, men ofte er der da tale om et parallelt lån fra svensk til norsk. Kun få ord

har ovenfor kunnet betegnes som lånt alene fra norsk: *op-tjeningsår, trækprocent, frysetøj, fremover, med én gang, nok så (?)*, *ikke noget at samle på*. Forklaringen er utvivlsomt dobbelt: Den svenske indflydelse er den stærkeste fordi Sverige på så mange felter er foran — gør sine erfaringer, sine fremskridt, sine fejl før Norge og Danmark; men den svenske indflydelse er også den der er lettest at iagttage, fordi afstanden mellem dansk og svensk er større end afstanden mellem dansk og norsk (bokmål), hvis ordforråd og fraseologi i så høj grad stemmer overens.

Den udveksling mellem de tre skandinaviske sprog, som vi har været vidne til i den sidste snes år, er naturligvis blevet fremmet dels af det officielle — politiske, økonomiske, kulturelle — samarbejde i Norden, dels af det tiltagende rejseliv, der har øget de private, personlige kontakter enormt. Om den sproglige låntagning fra Sverige og Norge møder sympati eller modvilje (for så vidt den overhovedet observeres), det beror på den enkeltes smag. Men objektivt set er den en kulturel faktor, som får des større betydning i lyset af den kendsgerning at svensk, norsk og dansk i vidt omfang konvergerer i deres udvikling: optager samme nye ord fra fremmede sprog og nydanner hjemlige ord på forbavsende ensartet måde.

Om påverknad på norsk frå andre nordiske språk

Av Alf Hellevik

1. Emnet er omfattande, og eg må avgrense det både i tid og rom. I tid må det avgrensast til nyare og nyaste tid, og geografisk kjem eg vesentleg til å halde meg til den svenske påverknaden.

2. Den *danske* påverknaden på norsk har som alle veit vore så stor at det ville vere halslaus gjerning å seie noko fornuftig om den i ein kort artikkel. Ordet "påverknad" er elles i den samanhengen ein evfemisme. Om dagens situasjon kan vi med større rett tale om påverknad, men til gjengjeld er denne påverknaden ofte vanskeleg å observere og konstatere for di dansk og norsk har så mykje felles; det gjeld da særleg dansk og norsk bokmål. Det er t. eks. ofte uråd å vite om årsaka til at sjeldne eller halvt forelda dansk-norske ord har fått auka frekvens og utvida tydings- og bruksområde, skal søkjast i nyare påverknad frå dansk eller i dei tradisjonalistiske straumdraga som har gjort seg gjeldande i norsk språkutvikling i etterkrigstida. Mange usikre faktorar knyter seg også til den transitt av særleg engelsk-amerikanske lånord som eg kjem inn på i samband med den svenske påverknaden. Her kan det nok i mange tilfelle vere tvil om vi har fått ordet over svensk eller dansk.

Av meir handfaste lån frå dansk i etterkrigstida nemner eg lettvektaren *knallert*, som etter nokre år vart utkonkurrert av den kraftigare svenske *mopeden*. Og for å gå vidare oppover på rangstigen, så viser siste leddet i *dollargrin* at ordet må vere komme til oss frå vår smilande granne i sør. Nemninga vart da òg seinare fornorska — og forsterka — til *dollarglis*. Dansk *gyser* tevlar med engelsk *thriller*, og vi har også prøvd oss med

grösser/grössar av eigen produksjon. Sportsspråket er i første rekke svensk-infisert, men i fotball har *före* og *föring* langt på veg avløyst *lede* og *ledelse* (nyno. *leie*, *leiing*). Det er for så vidt ei naturleg utvikling sidan danskane i regelen har ført eller hatt *föringa*! For det engelske lånordet *rush-tid* har vi prøvd å importere det danske *myldretid*, og for kvinneleg student har vi fått det meir eintydige *studine*. Norsk riksmålsordbok har registrert ordet frå 1936, men det er først i seinare år det har komme utover det spøkefulle sitatord-stadiet. Vi nordmenn har vore først ute med å innføre og suksessivt auke *omsetningsavgift*, men forkortinga *oms* kom først i bruk da ordet i 1960-åra fekk ny aktualitet i samband med omsetningsavgift på vekeblad, og på den tid var *oms* for lengst i bruk både i svensk og dansk. Også den nyare forkortinga *moms* for *merverdiavgift* har vi fått frå dansk eller svensk. Forkortinga har gitt den nye skattlegginga og diskusjonen omkring den eit meir gemyttleg preg enn det var naturleg for oss nordmenn å vere opphavet till sjølve. (Men så er da òg den norske *moms*'en på 20 prosent!) Eit interessant eksempel på ny-innlåning frå dansk er ordet *kro*. Etter NRO blir det brukt "mest litt. og om eldre ell. utenl. forh.", men i etterkrigstida har det vorte eit populært ord, særskilt som sisteledd i namn på meir enkle og/eller intime mat- og skjenkestader, slike som Russekroa, Studentkroa, Kunstnerkroa, Turnkroa, Bakkekroen, Lysaker kro. Det er interessant at ordet har gått inn i talemålet og langt på veg også i begge skriftmåla med feminint genus. Det heng vel til dels saman med innverknad frå nærståande og likelydande ord som *krå*, *kro* (krok, hjørne), men kanskje helst med ein tendens mellom Oslo-ungdomen til å bruke feminint genus (a-ending) av stilistiske ekspressive grunnar.

3. Den ny-islandske påverknaden kan iblant vere vanskeleg å skilje frå den eldre islandske gjennom sagalitteraturen. Innverknaden frå islandsk språk og islandsk språkreinsing har nok hatt mest å seie som eit allment føredøme og ein tilskuv til å dyrke og verne vårt eige mål — det gjeld først og fremst for nynorsk. Den viser seg mindre i direkte lån frå islandsk til norsk, enda ein del slike finst, særleg i eldre nynorsk. Ivar

Aasen prøvde seg t. eks. med *ravkraft* for elektrisitet (isl. *rafmagn*); *framvarp* vart brukt i den eldste nynorsken for det som no heiter framlegg eller forslag eller utkast (isl. *frumvarp*, eigl. første-utkast); *leikhus* for teater har heller ikkje vore liv laga. Større frekvens har nynorsk *prenteverk* (for trykkeri), *skuldbrev* (for obligasjon) og *vedskifte* (for hopehav, samband). Dei har rimelegvis alle sitt førebilete i islandsk. Det same gjeld uttrykket *til dømes* (til eksempel). Eit ferskt og djervt lån i nynorsk er avleiinga *mogleik* som adjektivabstrakt til *mogleg* (Dagbl. 23.9.1970, brukt av ein norrønfilolog ved universitetet i Bergen). *Mogleik* er ei påfallande avleiing i nynorsk, som i motsetning til norrønt mål ikkje har avleiing på *-leik* til adjektiv på *-leg/-lig*. Mønsteret for *mogleik* er islandsk *möguleiki* til *möguligur*, altså med tilsvarende ellipse av adjektivsuffikset. Det gjenstår å sjå om *mogleik* blir meir enn eit kometord i nynorsk.

Moderne islandsk er no alternativt undervisningsemne til "gammalnorsk" i norske gymnas. Det er *mogleg* at dette vil gi fleire impulsar til norsk språkreinsing enn den tradisjonelle undervisninga i eldre norrønt mål, som naturleg nok står fjernare til dagens språklege krav.

4. Men det er som nemnt den *svenske* påverknaden som er mest merkande i moderne norsk målbruk, og som eg derfor vil gå nærmare inn på. Også det må bli heilt summarisk. Eg gjør elles merksam på at svenske lånord i norsk tidlegare er drøfta i to artiklar av *Ragnvald Iversen*. Den første er trykt i "Nysvenska studier", 1927, med tittelen "Noen svecismer i nunorsk riksmål", og inneheld ein svecisme (event. danisme) i sjølve tittelen, nemleg ordet *nunorsk* (som ikkje er nemnt av Iversen og heller ikkje komme med i NRO). Den andre artikkelen, "Enda noen svecismer i norsk", står i festskrift til Bengt Hesselman 1935, og er oppatt-trykt i artikkelsamlinga "Med munn og penn", festskrift til Ragnvald Iversen 1957. Hausten 1967 hadde eg sjølv to korte kåseri om same emnet i norsk radio, dei er seinare prenta saman med andre radiokåseri i "Det rette ordet", 1970. Endeleg har *Finn-Erik Vinje* drøfta nyare svensk påverknad i si bok "Moderne norsk", 1968, og

“Moderne norsk avisspråk”, 1970. Hen er også i desse dagar (våren 1971) i ferd med å legge siste hand på ein meir systematisk analyse av den svenske påverknaden.

5. Når påverknaden frå svensk er relativt stor i våre dagar, er det i samsvar med den allmenne regel at ein helst låner frå språk med stor prestisje. Og prestisje er avhengig av folketal og politisk, økonomisk og kulturell makt. Hertil kjem at norsk og svensk står kvarandre så nær, og at det er så nær kontakt mellom språkbrukarane. Det nære samkvemmet som vi frå gammalt har hatt over den lange grensa, er i våre dagar forsterka av turisttrafikken. Langs innfartsvegen til Trondheim austfrå, kan ein sjå matvarebutikkar som har skaffa seg store skilt med LIVSMEDEL.

Svensk presse øver stor innverknad på norske aviser. Det gjeld både utsjånad og innhald. Og ikkje minst er innverkna-den sterk frå svensk film, radio og fjernsyn. At desse masse-media spelar ei viktig rolle, ser vi bl.a. av den direkte påverkna-den frå svensk tale på norsk talespråk, der vi på eit særskilt område kan registrere ei heil omlegging av aksentueringa. Det gjeld to-ledda initialord av typen LO, FN. Her har det i etterkrigstida gått for seg ein overgang frå jamtrykk (even stress), som før var det normale, til aks. 2 på første ledd (^LO, ^FN). Vanleg uttale mellom studentar før krigen var t. eks. ^U-^B (for Universitetsbiblioteket). Ei lita rundspørjing eg no gjorde mellom yngre filologar på Universitetet i Oslo, viste mannjamn overgang til ^UB. Nyere initialord som ^TV, ^PR, ^SF (Sosialistisk folkeparti), ^VG (avisa “Verdens Gang”) får normalt slikt aksentuering, medan eldre som NN, NS (Nasjonal samling) og p.t. i regelen held på jamtrykk. I mange tilfelle er det vakling. At vi her har å gjøre med svensk påverknad, kan det neppe vere tvil om, enda overgangen nok kan støtte seg til den austnorske tendensen til førsteledds hovudtrykk.

Styrken i påverknaden frå svensk talemål viser seg òg i ei helsing som *hei!* (eller *hei-hei!*) — som no er blitt den vanlege helsinga mellom unge og yngre i Oslo i alle fall. Ragnvald Iversen har notert ordet som svensk lån i 1930-åra i tilrop som *hei på deg!*, men det er først etter krigen det har vorte vanleg

helsing (og i ferd med å utkonkurrere *mor'n* i popularitet!).

6. Svenske lånord høver i stor monn både i lydform og skriftform så godt inn i norsk språkstruktur at det er berre i sjølv innlåningsfasen målkjensla registrerer ordet som nytt og framandt. Eldre svenske lån som *foretak/føretak*, *framståande*, *gjere mål/gjøremål*, *medviten*, *odle*, *odling*, *samvit*, *åtgjerd* kjennest i dag som utprega heilnorske ord. Dertil kjem at med våre norske språkforhold med bryting mellom eldre og yngre skriftspråk, mellom bokmål og nynorsk og mellom normalmål og folkemål, er målkjensla så labil og usikker at mange også i innlåningsfasen vil oppfatte det svenske lånordet som ein variant av norsk.

7. Vi nordmenn er vel òg mindre språkleg sjølvmedvitne enn våre grannar, særleg har vi lett for å ta etter svensk. La gå at resultatet ikkje alltid er så vellykka, men tildraget er der i alle fall. Det kan vi t. eks. lett konstatere når nordmenn talar med svenskar i radio og TV. Og det har vi også mange litterære vitnemål om. Kristofer Uppdals norske rallarar slår gjerne over i svensk når dei skal jekke seg; slik som da ungguten Tørber møter den eldre rallaren Suliskongen i romanen "Kongen": "Er du svenske?" vågar Tørber seg til å spyrja. — "Nej inte als er jag svensk! Men jag har varit i Sverige, förstås." Og det same kan vi møte hos våre dagars Sverige-fararar. I eit intervju som veke-avisa "Dag og Tid" hadde (12.3.1966) med popgruppa The Pussy-cats etter ein turné i svenske folkeparkar, heiter det: "Pussykattane snakkar tromsødialekt, sjølv sagt, men spritar han opp med svenska språket".

I si bok "Fararen" frå 1922 har diktaren Tore Ørjasæter ei poetisk skildring av ei heimferd frå Tyskland med toget gjennom Sverige, og dei stemningar og refleksjonar som møtet med svensk mål vekker i han:

"Men fyrst no merkar eg, at det svenske mål har ei veldig makt i meg . . . tonen, orda og rytmefallet tykkjest eg kjenne vakne i meg; eg mullar svenske ord inni meg — — —. Eg kan ikkje for det — det verker på meg! — — — I "Nationen" les eg eit stykke um at her austpå har dei lenge ført ein ålvorleg

strid mot svenskemålet. Det slår ned i meg; eg kjenner det er sant. Eg hadde just røynt og levt gjenom i mitt sinn kor stor makt det svenske har. Kva anna er vår målstrid enn *vårt medvetne og umedvetne arbeid for te halde oss uppe, hevje oss te vera ein eigen personlegdom mellom våre skandinaviske brør, anten det so er dansk eller svensk mål som vil sluke oss. Ein vilje til personlegdom er han!*" (Uttheva av Ørjasæter.)

Eg har tatt med desse vitnemåla for å vise litt av den språkpsykologiske bakgrunnen for påverknaden frå svensk — og motstandsmekanismar mot den.

8. Ei nærmare vurdering av kor sterk og djuptgåande den svenske påverknaden på norsk er, burde ta omsyn til dei ulike grader av integrering av det svenske språkstoffet i norsk. Om vi til eksempel tar for oss nokre av Henrik Ibsens svenske lån i "Peer Gynt", så er det skilnad i integreringsgraden mellom "*For tusend, farbror Gynt*" jamført med "*En brotsling mod landets lov*" eller "han var en *tråkig* moralist". Dei første orda er lagde i munnen på svensken Trumpeterstråle, medan *brotsling* finst i prestens tale og *tråkig* i Peers sluttreplikk etter møtet med Passageren. Eg kan ikkje gå nærmare inn på dette her, men må nøye meg med å kort konstatere at låneorda går over heile registeret frå reine "sitatord" (også det er eit lån frå svensk) til fullstendig integrering. I frekvens har vi òg heile skalaen frå einstaka tilfeldige lån til høgfrekvente moteord.

Sitatord og det vi kunne kalle språkveksling (Einar Haugen: code switching), finn vi naturleg nok mest av hos forfattarar med nær tilknytning til svensk språkmiljø. Av skjønnlitterære forfattarar gjeld det bl.a. arbeidar- og rallardiktaren Kristofer Uppdal, Trysil-diktaren Sven Moren, og kanskje best gjennomført hos Johan Falkberget, som lar sine innvandra svenskar i gruvesamfunnet på Røros tale sitt svenske morsmål, og gir det att i skrift med rein svensk ortografi:

Og så slog den gamle smed sig lystig og spurte: "Och flickorna äro väl ännu vackra?" "O, ho!" sa Jöns fra Bodmyran "... de jämtska flickorna äro förtjusande!" ... De begynte nu å ordes så smått frempå til ham hvem de skulle gå til og forhøre sig om anställning. ("Christianus sextus" 1938, I, 173.)

9. Nær opp til sitatord-kategorien ligg ei mengd meir eller mindre tilfeldige lånord som er så påfallande at dei delvis må tilskrivast den usikre språkkjensla og den sviktande språklege sjølvhevdinga som eg før har vore inne på. Dels heng låna saman med ein sterk tendens hos dagens språkbrukarar til å ta det ordet som dekkjer tanken, enten det så hører til bokmål eller nynorsk eller dansk eller svensk eller engelsk osv. For å vurdere slike lån burde ein helst kjenne den nærmare samanhengen i tale- eller skrivesituasjonen, slik som når ordet *sladd* eller *svartsladd* kom i bruk i samband med norsk filmsensurs inngrep i svenske filmar (også om ein bil skliing eller skrensing), eller når ei norsk avis like etter det siste svenske riksdagsvalet brukar *midten*-alternativet om norske politiske koalisjonsspekulasjonar, eller når den norske LO-formannen i sin 1.mai-tale i TV 1970 overfører svenske sosialdemokratars nye slagord "*jämlikhet*" til norsk i forma *jamlikhet*. Andre slike "kraftige" lån, for å bruke Iversens uttrykk, er komme *underfund* med, betale *ågerhyre* (for *ågerleie*), være *besviken* (for *skuffet*), *målsnøre* (for *målsnor*), *publik* (for *publikum*), Eisenhower er ikke bare påvirket av det *lindrige* press fra de europeiske Nato-land, men også av opinionen i Amerika (Aftenposten 1958), *forskingre*, *uberoende* (begge hos Ibsen), en *lappilisa* spør etter kjørekortet (teksting i norsk TV til engelsk film 5. juli 1970).

10. I den andre enden av lina har vi den meir skjulte innverknaden, den som fører til tydingsutviding i heimlege ord, til utvida bruksområde eller til auka frekvens, eller som fører til at norske dialektord blir tatt i bruk i normalmålet, eller til at ord frå nynorsk skriftmål får innpass i bokmål (riksmål). Dette er som nemnt ein innverknad som kan vere vanskeleg å registrere, og som vi ordboksskrivarar og andre er nøydd til å ordlegge oss varsamt om. Ser ein på norske ordbøker som Norsk riksmålsordbok, og det som hittil er prenta av Norsk ordbok, vil ein da òg finne at dei ofte unngår å klassifisere ordet eller tydinga som lån frå svensk, men nøyer seg med eit "jfr. svensk" eller ingenting, der andre kanskje opererer med lån. I det heile kan dette med lån eller påverknad vere eit kinkig problem

(*kinkig* er i parentes sagt lånt frå svensk). I realiteten kan det som må vurderast som eit heimleg ord hos den eine forfattaren, vere svensk innverknad hos ein annan. Når t. eks. Wer-geland skriv om “jordens *yte*” er det vel rimeleg med NRO å rekne det som lån frå svensk. Men når Aa. O. Vinje skriv “du må sjå på på sjølve tanken og endemålet og ikkje bita deg fast i yta før du finner adlen (malmen)”, så er det overført bruk av eit heimleg ord. Derimot er vel det avleidde adjektivet *ytleg* i nynorsk (for overflatisk) helst å føre tilbake til svensk innverknad.

11. Eg skal gi nokre eksempel på slike ord der det rår eller kan rå ein viss tvil om kva som er påverknad frå svensk og kva som er norsk eigeninnsats. Det er ord som *omtykt* (hos Iversen 1927 ført opp som lån frå svensk), *livat*, *jemte* (*med*), *kry* (i tyd. frisk), *givende/gjevande*, *gedigen*, *gubbe* (også om dynamittpatron, som vel er rallarspråk), *supe* (i tyd. drikke; svak a-verb-bøying i denne tydinga peiker i retning av nyare lån), sameleis er det grunn til å tru at *spark* i vendinga “gi nokon sparken” er komme til oss frå svensk der ordet er maskulinum mot elles nøytrum i norsk. Vidare har vi ord som *stendig*, *rettfram*, *bortkommen* (i tyd. hjelpelau), *bra stor*, *brist* (mangel), *digne* (utbreidd i norske dialektar), *spritrute* (om korte båtruter mellom nordiske land der sal av tollfritt *brennevin* er ein del av det økonomiske grunnlaget).

12. Den meir eller mindre skjulte påverknaden frå grannemåla som fører til utvida tydings- og bruksområde, har vi språkmenn og morsmålslararar hatt ein lei tendens til å åtvare mot. (På liknande vis reagerer mange på engelske tydingslån som “gå inn for”, “følge opp”, osv.) Ein kan undre seg over korfor vi reagerer slik. Språkleg funksjonelle grunnar har vi ikkje å falle tilbake på, for det er ofte dei orda som glir lettast inn i språket, vi mest iherdig fører kamp mot. Vi synest iblant ligge under for eit slags språkleg retthaveri. Har ein først med stort skarpsinn og mykje strev greidd å finne ut at her har vi med lån frå svensk (dansk, engelsk osv.) å gjøre, vil vi òg ha noko igjen for det, dvs. det bør få konsekvensar for målbruken. Det

er dei same psykiske drivkreftene vi møter hos ein norsklærer som har lært å skilje skarpt mellom *når* og *da*, *enda* og *ennå* og liknande finessar, og som så forfølgjer elevane med denne sin lærdom samstundes som han lar langt større tabbar (sv. lån!) av upresis og ulogisk målbruk passere upåttalt.

Naturløvis kan slike tydingsoverføringar vere støytande og sjenerande i sjølve innlåningsfasen, og somme kjem kanskje aldri lenger. I eit intervju som svensk fjernsyn hadde med Thor Heyerdahl etter den siste Ra-ferda, og som vart sendt i den norske dagsrevyen, spurde intervjuaren i samband med ein dramatisk episode: "Var ni ensamma på Atlanten då?" Og til det svara Heyerdahl: "Ja vi var helt ensomme." I denne samanhengen skurrar adjektivet *ensom* i norske øyre; vi ville her bruke *alene/aleine*. Da norsk fjernsyn viste filmen "Singoalla", vart den annonsert som ein svensk *eventyrfilm*. Det måtte på norsk oppfattast som ein film av typen "Askepott". Men slike "lumske" ord blir ikkje lumske lenger når tydinga blir allment kjend. Ingen av dei unge som høyrer på popmusikk i norsk radio, er lenger i tvil om at *låt* tyder melodi, slått, slik som i svensk og i visse norske dialektar. Og dei som følgde med i dei svensk-norske laurdagsprogramma frå "Morokulien", lar seg ikkje forvirre om regissøren av filmen "En kärlekshistoria" i ei norsk avis uttalar at det var *kul* å lage denne filmen. I norsk talemål er elles *kul* ei forkorting av "kul umulig", heilt umulig. (Det går vel i parentes sagt tilbake på dansk *kul* i uttrykk som *kul/kullende sort*.)

13. Alt Iversen er inne på at mange lånord frå ikkje-nordiske språk er komne til oss i *transitt* over svensk. Også dei nyordslistene frå seinare år som er publiserte i "Nordiske språkspørsmål", tyder på at vi har fått mange nyare lån frå t. eks. engelsk-amerikansk over svensk. Same vegen har vi fått omsetningslån og andre avløyingsord. Tilsvarende gjeld sjølv sagt for *transitt* over dansk. Men tilfanget er for ufullstendig til å danne grunnlag for ei sikker datering. Og jamvel om vi veit at ordet var i bruk i svensk eller dansk før det dukka opp i norsk, så kan jo likevel det norske lånet ha skjedd direkte frå det felles opphavsspråket. Så her er vi igjen ute på tynn is, og må

ordlegge oss varsamt. Av ord vi har fått eller kan ha fått i transitiv over svensk, nemner eg til eksempel *marina*, (ny) *giv*, *panel*, *sniffe*, *televisjon*, *telekommunikasjon* og fleire nyare samansetningar på *tele-*, *matebuss*, *image*, *tippe*, *svevebåt*, *stall* (av idrettsmenn o.l.), *lagarbeid* (for teamwork), *kontorlandskap* (kan også vere over dansk, tysk Bürolandschaft), *snarkjøp* (for selfservice, selvbetjening), *tenåring*, *tenårig* (og fleire på *ten-*, svensk *ton-*, engelsk *teen-*).

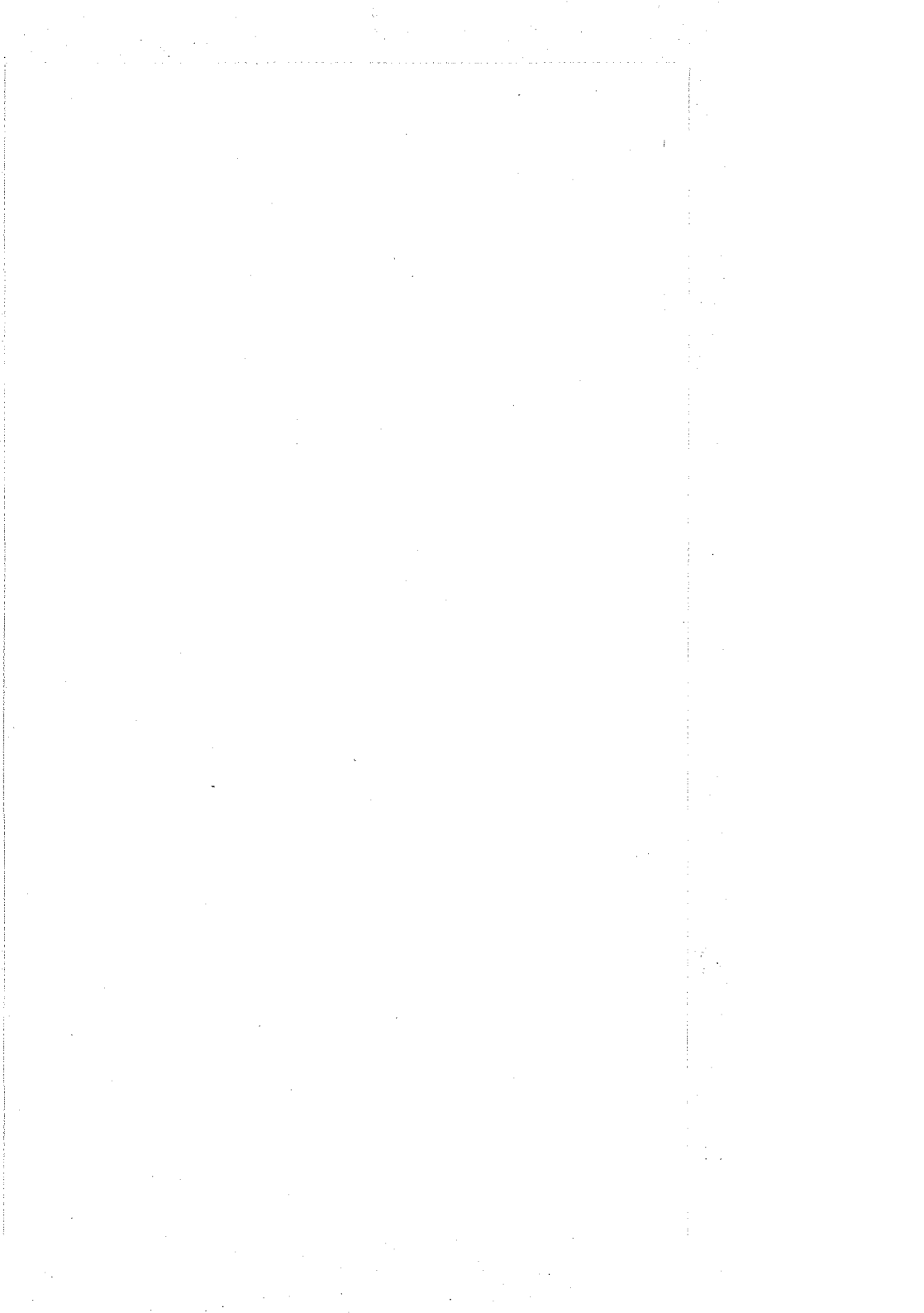
14. Svensk innverknad på norsk ordavleiing har vi bl.a. i suffikset *-ig*, som er vanlegare i svensk enn i norsk. Slike lån er t. eks. *stenig* (norsk vanleg stenet, steinet, steinut) og *stormig* hos Wergeland og *vatnig* hos Cora Sandel. Og vi har fått meir vanlege ord som *stilig* og *spenstig*, og nyare avleiingar som *høgprosentig* og *lågprosentig*. I lågare stilslag har vi bl.a. *lusig* (norsk vanleg *luset/lusut* eller *lusen*), *tokig*, *tråkig*, og det dagsaktuelle *sexig* (for det direkte lånet *sexy*).

Avleiingar på *-is* er blitt vanlege også i norsk. Vi har både *kjenis* og *kjendis*, lånte til ulike tider og i ulike stilslag. *Kjenis* (av *tjänare*) kan illustrerast med dette sitatet frå Kristofer Uppdals "Kongen": "Det vert folkesamt kring bordet til Suliskongen. Kjenis! Djevla kompis — Glade tater! Og andre kjøleord surrar i lufta." I dette sitatet har vi enda eit lånord på *-is*, nemleg *kompis*. Det har alt Iversen behandla. Andre avleiingar på *-is* er *champsis*, *sjampis* (for champagne), som NRO har med tilvising til svensk, og i same stilkategorien har vi *kondis* (for kondisjon). Av nye ord på *-is* har vi *frekkis* (frekk historie) og *kjendis*. Det siste har blitt ei rein landeplage av eit moteord. Det representerer elles eit interessant døme på interferens mellom svensk og norsk bokmål. Vi møter det først som sitatord "kändis", seinare har det fått fornorska stavemåten til *kjendis*, men har altså halde på *-nd-*, som høver dårleg med bokmål, men godt med nynorsk. (F.-E. Vinje føreslår bm. *kjentis*, men det har vel no små sjansar.)

På *-is* har vi også litt eigenproduksjon å vise til: bl.a. den vanlege forkortinga *lassis* for *las(s)aron*, og moteordet *kjendis* har gitt PR-avdelinga til ein bank idéen til *sjekkis* (ein som har sjekkonto, brukt i kinoreklame i Oslo).

15. Som vi har sett er det ikkje så lett å måle styrken i påverknaden frå svensk. Og lange lister med svenske lånord kan gi eit skeivt bilde av språktilstanden. Den svenske påverknaden kan ikkje på nokon måte måle seg med den vi har røynt i etterkrigstida frå engelsk-amerikansk. Men at svensk innverknad på norsk er relativt stor, er sikkert nok. Og til skilnad frå den engelsk-amerikanske lånord-flommen skaper svenske lån få og små problem for norsk språk. Tvertimot kan norsk mål-dyrking og språkvern dra nytte av den språkodling og språk-fornyng som føregår på den andre sida av Kjølen.

For så vidt kan også vi med Henrik Wergeland tale om "det ryggstød vi have i det svenske sprog". Og gjensidig "rygge-stød" — for ikkje å seie "backing" — kan vel i dagens situa-sjon vere bra for alle våre nordiske språk.

Svenska lån från danskan, norskan och finskan

Av Gösta Bergman

1

Att för Sveriges del göra upp en balansräkning för det inbördes nordiska språkutbytet faller sig inte så lätt, även om man begränsar sig till införseln, vad vi har mottagit. Svårigheten ligger främst i att urskilja vad som verkligen är inlånat. De skandinaviska språken är så pass lika varandra att många lånord kan passas in i vårt system med helt oansenliga justeringar. Det är lättare att urskilja lån från finskan. En annan svårighet är att klart hålla isär danska och dansk-norska, bokmålet i äldre tid.

Jag erinrar också om vår hemmadanska, skånskan och sydhalländskan. Då stockholmarens Levertin i "Konflikter" (1885) skrev: "ty redan *tecknade det sig till* skymning", så var det utan tvivel för hans del en danism, egentligen en kontamination av da. tegne til — t.ex. "det tegner til god høst" — och sv. det artar sig till, såsom Sven Rothman menar i Språk och Stil 11: 60. Men för Evald Ljunggren i Festskrift till K. F. Söderwall s. 355 är "det tecknar sig till regn" "gammalt godt sydsvenskt riksspråk, utförligt exemplifieradt af Lindfors (1815) och Cavallin (1875)".

Ganska ofta är det slutligen svårt att avgöra om tyskan eller danskan är den närmaste lånekällan för vår del.

Sedan man gjort dessa reservationer får man säkert konstatera att av de nordiska språken danskan leder stort som långivare. Det gäller alltifrån medeltiden till nu. Det är ju här inte fråga om att ge en allsidig översikt över våra lånetransaktioner. Jag kan bara ge några exempel och jag tar dem från de två senaste århundradena, som också är de som forskningen särskilt uppmärksammat. Man konstaterar att 1800-talets lån från danskan i märklig mån koncentrerats till senare delen av

århundradet, särskilt 80- och 90-talen. Först några fall där man kan tveka mellan danska och tyska.

Avsnitt i betydelsen del av tidrymd eller skrift heter på danska afsnit, på tyska Abschnitt. Man vet att det i danskan påtalades som lån från tyskan redan 1765. Vi har belägg för ordet sedan 1840, men SAOB vill klokt nog inte avgöra om det är lånat direkt — alltså som översättningslån — från tyskan eller med danskan som mellanhand. ”Nyare lån från t.l.d. (föga br.)” hette det i SAOB 1898.

Samma tveksamhet gäller *avstickare* i uttrycket göra en avstickare. Det är känt i danskan sedan slutet av 1700-talet, SAOB säger: ”*after t. einen abstecher machen, hvilket utgör en efterbildning af mnt. enen afstæker maken; jfr d. gøre en afstikker*”. Det äldsta belägg ordboken funnit är hos Levertin (1883). I mera bildlig användning, utvikning från ämnet, är det känt redan 1874.

Storartad hos Tegnér 1832 kan vara översatt från ty. grossartig eller övertaget från da. storartet.

Andra likartade exempel, där man dock snarast vill tänka sig lån från danskan, är *gräll*, da. grell, av ty. grell. Man finner det först hos Levertin (1883). Även i danskan tycks det vara relativt sent, det blev enligt ODS vanligt först i senare hälften av 1800-talet. Vidare *framhäva* i betydelsen framhålla, da. fremhæve, ty. hervorheben, och *ta avstånd från*, da. tage afstand fra, ty. Abstand nehmen (von etwas). SAOB konstaterar 1898: ”ny anv.; i sht i tidningspråket, för öfrigt mindre br.” Äldsta belägg från Soc.Dem. 1891: ”Sedan (Hj. Branting) uppfordrat (socialist)kongressen att taga afstånd från (anarkismen)”. 1894 skrev Tor Hedberg i Nordisk Tidskrift: ”I själfva verket har konsten alltid tagit och kommer alltid att taga afstånd från verkligheten, på samma gång den bibehåller den i sikte.”

Som exempel på mera säkra danismer från 1800- och 1900-talen kan nämnas *hänsyn*, som hos Sturzen-Becker har neutralt genus såsom i danskan. Det betecknas i Dalins ordbok (1852) som ”nytt ord, lånat ifrån danskan och redan allmänt brukadt i de adverbliella uttrycken: Med h. af, i h. till, i betraktande af, i anseende till.” Vidare *försändelse* i Sv. Författningssaml.

1847, *samfärdsel*, av Dalin (1854) också betecknat som nytt ord, *levebröd* hos Sturzen-Becker (1855), *obönhörlig* hos Sturzen-Becker (1862), *säregen* V. Rydberg (1872) — brännmärkt 1874 av J. E. Rydqvist i Sv. Spr. Lagar som danism —, *miss-tänkliggöra* i tidskriften *Samtiden* 1873, *tillnärmelsevis* (1883), *genombrott* i betydelsen omvälvning i tänkesätt, efter Georg Brandes "Det moderne Gjennembruds Mænd" (1883), *racka ned på*, ytterst tyskt, i Soc.Dem. 1892, *spydig*, ytterst tyskt (1892), *lyhörd*, tidigast (1894) skrivet lydhör, av da. lydhør, *förståelse* (1889), vanligare efter 1900, t.ex. hos Levertin.

Från vårt århundrade har vi *bil* (1902), *begivenhet* i betydelsen stor händelse, ytterst tyska Begebenheit, med enstaka belägg från slutet av 1800-talet; det betecknades som nytt ord av SAOB (1898). *Hæleri* införde straffrättskommittén 1940 som beteckning för viss efterföljande delaktighet i förmögenhetsbrott. Kommittén anförde att det "heter i Norge heleri, i Danmark Hæleri, i Tyskland och Schweiz Hehlerei samt i Holland heling". Auktorrättskommittén införde 1952 *upphovsrätt*; Nämnden för svensk språkvård hade dessförinnan uttalat att "en svensk form upphovsrätt skulle bidra till en önskvärd dansk-norsk-svensk enhetlighet i terminologin, som icke minst inom rättsväsendet eftersträvas". *Vrövel*, ovederhäftigt prat, smörja, kan vara lån från da. eller no. vrøvl. Det finns visserligen också i sydsvenska dialekter. Det var ett ord som Arthur Engberg gärna använde, men redan Sturzen-Becker hade det.

Den gången i betydelsen på den tiden är sannolikt en danism av senare datum. "Den gången han skref denna roman", skrev Levertin 1905 och Fredrik Böök i "Resa genom Sverige" (1924): "Jag fick 25 öre om dagen och födan, det var gängse priset den gången." Kanske efter motsvarande användning i danskan, säger SAOB.

Bland våra personnamn finner vi också lånord, låt vara av en annan klass. De är propria, egennamn. Förnamnen skiljer sig dock från släktnamnen genom att vara fria, oskyddade. Bland mera produktiva mansnamn av danskt ursprung från olika tider kan nämnas *Frode*, *Gunder*, *Jörgen*, dansk form av Georg, *Kaj*, *Ove* och *Sören*, bland kvinnonamnen *Bodil*, *Görel*, *Rigmor*, *Tove* och *Tyra*.

När det gäller våra lånord från norskan erinrar jag på nytt om att den klassiska norska litteraturen — jag tänker framför allt på de fyra stora, Bjørnson, Ibsen, Lie och Kielland, som utövade ett starkt inflytande hos oss — var skriven på ett språk som på papperet om också inte i uttalet knappast skilde sig från danskan. Ett ord som *rabalder* kunde i och för sig vara en danism likaväl som en norvagism, men efter allt att döma är det förmedlat till oss av den norska pressen. Det förekommer i början av 1890-talet i samband med den s.k. norska frågan, t.ex. i uttrycket "politiskt rabalder" i tidningen "Vårt Land" (1893). Norrmännen har i varje fall i förhållande till oss prioritet till ordet. Redan Wergeland skrev ett "Satans rabalder". I Danmark är det känt redan av Matthias Moth, som började skriva sin ordbok 1680.

Säkrare är det norska ursprunget till *samrøre*, best. form samrøret. I betydelsen förbindelse, särskilt klandervärd förbindelse mellan personer eller partier är det enligt SAOB inlånat från norska *samrøre*, i best. form *samrøren*; omsatt till svenska borde det alltså ha blivit *samröra*. Det neutrala genus hos oss beror på analogi med byte, gifte, samtycke o.d., som SAOB framhåller. Äldsta bokförda belägg finner man i riksdagens andrakammarprotokoll för 1895: "Man kan befara ett oskäligt uppgifvande å ömse sidor (inom den norsk-svenska unionen) af den nationella sjelfständigheten, en "Samrøre" med ett ord, som för oss svenskar bör vara lika motbudande som för våra bröder norrmännen." Aftonbladets referat av samma anförande hade "ett 'samrøre'".

Ett tidigt 1800-talslån är *huldra* om skogsrå, på norska *hulder*, best. form *huldra*, även *huldre*, plur. *huldrer*. A. A. Afzelius i "Svenska folkets sago-häfder" (1853) har det som en av de första och Viktor Rydberg i "Snöfrid" (1876): "Det var Snöfrid. / Djupt i skogen stundom såg man henne, / älskligare huldra aldrig fanns."

Flera fisknamn är norska. Jag nämner ett av de senaste förvärven, *uer*, på norska också *uer*, även *uver* och *ur* (*Sebastes norvegicus*), även kallad rödfisk.

Karakteristiskt lånord från norskan hos oss liksom i flertalet europeiska språk är skidtermen *slalom*, en sammansättning av *sla* (jämn sluttning) och *lång* (sammanhängande spår av något som är draget eller släpat, bana); motsatsen är *kneikalom* (åkning i backe med gupp, ju flera desto bättre). Samband med skidor har också stamavledningen *sväv*. I specialbetydelsen som sportterm tycks den vara tidigast känd i norskan. NRO definierar den som "skihoppers svevande bevegelse gjennom luften" och citerar efter Dagbl. 1937: "(Han) lignet Birger Ruud i svevet." I Expressen 14.2.1960: "Strax innan Recknagel gjorde sitt jättehopp hade finländaren Entio Hyytiä landat på 92 m efter ett utmärkt sväv." SAOBs arkiv har ett belägg från tidningen Vi (1954): "en liten sax med skidorna under det våldsamma svävet, en liten skönhetsfläck på nedslaget djupt därnere i underbacken . . ." ODS känner det däremot inte från sportspråket, men i andra betydelser har danskan det liksom de andra skandinaviska språken. I sammanhanget nämner jag *splitkein*, egentligen eng. split cane (kluvet rör), det laminerade trämaterial som används bl.a. till skidor. Vår stavning av diftongen med *ei* pekar på norsk förmedling.

Enligt SAOB är *platinaräv* lånat från norska *platinarev*, namnet på den silverrävsvarietet som har platinagrått skinn. Det kan hos oss beläggas från 1938 och betecknas av ordboken som "nytt ord".

Jag nämner att Telegrafstyret i Norge 1956 föreslog termen *telexera* för att sända meddelanden över telex. Den svenska språknämnden anslöt sig till den norska rekommendationen.

Eng. *airway* har i Sverige hetat luftfartsled. Men Luftfartsstyrelsen har också använt ordet *luftled*. Då justitiedepartementet utarbetade sitt förslag till luftfartslag ställdes frågan till den svenska språknämnden (1956) om *luftled* kunde rekommenderas. Nämnden erinrade om att Norge redan hade just *luftled*, Danmark däremot *luftvej*, och rekommenderade för sin del *luftled*, som nu är officiellt.

Under 1960-talet blev det engelska lånordet *escalation* aktuellt i samband med kriget i Vietnam. Så småningom, i själva verket ganska snart och som det förefaller nästan samtidigt, kunde man möta nationella översättningar, i norskan *opptrap-*

ping, i svenskan *upptrappning* och i danskan *optrapping*. Vem var först? "Vel delvis efter no. *opptrapping*, sv. *upptrappning*", säger den danska språknämnden och citerar Information 27.7. 1965 som skriver: "Nordmændene har valgt at oversætte eskalation ved optrapping, og det var måske en idé at lancere det?" Den norske nämnden har bokfört *opptrapping* från Arbbl. något tidigare samma år. Samtidigt talar den om att svenskarna har *upptrappning*. Fallet är typiskt. Den snabbhet som ord kan spridas med i dag via radio, TV och press kan göra det svårt eller omöjligt att fastslå vem som är upphovsman.

Till slut nämner jag några från norskan övertagna äldre och nyare personnamn: *Bjarne, Erling, Odd, Olav, Torleiv* och *Öjvind*, även skrivet och uttalat *Eyvind*, t.ex. Eyvind Johnson.

3

Det finska inslaget i vårt språk kan naturligtvis inte mäta sig med det danska och norska, men är därför inte betydelselöst. Till de äldsta lånen hör *pojke*, med medeltida belägg — Arboga stads tänkebok 1455 —, finska *poika*, till de yngsta *sisu* från 1920-talet, finska *sisu* (seg uthållighet), och *sauna*, finska *sauna* (bastu). Däremellan fick vi t.ex. *pijälä*, finska *pieksu* (pijälä med näbb), *känga*, finska *kenkä* (sko), den flätade *konten*, finska *kontti*, en representant för den finska näverkulturen, de nu föräldrade måttsorden *kappe*, finska *kappa*, och *parm*, som i Parmmätargatan på Kungsholmen i Stockholm, finska *parmas* (barm, ett gammalt mått). Ännu kan man kanske höra någon citera det gamla talesättet "Kom i min famn, sa parm-mätarn!" Vi har vidare *rappakalja* (smörja) av finska *rapa* (smuts) och *kalja* (svagdricka).

Åtskilliga fennicismerna tillhör starkt vardagliga eller slangartade stilsnitt. Det gäller räkneorden *yks* och *kaks*, finska *yksi* och *kaksi*, i vardaglig finska också *yks* och *kaks*, använda som hemligt språk av knallarna. Det gäller *hyvens* (bra), finska *hyvin* (bra), *musta* (kaffe), finska *musta* (svart), uttrycket i bara *pajtan* (i bara skjortan), finska *paita* (skjorta), *pärkla* (spela falskt, egentligen jävlas), av finska *perkele* (djävulen). Mera spritt — Rietz betecknar det i sitt dialektlexikon (1867)

som "Riksspr. (i hvardagligt tal)" — är *kola* (dö), ibland förlängt till *kola vippen*, finska *kuolla* (dö).

Finska namn hos oss är bl.a. *Aina*, *Helmi*, *Ritva*, *Saima* och *Toini*.

Sist och slutligen borde jag också ge exempel på finlands-svenska uttryck som har tagits upp av rikssvenskar. Ett av dem är just *sist och slutligen*, en pleonasm som kan ge en tilltalande avrundning åt en framställning.

Litteratur om skandinaviska och finska lånord i svenskan

- T. Andersson*, Sturzen-Beckers danismer. SoS (= Språk och stil) 18 s. 54—74.
- R. G:son Berg*, En danism (rank). SoS 3 s. 144.
— Några danismer. SoS 4 s. 189—192.
— Levertinska danismer. SoS 11 s. 245—282.
- G. Bergman*, Västgötaknallarna och deras hemliga språk, månsing. Nysv. Stud. 9 s. 153—238 (Finska lånord).
— Danska som blivit svenska. I: Provinsialismer och skråspråk. 1943 s. 80—90.
- H. Celandér*, Språklig skandinavism. SoS 4 s. 70—91.
— Danismer i nusvenskt ordförråd. SoS 8 s. 201—250.
— Några danismer hos Snoilsky. I: Svenska studier t. Gustaf Cederschiöld 1914.
- B. Collinder*, Introduktion i språkvetenskapen. 1941. S. 66 f. (Finska lånord).
- E. Hellquist*, Det svenska ordförrådets ålder och ursprung. 1929—30. S. 542—560.
- J. E. Hylén*, Danismer hos Gustav av Geijerstam. SoS 13 s. 162—200.
— Ett nytt fång danismer. SoS 17 s. 112—125.
— Danismer hos O. P. Sturzen-Becker. I: Årsredog. för h.a.l. i Nyköping 1915—16. 32 s.
- N. Linder*, Regler och råd. 3 uppl. 1908. S. 188—189.
- E. Ljunggren*, Bidrag till belysning af Levertins "danismer". I: Festskrift t. K. F. Söderwall 1912, s. 317—360.
- A. Noreen*, Tala svenska med svenskarne. I: Spridda studier 2 s. 68—74. 1903.
- H. Olsson*, Danismer hos Per Hallström. SoS 16 s. 91—131.
- S. Rothman*, Danismer i Oscar Levertins språk. SoS 11 s. 36—71.
- J. E. Rydqvist*, Svenska språkets lagar 5 s. 233 f. 1874.
- N. Svanberg*, Danismer i Friithiofs saga. Nysv. Stud. 6 s. 293—295.

Isländskan i Nordamerika

Av *Haraldur Bessason*

I. Den historiska bakgrunden

Den första isländska kolonin i Nordamerika i modern tid grundades i Spanish Forks i Utah år 1855. Anläggandet av denna koloni hade religiösa inslag; det sägs att ursprunget till den kan spåras tillbaka till år 1851 då två unga islänningar i Köpenhamn övergick till mormonläran. De nyomvända förkunnade i sin tur sin nya lära på Island med det resultatet att en handfull islänningar inte bara antog den nya tron utan också beslöt att emigrera till mormonernas förlovade land i Utah. År 1870, femton år efter det att Utahkolonin grundats, bosatte sig en grupp islänningar på Washington Island i Lake Michigan, och dessa nybyggare vidmakthöll hela tiden intresset hos islänningarna för de möjligheter som väntade dem i Nordamerika. Under de tre följande decennierna emigrerade omkring 10 000 —12 000 islänningar till Canada och U.S.A. Efter isländska mått var detta en hög siffra — ungefär en sjundedel eller en åttondel av Islands befolkning.

De första islänningarna som kom till Canada anlände till Quebec år 1873. Några av dem begav sig söderut till en redan upprättad koloni i Milwaukee. Andra flyttade till Muskoka-distriktet i Ontario, ett litet område nära Georgian Bay, där de utforskade omgivningarna kring en by med namnet Rosseau. Efter en del överväganden bestämde de sig för att låta Cardwellområdet i Ontario strax öster om Rosseau bli deras framtida hem. Ganska snart gick det emellertid upp för dem att deras framtidsutsikter i Cardwell var allt annat än lovande, varför en del av dem gav sig av till Milwaukee; andra spred sig över trakterna i närheten av Muskoka. På så sätt kom den första isländska kolonin i Canada i modern tid att upplösas innan den hade hunnit få fasta former.

Nästa steg var att försöka upprätta isländska kolonier i Kinmount i Ontario och i Nova Scotia. Nova Scotiakolonin fortlevde bara några år; islänningarna gav den namnet *Markland*.

Hösten 1875 kom 285 islänningar till Winnipeg. Ett litet antal av dem kom från Wisconsin, men de allra flesta från östra Canada. Dessa människor som hade färdats med båt nedför Red River var på väg till Lake Winnepegs västra stränder där den kanadensiska regeringen hade tilldelat dem ett område för en isländsk koloni. Detta område låg i Keewatinterritoriet norr om gränsen till Manitoba. Där uppförde islänningarna sin första by i Canada. De kallade byn *Gimli* och kolonin *Nýja Island* (Nya Island).

Trots de nära nog obeskrivliga svårigheter som mötte islänningarna i Gimli blev kolonin Nya Island snart kärnan i den isländska kolonibildningen i Canada och U.S.A. Folk från Nya Island och nya immigranter från Island fortsatte att bosätta sig inom nya områden i Manitoba och på andra platser i Nordamerika. Andra större nybyggarsamhällen i Manitoba fanns i Lundar, Shoal Lake, Baldur, Glenboro, Cypress River, Selkirk, Winnipeg och Morden. I Saskatchewan låg huvudkolonierna i Kandahar, Wynyard, Mozart, Elfros, Leslie, Foam Lake, Tantalion och Lögberg-Thingvalla. I Alberta fanns ett nybyggarsamhälle i Markerville och i British Columbia i Victoria på Vancouver Island och i Vancouver. Tilläggas bör att de isländska kolonierna i North Dakota ursprungligen var avläggare till kolonin Nya Island i Manitoba.

II. Om bevarandet av isländskan

Einar Haugen har i sitt stora verk *The Norwegian Language in America* (vol. I, s. 290) fäst uppmärksamheten vid att islänningarna i Canada i jämförelse med andra skandinaver i samma land i högre grad har hållit fast vid sitt ursprungliga språk. Haugen hävdar att detta måste ha berott på "en obändig stolt-
het över fosterlandets kultur". Det är frestande att ytterligare spekulera i denna fråga, och denna artikel kan synas vara ett lämpligt forum för sådana spekulationer.

Till att börja med är det på sin plats att från några nord-amerikanska (främst kanadensiska) folkräkningslistor göra en sammanställning av de uppgifter som dessa källor ger om den utsträckning i vilken de isländska immigranterna i Nordamerika bevarat sitt modersmål. I de kanadensiska folkräkningsuppgifterna från 1931 uppgav 82 % av islänningarna i Canada (73,6 % av dem var födda kanadensare) att de hade isländska som modersmål, vilket på den tiden innebar att de hade lärt sig isländska innan de lärde sig engelska och att de, åtminstone i någon mån, hade bevarat denna tidigt förvärvade färdighet. 1941 års folkräkningsuppgift visar att 73 % av befolkningen av isländskt ursprung då angav isländska som sitt modersmål, en uppgift som visar att det under åren 1931—1941 skedde en avsevärd minskning av det antal kanadensare som talade isländska. Här måste emellertid framhållas att den del av 1941 års folkräkningslista som tar upp uppgifter om "modersmål" bygger på andra principer än de tidigare listorna, såtillvida som den endast räknar med att personen i fråga som barn lärt sig isländska. Till skillnad från 1931 års lista låter den inte i begreppet "modersmål" ingå att detta språk också bibehållits av personen som vuxen. Somliga kanadensiska folkräkningslistor efter 1941 innehåller grovt missvisande uppgifter för provinsen Quebec, då de som utarbetade dessa listor ofta förväxlat "irländska" och "isländska" (de båda orden liknar varandra mycket i franskan, vilket delvis förklarar detta misstag).

1931 års folkräkningslistor tog upp 19 382 personer av isländsk härkomst i Canada och 7 413 i U.S.A. Uppgifter från omkring 1960 visar 30 623 för Canada och 8 669 för U.S.A. I städerna är minskningen av antalet personer med isländska som modersmål mera markant än på landsbygden. Statistiska uppgifter för Manitoba, de nordamerikanska isländska koloniernas kärnområde sedan nästan hundra år, visar klart tendensen. 1941 var förhållandena för Manitoba: på landsbygden 8 122, i städerna 5 832; 1946 hade landsbygden 5 460 och städerna 2 830.

Här bör understrykas att emigrationen från Island till Nordamerika hade sin huvudperiod från omkring 1872 till 1914. Detta gäller särskilt Canada. Färska siffror för U.S.A. visar en

mycket begränsad emigration från Island till U.S.A. under de senaste fem decennierna.

III. Omständigheter och attityder som gynnar bevarandet av isländskan

Mycket utrymme skulle krävas om man skulle räkna upp alla de betingelser som uppenbarligen motverkar att modersmålet bevaras hos etniska grupper i Nordamerika. Först och främst är de etniska gruppernas språk minoritetsspråk som undanträngs av nordamerikansk engelska. Mestadels har inflytandet från majoritetens språkvanor gått mycket snabbt, och ju mindre den etniska gruppen är, dess snabbare kan inflytandet nå ett stadium där det slutgiltigt undantränger den ifrågavarande gruppens språk. Denna process, som börjar med en lätt infiltration och slutar med ett fullständigt undanröjande av den etniska gruppens språk, är emellertid långsammare i somliga områden än i andra, och den kan variera från en etnisk grupp till en annan. Den relativa storleken hos de etniska grupperna — såväl i förhållande till andra etniska grupper som i förhållande till den engelsktalande majoriteten — är betydelsefull. De fransktalande i Canada utgör omkring en tredjedel av den totala befolkningen, varför redan storleken hos denna befolkningsgrupp placerar den ovanför gränsen för "etniska grupper" (som bekant åtnjuter franskan i Canada vissa politiska rättigheter och förmåner vilka inte skall diskuteras här).

Storleken hos en etnisk grupp är viktig, men ännu större betydelse har den geografiska spridningen och de mönster efter vilka individerna är fördelade inom kolonierna, eftersom dessa två faktorer måste betraktas som variabler som "hindrar" eller "befrämjar" att modersmålet bevaras av immigranterna i fråga.

Andra variabler av betydelse för bevarandet av etniska grupper språk är politisk-administrativa förhållanden, utformningen av utbildningsväsendet (självfallet nära förbundet med det politiskt-administrativa systemet) och utbildningsfrågor (religiösa institutioner av etnisk karaktär kräver ett särskilt omnämnande). Därtill kommer, och det är mycket viktigt för det ämne som behandlas här, att immigranternas kulturella bak-

grund i större eller mindre utsträckning påverkar deras bruk av modersmålet. Litterär tradition och inställningen till litterärt skapande bör förvisso räknas till de mera betydelsefulla beståndsdelarna i varje form av kulturell bakgrund.

Har man dessa få faktorer, som under vissa givna omständigheter antingen befrämjar eller hindrar bevarandet av modersmålet, aktuella för sig, är man bättre rustad att granska det uttalande av professor Haugen som citerades i början av denna artikel.

Den relativt stora utsträckning i vilken islänningarna i Canada bevarar sitt modersmål (och jag misstänker att något motsvarande också gäller för islänningarna i U.S.A.) har otvivelaktigt sina historiska och sociologiska grunder. De viktigaste av dem skall här meddelas i korthet.

Under hela sin historia har islänningarna betraktat sitt språk som ett instrument för konstnärligt skapande, och det var genom muntlig eller skriftlig diktning som islänningarna lyckades skapa sig en betydelsefull plats inom den fornnordiska gemenskapen. I forna tider var det de som levererade skalder, historiker och språkmän. På den skandinaviska halvön blev de arkitektoniska verken alltmer imponerande; på Island ökade den litterära produktionen. Det var denna litterära produktion som kom att utgöra den grund på vilken islänningarnas kultursyn alltsedan dess har vilat, och den mest livskraftiga beståndsdel i denna är uppfattningen att det isländska språket och den litteratur som skapats på det utgör kvintessensen av det isländska arvet. Sådan var den syn under 1800-talet och under den första delen av 1900-talet som gjorde det möjligt för den isländska nationen att påbörja den långa och brinnande kampen för sitt politiska oberoende. Emigrationen till Nordamerika inföll mitt under denna stridsperiod, och paradoxalt nog var de människor som vid denna tidpunkt drevs ut från Island av fattigdom och gäckade förhoppningar inte desto mindre genomsyrade av samma kampvilja som förkämparna för den isländska oavhängigheten och fast beslutna att inte släppa ifrån sig vad de verkliga kunde kalla sitt eget. I avslutningen av denna artikel kommer också att visas hur de första islänningarna som blev nordamerikaner uppehöll hoppet om att kunna vidmakthålla

och för all framtid bevara sitt isländska språk och sitt kulturarv. Otivelaktigt blev också Canadas regering medveten om dessa strävanden bland de islänningar som emigrerade till Canada, vilket åtminstone delvis kan förklara varför kolonin Nya Island, som 1875 var en del av Keewatinterritoriet i västra Canada, tilldelades de isländska immigranterna. Provsregeringen i Manitoba hade ingen domsrätt över kolonin, och den federala regeringen i Ottawa låg för långt bort för att kunna ge den ständiga ledning som ett nybyggarsamhälle i ett avlägset och otillgängligt område behövde. Därför fick invånarna i Nya Island lov att ta lagen i egna händer; med regeringens samtycke kom de faktiskt att bilda en koloni med självstyre, ansvarig endast inför den federala regeringen i Ottawa.

Vetenskapsmän har hävdat att grundandet av Nya Island från konstitutionell synpunkt sett var en unik tilldragelse i Canadas historia (jfr Walter J. Lindal, *The Icelanders in Canada*, Winnipeg 1967, s. 145—150). Den första uppgift som mötte invånarna i Nya Island var att skriva en författning och en lag med bestämmelser om kolonins uppdelning i mindre förvaltningsområden, om inrättande av regionala myndigheter med styresmän etc. Lagsamlingen kallades *Stjórnarlög Nýja Íslands* ("The Rules and Regulations of New Iceland") och dessa lagar trädde i kraft år 1878 när de kom ut i tryck. Fastän *Stjórnarlög Nýja Íslands* måste översättas till engelska innan den formellt godkändes av den federala regeringen publicerades den officiella utgåvan på isländska, och samtliga medlemmar i Nya Islands regionala styrelse talade isländska. De särskilda konstitutionella rättigheter som från början tillerkänts nybyggarna i Nya Island gällde ända till år 1897. Det innebar att under de första årtiondena i Nya Island isländska var det officiella språket, alltså det språk som användes av den regionala styrelsen. Den kanadensiska regeringens formella erkännande av Nya Island i Keewatin som en i stor utsträckning självstyrande koloni kom att medföra särskilda privilegier för nybyggarnas modersmål. Den lilla isländska "republiken" på Lake Winnipegs västra strand har alltså en politisk historia som i lika hög grad som inställningen i kultur- och språkfrågor hos grundarna av denna republik var orsaken till att det isländska språket rotade sig

så fast på de kanadensiska prärierna att ett århundrade med de ständigt undergrävande inverkingar som drabbar alla etniska gruppers språk i Nordamerika ännu inte fullständigt har lyckats utrota det.

Efter denna korta redogörelse för de kulturella attityder och de politiska faktorer som gynnade ett bevarande av modersmålet bland de första nybyggarna i västra Canada kan det vara lämpligt att ge en snabb översikt över hela det kolonisationsmönster som gradvis utvecklade sig i trakterna kring Nya Island och i andra områden på västra Canadas landsbygd. De första icke-isländsktalande grannarna till islänningarna i Nya Island var Cree-indianerna, och det uppstod åtskilliga tillfällen då de båda folkgrupperna hade ett ömsesidigt intresse av att lära sig varandras språk, åtminstone i begränsad utsträckning, och även om de kända exemplen på ett sådant intresse inte är många återstår det faktum att en del indianer under årens lopp lärde sig isländska så pass att de kunde tala språket (det är mycket tvivelaktigt om deras släktingar i östra Canada någonsin blev lika skickliga i fornisländska under de expeditioner längs östra Canadas kust som omkring år 1000 företogs av folk från Island och Grönland). Senare övertogs många av de områden som gränsade till Nya Island av immigranter från Östeuropa, huvudsakligen polacker och ukrainare. Det förefaller som om isländskan redan på ett tidigt stadium åtnjöt högre socialt anseende än polskan och ukrainskan, för att inte tala om Cree-indianernas språk, vilket i sin tur förklarar att ukrainare på landsbygden i Manitoba i flera fall lärde sig att tala isländska. Å andra sidan finns det nästan inga motsvarande exempel på att islänningar lärt sig ukrainska. Men bortsett från frågan om sociala prestigeförhållanden var det dock så att på västra Canadas landsbygd många av islänningarnas grannar var östeuropéer som inte talade engelska, och dessa grannförhållanden kan delvis ha utgjort ett skydd mot engelskt inflytande på isländskan. Detta kan betraktas som ytterligare faktorer som verkat fördelaktigt på ett bevarande av modersmålet bland de isländska immigranterna.

Den fasta tron att det tryckta ordet nödvändigtvis måste föregå allt materiellt och andligt framåtskridande var ett av de mera framträdande dragen inom de isländska samhällsbildningarna i Nordamerika. Hemma på Island hade hela den nationella rörelsen för politiska och kulturella förbättringar hämtat sin främsta inspiration från litterära och politiska tidningar. Nybyggarna i Nya Island var också fast övertygade om att den politiska ledningen och den andliga kulturen inte kunde upprätthållas med andra medel än genom ett effektivt program för utgivning av tidningar och andra publikationer. Redan själva grundandet av kolonin Nya Island visade en uttalad vilja hos islänningarna att organisera sina etniska tillgångar, och man kan tillägga att denna benägenhet, som uppenbarligen var lycklig för det kulturella arvets bevarande, alltsedan dess har varit fast rotad inom isländska samhällen i Nordamerika. Men dessa samhällen har förvisso också visat ett livligt intresse för sociala och kulturella organisationer inom sina egna etniska gränser. Tidningar och en mångsidig tidskriftsflora vittnar välutaligt om bruket av isländskan i Nordamerika, något som fordrar en kort redogörelse här.

Framfari (Framsteg), den första isländska tidningen i Amerika och en av de första tidningarna över huvud taget i det område som nu kallas de kanadensiska prärieprovinserna, började utges 1877. Med hänsyn till de utomordentligt svåra förhållanden som rådde i kolonin Nya Island var utgivningen av en tidning ett storverk. Fastän *Framfari* upphörde 1880 är den ett betydelsefullt dokument, och man kan med rätta säga att den var förelöparen till alla isländska publikationer i Nordamerika. Utom *Framfari* utkom åtta andra tidskrifter i Nya Island under tiden 1879—1910, flera var dock kortlivade. Kort tid efter att kolonin Nya Island hade upprättats började antalet isländska immigranter i staden Winnipeg (huvudstaden i provinsen Manitoba) att stiga, och Winnipeg blev snart centrum för den isländska publikationsverksamheten i väster. Den första tidningen i Winnipeg, *Leifur*, började utges 1883 och fortsatte till 1886, men då efterföljdes den av veckotidningen *Heimskringla*, och något över ett år senare började en annan isländsk veckotidning, *Lögberg*, att utges i Winnipeg. Båda

dessa veckotidningar utgavs nästan regelbundet ända till 1959, då de sammanslogs till en tidning, *Lögberg-Heimskringla*.

Sedan 1886 har ungefär tjugofem isländska periodiska skrifter utgivits i västra Canada under olika lång tid. Den äldsta av dessa är *Sameiningin* (Unionen), den isländska lutherska synodens organ; den började utges 1886 och upphörde först nyligen. Den årliga kalendern *Almanak Ólafs Thorgeirsonar* utgavs i Winnipeg 1895—1956; den innehåller värdefullt källmaterial till nordamerikansk-isländsk historia. *Tímarit* är namnet på en vetenskaplig årsskrift grundad av "Icelandic National League of America" 1919, och den utgavs i exakt ett halvt århundrade. Utrymmet medger inte att flera andra värdefulla publikationer tas upp här.

Man kan fråga sig vilken roll tidningar och tidskrifter spelade för bevarandet av det isländska språket. Svaret på den frågan är att dessa publikationer klart vittnar om en inställning som gynnar bibehållandet av modersmålet. Detta framstår särskilt tydligt när man beaktar att dessa publikationer inte var något ringa företag för islänningarna. Vid sekelskiftet var de två nämnda veckotidningarna, *Heimskringla* och *Lögberg*, de största tidningar som utgavs på isländska. I isländsk journalistik hade alltså Winnipeg passerat Reykjavík. Härtill kan läggas att under de år då dessa två veckotidningar fick sin form stod de under ledning av Islands mest framstående skriftställare. Man behöver bara nämna namn som Gestur Pálsson och Einar Hjörleifsson Kvaran, vilka båda var redaktörer för isländska tidskrifter i Winnipeg. Det är uppenbart att den anmärkningsvärt stora innehållsliga spännvidden i de nordamerikansk-isländska tidningarna och tidskrifterna är ett bevis på stort kulturellt intresse inom den isländska etniska gruppen, och det behöver inte påpekas att dessa publikationer måste ha bidragit starkt till bevarandet av det isländska språket.

I boken *Icelandic Poets 1800—1948* säger Dr. Richard Beck följande om de nordamerikansk-isländska författarna: "Till sin evärdliga förtjänst har de trots besvärliga omständigheter kraftfullt upprätthållit hemlandets litterära tradition, inte bara i prosan utan i ännu högre grad i poesin." Richard Beck diskuterar i sin bok omkring 25 nordamerikansk-isländska poeter, av

vilka de flesta har givit ut sina verk i bokform. Dr. Stefán Einarsson ägnade ett avsnitt av sin bok *Icelandic Prose Writers 1800—1948* åt de nordamerikansk-isländska romanförfattarna, novellisterna och essäisterna (alla var författare som skrev sina verk på isländska).

Denna artikel är inte platsen för en litterär analys. Det bör dock sägas att det nordamerikansk-isländska bidraget till modern isländsk litteratur är mycket betydelsefullt. Som ett enda exempel på dess betydelse kan nämnas att Stephan G. Stephansson (1853—1927) skrev sina sex volymer poesi och fyra volymer brev och essäer som jordbrukare i olika nordamerikansk-isländska settlement. Större delen av sitt liv levde han i Alberta. I Stephanssons verk finner man lysande exempel på litterärt bruk av isländskan, och man kan säga att denne diktares produktion är utan motstycke i den isländska nationens historia. I detta sammanhang är det på sin plats att hänvisa till hans författarskap som vårt mest slående exempel på anpassningen av isländskan till nordamerikansk miljö.

Endast under en kort tid gavs undervisning i isländska i ett fåtal allmänna highschools i Manitoba. Bortsett från denna undervisning kan man säga att det inte inom det allmänna skolväsendets ram har gjorts några organiserade försök att främja etniska språkliga intressen i nordamerikansk-isländska samhällen.

Under den isländska kolonisationens första år i västra Canada framfördes den åsikten att undervisning i isländska måste stödjas av islänningarna själva. Under lång tid var hemmen, där isländskan dominerade, naturligtvis centrum för denna undervisning. Kyrkorna, både de lutherska och de unitariska, bör också nämnas. Till omkring 1920 användes nästan uteslutande isländska i gudstjänsten och religionsundervisningen i ett stort antal isländska församlingar i North Dakota, Manitoba och Saskatchewan. Och än i dag hålls då och då isländska gudstjänster i First Lutheran Church i Winnipeg.

År 1909 ordnades undervisning i isländska för barn genom medlemmar av First Lutheran Church i Winnipeg, och 70 barn deltog i den. Undervisningen hölls på lördagar, och den s.k.

lördagsskolan (*laugardagsskólinn*) fortsatte till 1918 med ständigt ökat elevantal. Under vintern 1917—1918 understödde de isländska avdelningarna i Winnipeg av den internationella godtemplarorden (IOGT) en skola med det uttryckliga syftet att undervisa i isländska. Totalt deltog omkring hundra elever i denna undervisning. Denna skola övertogs sedan av Icelandic National League of America (*Þjóðræknisfélag Íslendinga í Vesturheimi*). Ungefär 120 elever i åldrarna 5—17 år besökte denna skola vintern 1921—1922. I decennier upprätthöll det isländska nationella sällskapet undervisning i isländska i olika trakter; undervisningen sköttes av kringresande lärare.

I det följande skall ges en kort översikt över de möjligheter till högre studier i isländska som erbjuds i immigrantsamhällen.

År 1901 inleddes undervisningen i isländska vid Wesley College i Winnipeg (senare United College och nu University of Winnipeg). Undervisningen leddes av pastor F. J. Bergmann, som avlönades delvis av Wesley College, delvis av den isländska lutherska synoden. År 1913 upprättades den privat finansierade Jón Bjarnason Academy på highschool-nivå i Winnipeg med pastor Runólfur Marteinsson som rektor; denne hade tidigare undervisat i isländska vid Wesley College. De sista kurserna i isländska vid Wesley College gavs 1926, och Jón Bjarnason Academy stängdes 1940.

År 1951 inrättades med donationsmedel en lärostol i isländska språket och litteraturen vid universitetet i Manitoba. Inrättandet av denna lärostol i isländska blev möjligt tack vare generösa bidrag från folk av isländskt ursprung i Nordamerika och stöd från den isländska regeringen. När den kommitté som hade åtagit sig uppgiften att skaffa medel till lärostolen var färdig med sitt arbete hade donationsfonden uppnått nära en kvarts miljon dollar. Antalet studenter som läser isländska vid universitetet i Manitoba har ökat stadigt sedan lärostolen inrättades. Under innevarande läsår (1970—1971) är antalet inskrivna studenter över fyrtio, och omkring tio studenter deltar i den speciella kvällsundervisning som ordnats.

Under senare år har de kanadensiska undervisnings- och kulturmyndigheterna arbetat med frågan om bevarandet av engelskan och franskan på officiellt jämställd fot. Denna fråga

tycks ha bidragit starkt till att rikta uppmärksamheten hos yngre medlemmar av olika etniska minoritetsgrupper mot deras egen kulturella och språkliga bakgrund. I västra Canada, där fransktalande samhällen är få och ligger långt från varandra, kan man betrakta detta ökade intresse som en reaktion mot tanken att ge företräde åt franskan när det gäller erbjudanden om undervisning i främmande språk i områden där andra etniska språk historiskt sett har starkare fäste. I Manitoba synes denna kulturella och språkliga fråga, ytligt sett omfattande enbart engelskan och franskan, ha ökat isländsktättade yngre människors medvetenhet om och intresse för deras isländska arv. "Varför skulle vi läsa franska i stället för isländska?" är en fråga man ofta hör, och det är ett tecken på detta kulturella och språkliga uppror att man våren 1971 har gjort kraftfulla framstötter mot provinsregeringen i Manitoba för att återinföra isländskan vid flera allmänna skolor i Manitoba.

Innan vi avslutar behandlingen av de olika omständigheter som bidragit till att bevara isländskan som ett etniskt språk, är det nödvändigt att komma ihåg att ytterst var det attityderna och den kulturella verksamheten i de isländska immigranternas hem som gav det starkaste skyddet åt modersmålet.

Under 1800-talet på Island var det den kulturella verksamheten i de isländska bondgårdarna som var landets "folkskola", och denna verksamhet gav ständig övning i sådana grundläggande färdigheter som läsning och muntlig framställning. Inflytandet från de isländska *kvöldvökur* (familjesammankomster om kvällen) på Islands kulturella och litterära liv får inte underskattas. Nästan varje kväll samlades medlemmarna i ett hushåll i gårdens storstuga för att syssla med olika slag av hantverk, och medan de arbetade blev de underhållna genom läsning ur handskrifter eller tryckta böcker, genom recitation av dikter och *rimur* och genom historieberättande. I århundraden var det också sed i de flesta hem under vintermånaderna att man varje kväll högt läste en predikan eller något annat uppbyggligt verk. Läsningen och samlingen om kvällarna gjorde mycket för att det litterära intresset skulle vidmakthållas.

De isländska immigranterna i Nordamerika förde inte bara

med sig dessa urgamla undervisningsvanor till landet i väster, utan i de isländska landskommunerna där kom dessa seder, i varje fall på vissa håll, att fortleva ganska lång tid efter det att de hade försvunnit på Island. Denna artikels författare har personlig kännedom om många nordamerikanska islänningar som nu är i 60-årsåldern och som ännu kan utantill en förbluffande mängd isländsk poesi, bara därför att de i yngre dagar var tvungna att deltaga aktivt i litterära sammankomster i sina hem.

Det är ingen överdrift att säga att det kulturella livet i de isländska pionjärhemmen gav de yngre den starkaste impulsen att skaffa sig och bevara grundliga kunskaper i sina förfäders språk.

IV. Inlåning av ord

Författaren till denna uppsats har i annat sammanhang givit en översiktlig redogörelse för en del språkdrag i den nordamerikanska isländskan (se *Scandinavian Studies* vol. 39, No. 2 och *Tímarit Þjóðræknisfélags Íslendinga í Vesturheimi* XXXIX). Blott några få punkter i denna redogörelse tas upp i det följande. För klassificeringen av lån hänvisas läsaren till Einar Haugens standardarbeten *The Norwegian Language in America I—II* och *Bilingualism in the Americas*. Källorna för den ovannämnda redogörelsen är bandupptagningar av och intervjuer med meddelare från samhällen i Manitoba.

Inte länge efter det att de första isländska immigranterna anlände till Nordamerika började deras språk visa påverkan från engelskan. Också den tidigare nämnda konstitutionen eller lagen för kolonin Nya Island innehåller sådana engelska inkräktare som *township* och *range*. Fastän de kulturella ledarna för de isländska immigrantsamhällena upprepade gånger manade sina landsmän att vara på sin vakt mot sådan påverkan, blev lån från engelskan i den nordamerikanska isländskan (i fortsättningen används förkortningen AI för nordamerikansk isländska) så vanliga att Vilhjálmur Stefánsson 1903 kunde insamla omkring femhundra lånade substantiv bland islänningar i North Dakota (jfr *Dialect Notes* 2, 1903). Stefánsson för-

sökte inte speciellt klassificera de insamlade lånorden, men de ord han förtecknade visar olika grader av fonemsubstitution.

I det följande ges en översikt över de viktigaste typerna av AI-lån:

AI-lån är antingen (1) rena lånord eller (2) blandlån. AI-substantivet *beisment* (isl. *kjallari*, eng. *basement*) är ett exempel på det förra medan *farmari* och *dröggbúð* (eng. *farmer*, *drugstore*) ger exempel på två typer av blandlån, nämligen marginal- och kärnsubstitution.

Översättningslånen i AI omfattar ord och fraser som ser ut som isländska ord och fraser, fastän de uppträder i nya sammanhang. Översättningslånen brukar indelas i (1) nybildningar och (2) ord med betydelseförskjutningar (betydelselån). AI-nybildningar har en morfembyggnad som är identisk med eller liknar den som finns hos det engelska mönstret, t.ex. AI *blakkbord* (isl. *tafla*, eng. *blackboard*). Betydelselånen kan vara (a) homofona eller (b) homologa. De homofona betydelselånen liknar de engelska mönstren endast fonetiskt, t.ex. AI *Galli* (vilket på isländska betyder "gallier", men här står det för eng. *Galician*, dvs. ursprungligen användes det i betydelsen "man från Galicien i Polen" men senare kom det att i AI beteckna östeuropé i allmänhet, framför allt person från Ukraina).

Homologa betydelselån liknar det engelska mönstret både fonetiskt och semantiskt. Dessa ord tillhör huvudsakligen tre kategorier. Den första underkategorin kan skapa en konflikt med vanligt isländskt språkbruk, därför att ord av den kategorin i vissa sammanhang, och i överensstämmelse med det engelska mönstret, kan få en betydelse som det inte har i isländskan. Verbet *kalla* är ett bra exempel, eftersom det i AI ofta betyder "telefonera" (eng. *call*), en betydelse som det inte har på isländska.

Den andra underkategorin av de homologa betydelselånen omfattar fall där inflytandet av det engelska mönstret visar sig i vad som kunde kallas *företräde i språkbruket för en av två eller flera synonymer*. Ett exempel är verbet *hafa* (ha, äga), som i AI ofta föredras framför verbet *eiga* (äga). Denna användning av *hafa* visar emellertid bara att detta ord ofta föredras, inte att det har en ny betydelse.

Den tredje underkategorin av de homologa betydelselånen omfattar ord som på grund av inflytande från de engelska mönstren alltid avviker i betydelse från sina isländska motsvarigheter, fastän båda orden har samma ursprung och tillhör samma semantiska område. Substantivet *bryggja* (bro) är ett gott exempel. På AI betyder det "bro", men på modern isländska "brygga".

Synonyma betydelselån liknar sina mönster endast semantiskt. Tyvärr har något bra exempel ännu inte uppvisats från AI. Det kan dock vara värt att nämnas att substantivet *gólf* ofta används i AI som beteckning för våning, våningsplan i ett hus. Denna betydelse är känd i modern isländska, men den är så ovanlig att man är frestad att beteckna bruket i AI som ett betydelselån snarare än som företräde för en viss synonym. (På isländska betyder *gólf* vanligen "golv", och det vanliga ordet för våning i ett hus är *hæð*.)

En ganska omfattande undersökning som denna artikels författare har gjort av AI-lån kan sammanfattas allmänt så, att lånade substantiv och verb spontant har bringats i överensstämmelse med endast de största (mest frekventa) deklinations- och konjugationstyperna i isländskan. Lånade adjektiv utgör relativt sett en liten del av AI-ordförrådet, och om de över huvud taget används förblir de oböjda. En del lån av adverb har observerats, och hälsningsord som *halló*, *bæ bæ*, *gúdd bæ* och tilltalsord som *Miss*, *Mr.* och *Mrs.* dominerar över sina isländska motsvarigheter i AI-tal. Det fullständiga försvinnandet av det formella hövlighetspronomenet *þér* hos de nordamerikanska islänningarna har tilldragit sig stor uppmärksamhet. De grammatiska orsakerna till detta försvinnande är lätta att upptäcka. För det första måste den plötsliga ökningen av efternamn (på Island används vanligen patronymika) i AI ha övertagit en del av funktionen hos *þér* och minskat dess grammatiska betydelse. För det andra försvagades positionen för *þér* genom att engelskan helt saknar kontrasterande pronomen motsvarande *þú:þér*. För det tredje kom pron. *þú* genom inflytande från engelskan att i AI användas ofta som indefinit pronomen. Även om detta bruk av ordet finns i isländskan blev det dock mycket mera markant i AI. Man kan därför säga att den

utvidgade användningen av *þú* som indefinit pronomen ytterligare förstärkte dess grammatiska ställning, otvivelaktigt på bekostnad av det hövliga *þér*.

Även om etniska språk i Nordamerika gärna accepterar lån, visar de i många andra avseenden mera konservativa språkanor än de man skulle finna i "de gamla länderna". Det finns många exempel på att AI har bevarat ord som var vanliga i 1800-talets isländska men som antingen är sällsynta eller helt försvunna i nutida isländska. Följande danismer från 1800-talet används knappast någonsin nu i isländskan men hörs ofta i AI: *allareiðu* (da. allerede, eng. already), *innleiða* (da. indlede), *norskari* (da. norsker).

En granskning av ordförrådet i AI visar att bland lånord substantiven är långt vanligare än ord av andra ordklasser och bildar en mycket större grupp än verben som är den näst största gruppen. Andra ordklasser (särskilt formorden) utgör bara en liten bråkdel av det totala lånade ordförrådet. Detta överensstämmer med en välkänd lag som reglerar språkliga lån.

Detta kapitel har hittills begränsats till ordförrådet i AI (lexikaliska enheter). Analys av lexikaliska enheter sysslar huvudsakligen med morfem, men det bör också påpekas — fastän en så kort behandling av problemet är rätt otillfredsställande — att lån i AI ingalunda inskränker sig till enbart det morfologiska eller morfematiska planet. De förekommer tvärtom också på det fonologiska planet ("fonemiska lån") och det syntaktiska planet ("syntaktiska lån"). Som ett exempel på det förra kan nämnas den vida spridda förväxlingen i AI-tal mellan *i* och *e* (och *u* och *ö*). En mera ingående granskning av kontrasten mellan *i* och *e* i AI visar att förväxlingen av dessa två ljud beror på den fonetiska skillnaden mellan eng. *i* och isl. *i*; det förra är lägre (i riktning mot isl. *e*) än dess isländska motsvarighet (en ganska likartad process tycks ha ägt rum i fallet *u* och *ö*).

Syntaktiskt lån är uppenbart i sådana fall som *i kvöld hann fer heim* (eng. tonight he is going home), där engelsk rak ordföljd har använts i stället för isländskans omvända ordföljd

(*i kvöld fer hann heim*). Detta extrema fall av lån har iakttagits i AI endast där det antingen återspeglar försenade försök från talarens sida att lära sig isländska eller hans ansträngningar att återuppliva halvt glömda språkfärdigheter. Ett mindre extremt fall är det fråga om när inflytandet från engelsk syntax på AI framträder i form av överdrivet bruk av en viss syntaktisk konstruktion. Ett bra exempel är den vanliga användningen av *vera* (vara) plus infinitiv av huvud verbet i AI, motsvarande engelskans *be* plus presensparticip av huvud verbet; i gängse isländskt språkbruk skulle huvud verbet sättas i presens, dvs. i stället för AI:s *Hann er að koma í dag* har isländskan *Hann kemur í dag*.

Utöver de semantiska aspekter på inlåningen som har berörts i det föregående kan ett annat något annorlunda fall av semantiskt lån nämnas här. Följande fras från AI är en blandad metafor: *þarna var verið að drepa tvær flugur í einu höggi*. Denna fras är en kontamination av isl. *að slá tvær flugur í einu höggi* och eng. *to kill two birds with one stone*.

V. Ortnamn

Tjugofem ortnamn av isländskt ursprung har godkänts i Manitoba av den kanadensiska ortnamnskommissionen. Det är huvudsakligen namn på postkontor, landsbygdsdistrikt, samhällen och byar. Några av namnen syftar på trädvegetation (*Víðir* eller *Vidir*, *Lundar*), andra hänför sig till topografiska drag hos sjöstränder eller flodbankar (*Vogar*, *Arbakka*). Vidare finns det namn med historisk syftning (*Baldur*, *Bífröst* eller *Bifrost*, *Gimli*, alla kända från fornnordisk mytologi). Utanför Manitoba i Canada finns det mycket få ortnamn av isländskt ursprung som har nått officiellt erkännande. Några sådana namn har dock samlats från Nova Scotia och Saskatchewan i Canada och från North Dakota i Förenta Staterna. Isländska skolnamn i Manitoba kan kanske bedömas som halvofficiella ortnamn.

Officiellt erkända namn bildar blott en liten del av det totala antalet topografiska namn på AI. Isländska immigranter i Nordamerika var vana vid en stor mängd sådana namn. Det

är ingen överdrift att säga att namn har satts på nästan varenda kulle och på varenda bäck i de bebodda delarna av Island; vidare är det en urgammal sed att ge namn åt bondgårdar. Detta arv förklarar det stora antalet "inofficiella" ortnamn som var i bruk, åtminstone för en tid, i varje nordamerikansk-isländskt bosättningsområde. Som exempel kan nämnas att 170 namn av detta slag har insamlats från en enda "settlement".

De flesta av dessa ortnamn är rent isländska, t.ex. *Gimli*. Vidare förekommer hybridnamn som *Sigurdson Island*; ett namn *Icelandic River* tycks vara en översättning av det rent isländska ortnamnet *Islendingafliót*. Denna typ av översättning kommer från ett område där regeringens lantmättningsverksamhet, som medförde uppteckning av ett antal ortnamn, inte hade skett före de isländska kolonistörernas ankomst. I en annan trakt hade lantmätarna skapat det "officiella" namnet *Swan Lake* innan islänningarna kom dit och översatte det till *Álftavatn*, en översättning som naturligtvis förblev inofficiell.

VI. Personnamn

Bland de isländska immigranterna i Nordamerika fanns det bara några få med verkliga familjenamn. Den gamla seden att använda patronymika med ändelserna *-son(r)* och *-dóttir* lever fortfarande kvar på Island. Detta att släktnamn saknas har gjort dopnamnen mycket viktiga som identifikationselement och hindrat dem från att användas i förkortade former. Det gamla bruket att identifiera personer genom att lägga till namn på gårdar eller andra ortnamn till personnamnet är välkänt på Island, även om ortnamn i denna ställning aldrig blev allmänt erkända som andra namn (släktnamn) som på den norska landsbygden. Släktnamn har dock, som nämnts, fått fast fot på Island före emigrationen till Nordamerika. Till sitt ursprung var dessa namn antingen patronymika eller avledningar av ortnamn. De representerade med andra ord de två typer av släktnamn som under trycket av det engelska namnskicket kom att spridas snabbt i AI-samhällena.

Ett vanligt patronymikon som *Jónsson* eller *Björnsson* var

ofta inte tillfredsställande, eftersom det helt enkelt fanns för många *Jónsson* i samma "settlement". Isländska grannar skulle naturligtvis fortfarande kunna skilja mellan sådana namn genom att använda hela namnen oförkortade, och om inte detta var tillräckligt skulle de kunna lägga till ett öknamn eller identifiera personen med ett ortnamn från hans hembygd på Island. Nordamerikanska myndigheter, t.ex. postverket, tog emellertid ingen hänsyn till isländska seder och följde den etablerade anglosaxiska traditionen att lägga största vikten vid släktnamnet och förkorta eller t.o.m. utelämna förnamnet. Det finns många historier om denna konflikt mellan anglosaxiska och isländska namnvanor, och den förklarar delvis varför släktnamn bildade till isländska topografiska namn antogs i AI-samhällena som en nödvändig ersättning för bildningar till patronymika.

De flesta av de släktnamn det här gäller är rent isländska, t.ex. *Björnsson* (bildat av ett patronymikon) och *Hofteig* (bildat till ett ortnamn). Vidare finns det angliserade eller översatta former av dessa två typer, t.ex. *Howard* (av Håvarðarson) och *Hillman* ("hill" uppges i detta fall vara en översättning av isl. *bakki*, backe, höjd).

Angliserade former av förnamn är mycket vanliga. Härtill kan läggas att förkortade förnamnsformer, t.ex. *Siggi* för *Sigurður*, ofta har slagit ut de oförkortade formerna, helt enkelt därför att de som enbart talade engelska fann den kortare formen lättare att uttala.

VII. Källmaterial och slutanmärkningar

Våra källor till kunskap om nordamerikansk isländska är av många slag. Under senare år har många bandupptagningar gjorts av intervjuer med personer som talar AI. De många tidningarna, tidskrifterna och litterära verken är också utmärkta källor, och det är också egennamnen. Bandupptagningarna och de nämnda skriftliga källorna innehåller många exempel på spontant bruk av AI. Utom sådant spontant språkbruk kan nämnas att flera amerika-isländska författare och diktare medvetet och starkt har utnyttjat amerika-isländskan i

sina litterära arbeten, och på det sättet kan de sägas ha ökat sina verks betydelse som språkliga bevis för etniskt språkbruk. Tre författare bör särskilt nämnas, Gunnsteinn Eyjólfsson, Kristján N. Júlíus och Guttormur J. Guttormsson.

Som befolkningssiffrorna i början av denna uppsats klart visar håller isländskan gradvis på att försvinna i Nordamerika. Detta är inte så egendomligt, eftersom en jämn immigrantström från "det gamla landet" tycks vara den enda medicin som i längden kan bevara styrkan hos ett etniskt språk i Amerika, men som tidigare har framhållits slutade i realiteten emigrationen från Island till Nordamerika omkring 1914, för mer än ett halvsekel sedan, och flertalet av immigranterna kom långt tidigare. Trots detta har islänningarna i Amerika behållit sitt språk i anmärkningsvärt hög grad, och folks beslutsamhet att bevara sitt älskade modersmål har lämnat många intressanta spår.

Ett skriftligt dokument från 1875 är ett avgörande bevis på denna beslutsamhet. Året före (1874) hade ett möte mellan islänningar i Milwaukee i Wisconsin beslutat att sända tre islänningar till Alaska för att undersöka möjligheterna att grunda en isländsk koloni där. Tanken på en bosättning i Alaska kom dock aldrig att förverkligas. Men det kan ha sitt intresse att uppmärksamma Jón Ólafssons dröm om en lycklig framtid för islänningarna i Alaska. Jón Ólafsson, som var en av de tre nämnda upptäcktsresandena, uttalade i sin redogörelse för resan (se Jón Ólafsson, Alaska, Washington D.C. 1875) att om 15 000 islänningar skulle slå sig ner där under en tioårsperiod och om antalet skulle fördubblas under de följande tjugofem åren, så skulle deras avkomlingar uppgå till hundra miljoner efter fyra århundraden. Enligt Jón Ólafssons uppfattning skulle det isländska språket då ha spritt sig söderut och österut till Hudson Bay och västerut till Stillahavskusten. Det är tvivelaktigt om någon någonsin har satt målet så högt för isländskan som Jón Ólafsson gjorde i sin rapport om Alaska. Han förutsåg en tid då isländskan skulle ha blivit inte bara Canadas nationalspråk utan också Förenta Staternas!

Det behöver inte sägas att Jón Ólafssons dröm är ännu mera verklighetsfrämmande nu än den var för nära hundra år sedan.

Detta betyder dock inte att islänningarna i Amerika någonsin har ändrat åsikt om sitt modersmåls ädla drag och egenskaper. Deras öde har snarare kommit att likna deras vikingaförfäders — de som etablerade kolonier långt bort från hemlandet — därigenom att hur ljusa utsikterna till en varaktig erövring än kan ha tett sig vid slagets början, så var antalet krigare helt enkelt för lågt för att en bestående seger skulle kunna vinnas.

Viktigare litteratur

- Beck, Richard, History of Icelandic Poets 1800—1940* (Ithaca N.Y. 1950).
- Bessason, Haraldur, A Few Specimens of North American-Icelandic. Scandinavian Studies* Vol. 39, No. 2 (1967).
- Um íslenzk mannaöfn í Vesturheimi. *Tímarit Þjóðræknisfélags Íslendinga í Vesturheimi* XXXIX.
- Einarsson, Stefán, History of Icelandic Prose Writers 1800—1940* (Ithaca N.Y. 1948).
- Haugen, Einar, The Norwegian Language in America I—II* (University of Pennsylvania Press 1953).
- *Bilingualism in the Americas* (University of Alabama, American Dialect Society 1956).
- Kristjanson, Wilhelm, The Icelandic People in Manitoba* (Winnipeg 1965).
- Lindal, Walter, The Icelanders in Canada* (Winnipeg 1967).
- Oleson, Tryggvi* (ed.), *Saga Íslendinga í Vesturheimi IV—V* (Reykjavík 1951 och 1953).
- Stefánsson, Vilhjálmur, English Loan-Nouns Used in the Icelandic Colony of North Dakota. Dialect Notes* 2 (1903).

Finskan i Amerika

Av Pertti Virtaranta

Det är omöjligt att säga hur många i USA och Canada fast bosatta emigranter och ättlingar till dem (samt ättlingar till dessa) som i detta nu har finska som hemspråk, som kan tala finska eller som åtminstone förstår finska. Vid folkräkningen 1950 fanns det i USA och Canada ca 126 000 i Finland födda personer, men statistiken ger inte besked om hur många av dem som var finskspråkiga och hur många som var finlandsvenskar. Sedan dess har antalet uppenbarligen minskat något. Efter kriget har nämligen emigrationen till Amerika (med undantag för toppåret 1951, då mer än 5 000 finländare flyttade till Canada) varit så obetydlig, att den sannolikt inte helt uppväger dödligheten bland de i Finland födda emigranterna. Det är också omöjligt att säga hur många som kan finska så pass bra att de klarar sig hjälpligt. Självt uppskattar jag deras antal till sammanlagt 400 000 à 500 000 i USA och Canada.

Om den finska som till Amerika inflyttade finnar talar använder amerikafinnarna och även finnarna i Finland benämningen "fingliska" eller "fingelska". Bägge varianterna är konnotationer med beståndsdelarna *fin-*, *finnish* + *english* + *engelska*.

Källor

I tryck föreligger inte en enda undersökning om amerikafinskan. Otryckta finns det mig veterligen fyra. Den tidigaste är Meri Lehtinens 1966 vid Indiana University ventilerade doktorsavhandling "An Analysis of a Finnish-English Bilingual Corpus", som tyvärr bara bygger på upptecknat material, meddelat av en enda informant med dåliga kunskaper i finska. De

övriga manuskripten är vid Helsingfors universitet under min ledning utarbetade s.k. pro gradu-avhandlingar, alla arkiverade i Institutionen för finska språket vid Helsingfors universitet: Leena Hovila, "Englantilaisperäiset lainasanat Amerikan suomalaisten sanomalehtien kansankirjeiden kielessä" (Engelska lånord i språket i brev från läsekretsen i amerikafinska tidningar, 1968, 150 maskinskrivna sidor; materialet utgörs av numren för första halvåret 1967 av tre finskspråkiga borgerliga tidningar, av vilka två utkommer i USA och en i Canada); Sirkka Multamäki, "Amerikansuomalaisten sanomalehtien lainasanoja" (Lånord i amerikafinska tidningar; 1969, 93 maskinskrivna sidor; materialet utgörs av korrespondenser från lokala medarbetare i numren för första halvåret 1967 av tre finskspråkiga vänstertidningar, av vilka två utkommer i USA och en i Canada) och Meri Puomies, "Amerikansuomen englantilaisperäisestä sanastosta ja sen muodostumistavoista" (Om ordskatten av engelskt ursprung och dess anpassning i amerikafinskan, 1968; 283 maskinskrivna sidor). För att vara ett pro gradu-arbete är den sistnämnda undersökningen exceptionellt omfattande. Den bygger på inspelade intervjuer, som författaren själv 1964—1965 gjorde med 23 amerikafinnar i Michigan, Massachusetts och New York, sammanlagt 33 1/2 timmar (alla i Bandarkivet för finska språket) och — till en mindre del — på handskrivna uppteckningar.

Utöver detta finns det några ordlistor över fingliska, av vilka den utförligaste är sammanställd av V. S. Alanne; denna otryckta ordlista omfattar ca 1 250 olika ord med hänvisningar till motsvarande ord i amerikansk engelska (deponerad i Institutionen för finska språket),¹ på fingliska skrivna kåserier (varom mera nedan) och några korta karakteristiker, av vilka främst bör nämnas ett manuskript (22 sidor) av Lauri Kart-

¹ Därtill kommer några mindre ordlistor, bl.a. följande tryckta: Yrjö Sirola, "Kokoelma Amerikan suomen englantilaisperäisiä lainasanoja" (en samling amerikafinska ord lånade ur engelskan, i tidskriften *Virittäjä* 1915 s. 44—52, omfattande ca 400 olika ord med engelska motsvarigheter) och "Fingelska sanastoa" (En ordlista över fingelskan, i *Kanadan suomalaisten vuosikirja — Canadian Finnish Year Book 1965* s. 116—127, omfattande ca 560 olika ord utan hänvisningar till engelskan).

tunen, "American Finnish (Finglish)" (färdigställt 31.5.1966; deponerat i Department of Linguistics vid Indiana University).

Vidlyftigast är det finländska material som insamlades under en forskningsresa jag företog sommaren 1965, assisterad av Lauri Karttunen. Intervjuobjekten var ca 200 (i delstaterna Ohio, Wisconsin, Minnesota och Michigan i USA samt i Ontario i Canada). Materialet inspelades till största delen: 205 timmar 50 minuter. Från våra band och mina anteckningar har utplockats alla ord och uttryck med engelskt ursprung (även översättningslån) samt person- och ortnamn, sammanlagt ca 4 000 ordsedlar. Dessutom har ca 40 timmar eller 20 % av det inspelade materialet återgetts i grov finsk-ugrisk transkription. Urvalet har gjorts så att de transkriberade texterna ger prov på flera informanters talspråk och så att proven även till innehållet är intressanta (detta med tanke på att det blir lättare att få texterna tryckta, om även folklorister, etnografer och historiker intresserar sig för dem).

Bandarkivet omfattar dessutom 72 timmar annat amerikanskt språkmaterial, samlat av Lauri Karttunen (30 tim. 30 min i Massachusetts 1965), Meri Puomies (33 tim. 30 min i olika trakter med finsk bosättning i USA 1964—65) och Aimo Turunen (8 tim. intervjuer med finnar som flyttat till Florida). Sammanlagt omfattar det i USA och Canada inspelade amerikafinska materialet i Bandarkivet för finska språket ca 278 tim. Dessutom finns i arkivet en liten mängd i Finland gjorda, med de övriga jämförbara inspelningar av intervjuer med emigranter som besökt Finland eller bosatt sig där.

Det amerikafinska material som står forskaren till buds är ensidigt. Det inspelade materialet, som utgör den överlägset största delen, är koncentrerat till inspelningar av den äldsta generationens spontana talspråk. Största delen av vårt material har vi fått av första generationen emigranter, huvudsakligen personer som var i åldern 15—25 år, när de före eller under första världskriget utvandrade till Amerika. En mindre del har vi fått av andra generationen amerikafinnar. Som tillhörande andra generationen betraktar jag personer som är födda i Amerika eller som (vanligen med sina föräldrar) har flyttat till Amerika innan de fyllt 15 år. I det sommaren 1965 insamlade

material, som ligger till grund för mina iakttagelser i det följande, ingår ca 166 timmar (80 %) inspelningar av första generationens talspråk, 37 timmar (18 %) inspelningar av andra generationens språk och en mycket liten mängd inspelningar av tredje generationens språk.

Anmärkning: Denna studie behandlar alltså enbart amerikafinnarnas talspråk. Material ur i Amerika utgivna finskspråkiga tryckalster har icke utnyttjats för undersökningen. Av den i Amerika tryckta litteraturen kan nämnas olika album och årsböcker samt tidningarna, språkforskarens mest givande källa. Den första amerikafinska tidningen, "Amerikan Suomalainen Lehti", började utkomma 1876. I detta nu (våren 1971) utkommer följande finskspråkiga tidningar i USA: "Amerikan uutiset" (grundad 1931; partilös, utkommer två gånger i veckan, redaktion i New York Mills, Minnesota, spridningsområde närmast Minnesota, Michigan och Illinois, upplaga ca 5 000 ex.), "Industrialisti" (grundad 1917, fackföreningsorgan, utkommer två gånger i veckan i Duluth, Minnesota, upplaga ca 2 500 ex.), "New Yorkin Uutiset" (grundad 1906, oavhängig, utkommer två gånger i veckan i New York, upplaga ca 2 300 ex.), "Raivaaja" (grundad 1905, socialdemokratisk, utkommer två gånger i veckan i Fitchburg, Massachusetts, upplaga ca 2 500 ex.) och "Työmies-Eteenpäin" (grundad 1903, vänstersocialistisk, utkommer tre gånger i veckan i Superior, Wisconsin, upplaga ca 2 000 ex.). I Canada utkommer "Canadian Uutiset" (grundad 1915, partilös, utkommer en gång i veckan i Port Arthur (el. Thunder Bay), Ontario, upplaga ca 2 500 ex.), "Vapaa Sana" (grundad 1931, oavhängig, utkommer två gånger i veckan i Toronto, Ontario, upplaga ca 3 800 ex.) och "Vapaus" (grundad 1917, vänstersocialistisk, utkommer två gånger i veckan i Sudbury, Ontario).

Allmänt om gamla emigranternas finska språk

Finska är det normala talspråket för första generationen amerikafinnar. I vårt urval om ca 200 personer var de som var tvåspråkiga i den meningen att de talade finska och engelska

ungefär lika obehindrat i klar minoritet. Om dessa tvåspråkigas engelska strukturellt var lik miljöns engelska kan jag inte bedöma, men min reskamrat Lauri Karttunen, som gjorde iakttagelser om detta, ansåg att n å g r a av våra informanter helt hade tillägnat sig det engelska systemet.

De flesta informanternas kunskap i engelska var bristfällig: den räckte till för att klara vardagliga situationer, men inte för att förstå t.ex. TV-program.

Engelskspråkiga lokaltidningar tycktes den äldsta amerikanska emigrantgenerationen läsa i rätt liten utsträckning, och för många var orsaken säkert otillräcklig kunskap i engelska. Intresse för tidningar fanns. De flesta av mina informanter läste någon i Amerika utkommande finskspråkig tidning.

Kunskapen i engelska varierade mycket efter boningsort. I livaktiga industrisamhällen var kunskapen bättre än på ensliga farmer och i finska farmarbyar. På farmerna redde man sig i allmänhet med bara finska, medan det i samhällen, där majoriteten inte förstod finska, var nödvändigt att förstå och försöka tala det för alla gemensamma språket, engelska. Även om engelskan låg synnerligen illa till för en finsk tunga, måste man t.ex. i gruvorna, där en betydande del av finnarna förtjänade sitt uppehälle, förstå de engelsktalande förmännen och göra sig förstådd av dem. När gamla finska "mainare" (gruvarbetare) skildrade dessa språksvårigheter talade de om en speciell "mainienkeliska" (gruvengelska) och avsåg med den det minimum av engelska, varmed de nätt och jämnt klarade sig i gruvan och vars ordförråd framför allt omfattade engelsk gruvterminologi. Behovet att kunna engelska hos dem som bor på farmer har blivit mindre när en stor del av andra och tredje emigrantgenerationen, som i de flesta fall kan engelska bättre än finska, har lämnat farmerna och flyttat till städer och andra samhällen. På de finska farmerna i Minnesota och Michigan liksom också på den kanadensiska sidan pågår mångenstädes en process genom vilken farmerna töms på sina invånare. De sista som stannar kvar är de vid den egna farmen fästa finska åldringarna.

Om finnarnas dåliga kunskaper i engelska hörde jag många historier. En del hade redan blivit anekdotiskt allmängods och

berättades på många olika håll, dock så att de individualiserades och förknippades med vissa bestämda avlidna finska personer. Många handlade om en situation, i vilken någon som inte kan engelska försöker köpa något i en affär. Ett exempel, berättat i staden De Kalb (Ill.) av Jaakko Mäkelä, som 1913 hade utvandrat från Teuva (S-ÖB)¹. Saksa-mor, som hade kommit till Amerika från Kauppila by i Teuva socken och inte kunde ett ord engelska, gick in i en affär för att köpa ägg, men biträdet förstod inte vad hon ville ha. Gumman började kackla som en höna, men kunde inte göra sig förstådd så heller. Till slut snäste hon till biträdet: "No e k s sinä ymmärrä!" ('Att du inte kan begripa'.) Då fattade biträdet: "Oh eggs!" Och gumman fick vad hon skulle ha. — Om en annan gumma berättades att hon hade så svaga kunskaper i engelska att hon efter att ha bott ett halvt århundrade i det nya landet bara kunde två engelska ord: *jesseri* (= yes, sir) och *nosseri* (= no, sir).

Orsakerna till att den äldsta emigrantgenerationen har bevarat sitt gamla modersmål är flera. Den viktigaste är att klyftan mellan modersmålet och engelskan var mycket bredare och djupare för finska emigranter, som inte hade någon som helst kunskap i engelska eller andra främmande språk, än den var t.ex. för svenska och norska emigranter, vilkas modersmål — ur finsk synpunkt — ligger rätt nära engelskan. De gamla finska emigranterna kom framför allt från finska jordbrukarmiljöer i Österbotten, där deras skolgång i bästa fall hade bestått i folkskola, ofta ambulatorisk, och konfirmationsläsning. Under sådana omständigheter hade de inga som helst grunder för inhämtandet av ett främmande språk. Att lära sig engelska var inte alltid nödvändigt. Familjemiljön var finsk och i arbetsmiljön fanns det tillräckligt många finnar att umgås med. Dålig kunskap i engelska drog finnar till de egna landsmännen, fast det naturligtvis fanns många andra orsaker till samman-

¹ Förteckning över i det följande använda förkortningar av landskapsnamnen i Finland: EF=Egentliga Finland, K=Kainuu l. Kajanaland, MF=Mellersta Finland, M-ÖB=Mellersta Österbotten, N=Nyland, NF=Norra Finland, N-S=Nedre Satakunda, N-ÖB=Nordösterbotten, S=Saivolax, S-ÖB=Sydösterbotten, T=Tavastland, Ö-S=Övre Satakunda.

hållningen (finska sedvänjor, bekantskap som inletts i "det gamla landet").

I en rätt annorlunda språklig situation befinner sig de emigranter av första generation som har utvandrat från Finland efter andra världskriget. Många av dem har i hemlandet lärt sig engelska, bättre eller sämre, eller kanske svenska, som gör det mycket lättare att lära sig engelska än om man bara kan finska.

Men även om de som emigrerat till Amerika på 1950- och 1960-talen hade lärt sig landets huvudspråk snabbare än de tidigare emigranterna, försummade de inte, efter vad jag kunde finna, att använda sitt modersmål, när talsituationen motiverade detta.

Lekmän föreställer sig ofta att amerikafinskan är ett slags blandspråk som har uppstått ur amerikansk engelska och finska. Framför allt tycks amerikafinnarna själva hysa den uppfattningen. Och de låter den bekräftas av små missförstånd som kan uppstå t.ex. då de i Amerika träffar en landsman som talar nufinska eller då de efter att ha varit borta i årtionden besöker det gamla landet och observerar vissa för sekelskiftetsfinskan främmande neologismer. Detta blandspråk exemplifierar de med vissa meningsfulla fraser, huvudsakligen bestående av lånord, "Pussaa peipipoki petiruumasta kitsiin" (skjut barnvagnen från sovrummet till köket, eng. push the babybuggy from the bedroom to the kitchen) eller "Voi kun meijän kitit tuli ja ne pleijaa tua takajaartis" (Voj, nu kom våra ungar [our kids] och de leker [play] på bakgården [in the backyard]) är bevingade fraser som används för att skildra amerikafinskan. När man avlyssnar bandinspelningar av flytande amerikafinskt talspråk märker man genast, att fraser som de citerade är konstruerade — man frågar sig i vilket syfte. Principiellt är de av samma struktur som fraser som anförs när man vill karakterisera vissa finska dialekter, t.ex. när man för att skildra dialekterna i Sydösterbotten, sydvästra Finland eller Tornedalen citerar en mening med så många svenska lånord som möjligt och när man låter de gamla finska dialekterna på Karelska näset och i Ingermanland representeras av meningar med så många ryska lånord som möjligt. Kåsörer som skriver

på dialekt gör sig ofta skyldiga till sådana överdrifter.

I själva verket är amerikafinskan inte alls något blandspråk, långtifrån. Normalt är det den dialekt individen talade vid sekelskiftet, på amerikansk botten bemängd med vissa drag ur i omgivningen bosatta landsmäns finska och ord ur omgivningens engelska. Amerikafinskans kännetecken är begränsade till ordförrådet.

Den äldsta emigrantgenerationens amerikafinska har — med vissa individuella undantag — knappast upptagit någonting alls ur amerikansk engelska i sitt fonologiska och morfologiska finska system och knappast förlorat någonting av detta heller. Jag kan därför inskränka mig till att behandla ordförrådet.

När två varandra strukturellt så olika språk som finskan, den finsk-ugriska språkfamiljens mest konservativa språk, och engelskan, som tillhör den indoeuropeiska språkfamiljen, möttes på amerikansk botten var det naturligt att anpassningsprocessen blev mycket våldsammare och samtidigt svårare än då två besläktade språk, t.ex. engelskan och svenskan, möttes.

Anpassningssvårigheterna har lett till labilitet i vissa enskilda fall, men det måste också framhållas att den s.k. amerikafinskan, i betraktande av det geografiskt oerhört vidsträckt spridningsområdet, är en märkvärdigt enhetlig språkform.

Som ett exempel på ord som inte har hunnit få en stabil finsk form vill jag nämna engelskans "social security". Gamla emigranter, som i sitt nuvarande samhälle behöver detta ord, står inför stora svårigheter, när de försöker anpassa ordfogningen till sitt finska system. Jag har noterat följande resultat: *sosialikiäri*, *souselkieri*, *sosiaalisikeritti*, *sosiaalisikuretti*, *sosiaalisikyryty* och *sosialistisikuretti*. I alla dessa fall är det svårt att säga vilka ord i den talandes ordförråd nybildningarna kan tänkas bygga på. Här har det uppenbarligen inte funnits något finskt ord som det sammansatta ordets förra eller senare del lätt kunnat anknytas till.

Ett par exempel till: följande varianter av det engelska ordet *furnace* (ugn, eldstad, värmepanna) kan noteras: pl. nom. *foneksit*, *foorniska*, *fönessi*, *förnissi* ("eihän sillä [eläkkeellä] nyt ostetam meinaten niinkuin förnissää ja tiiviitä ja kaaroja" för pensionen köper man nog inte sådant som värmepanna och

TV och bil), *fööneskä, vönös* ('ne [ilkeät naapurit] ottikiv vönöksestäki suuria paloja' de [elaka grannarna] tog stora bitar av ugnen också, Kauhava S-ÖB). Eng. *restaurant* har fått följande finska motsvarigheter: *restorantti, restoräntti, ristiräntty, rästäräntti, rästöräntti*.

Ett exempel på namn som i många fall har varit och är svåra att inpassa i finskans struktur: i spontant talspråk har jag funnit följande uttal av namnet på staden Quebec i Canada: *Kuepekki, Kuipekki, Kyöpekki, Veepekki* och *Veipäkki*. Att namnet har olika uttal i engelskan och franskan har bidragit till brokigheten.

Fonologiska och morfologiska iakttagelser

I det följande skall jag — en smula rapsodiskt på grund av det knappa utrymmet — behandla engelska lånords anpassning i finskan. Jag har genom mitt urval försökt belysa de viktigaste skillnaderna mellan finskans och engelskans fonologiska system. De finska orden har återgetts i grov transkription, tillräcklig för att dessa företeelser skall kunna observeras. Samma ordexempel har i allmänhet anförts endast en gång.

När man studerar lånordens anpassning i amerikafinskan bör man framför allt observera, att orden i allmänhet har inlånats ur den engelska som talats i trakten. Och hurdan denna har varit är det inte alltid möjligt att få reda på, emedan de amerikansk-engelska källorna är bristfälliga, framför allt språkgeografiskt. Ibland förefaller det dock som om skriftspråket har varit länkällan. Utan att gå närmare in på saken vill jag nämna följande lånord som avviker från engelskt talspråk men står skriftspråket nära: *akentti* 'agent' (*agent*), *juki* 'kruka, kann' (*jug*), *limetti* 'gräns' (*limit*), *lumperi* 'timmer' (*lumber*), *lunssata* 'äta lunch' (*lunch*), *pussata* 'skjuta, knuffa' (*to push*), *tippeli* 'koltippvagn' (*tipple*), *vamppi* 'kärr' (*swamp*).

Det finns rikligt med exempel på ortnamn som följer skriftbilden (ibland används parallellt även en talspråklig form): Annandale (stad, Minn.): *Ananteili* (~ *Änenteeli, Änenteili, Änänteeli*), Cokato (stad, Minn.): *Kokato* (~ *Koketo, Kuketo, Kukeito*), Ohio (delstat): *Ohio* (~ *Ohaijo*), Virginia (stad,

Minn.): *Virkiinia, Virkiniia*, Wyoming (delstat): *Vyöminki*.

I följande engelska ord med huvudaccent på andra stavelsen har första stavelsen fallit bort vid inlåningen:

about 'ungefär': *pautti, paut*; *apartment* 'lägenhet, bostad': *paarmentti, parmentti* (även *aparmentti, apartementti*); *appraise* 'uppskatta': *preissata*; *economy* 'ekonomi': *kaanami*; *employment office* 'arbetsförmedlingsbyrå': *loimannin ohviisi*, även *loimanni* 'arbetsförmedlare'; *enough* 'nog, tillräckligt': *naffiks(i)* ("mull oli naffiks sualakala talveks", jag hade tillräckligt med saltfisk för vintern, Virmo EF), *nohviks(i)* ("nohviks varovainen" tillräckligt försiktig, Imatra); *example* 'exempel': *sämppeli*; *Italian* 'italienare': *talimanni* (här kan folketymologi ha spelat en roll: jag hörde förleden motiveras med att italienarnas hy glänser som talg, fi. *tali*; samma förmodan hos Alanne s. 9); *society* 'sällskap': *saiti*.

Här kan nämnas även det främst för finnarna i norra Minnesota välkända sjönamnet Vermilion Lake, i vars finska version den obetonade första stavelsen har lämnats bort: *Miljoonaleeki*, och namnet på staden De Kalb i Illinois, som förr hade en stark finsk prägel och som ortens åldringar, utvandrare från Sydösterbotten, i allmänhet kallar *Käläppi*; därjämte förekommer — främst bland finska emigranter av andra generationen — *Tekalppi*.

Ur ordbildningssynpunkt har det sitt intresse att anföra följande amerikafinska ord, som har medtagit engelskans plurala *s*. Det är genomgående ord som vanligen eller alltid förekommer i pluralform i engelskan. I amerikafinskan uppfattas pluralstammen med *-s* som singularform. Ex.:

bean-s 'böna': *pinssi, pinsi*; *carrot-s* 'morot': *käretsi*; *cookie-s* 'kaka': *kukes*, pl. *kukekset*; *cracker-s* 'kex': *kräkes*, pl. *kräkekset*; *grape-s* 'vindruva': *kreipsi*; *matche-s* 'tändsticka': *mätsets*, pl. *mätsekset* el. *mätsis*, pl. *mätsikset*; *peache-s* 'persika': *piütsi* el. *piütsi*; *shoepack-s* 'pjäxor': *sypäkset*; *thing-s* 'sak': *tinksi*; *tomatoe-s* 'tomat': *tomeetus*, *tomeitus* (även *tumeeta*); *tool-s* 'verktyg': *tulsu*, pl. *tulsut*; *trap-s* 'snara, fälla': *träpsit* (även *träppi, räppi*).

Hur engelska lånord fonologiskt anpassats till finskan

U d d l j u d a n d e tonande klusiler förekommer inte i finska dialekter. Vid inlån har engelskans *g-*, *d-*, *b-* ersatts med motsvarande tonlösa ljud. Några exempel:

gallon (vätskemått): *kaluuna*; *girl-friend* 'flickvän': *kööl-frentti*; *goiter* 'struma': *koiteri*;

diet 'diet': *taietti*; *diningroom* 'matsal': *tainiruuma*; *dock* 'docka, kaj': *tokka*; *to dump* 'avstjälpa': *tumpata*; *dynamit* 'dynamit': *taimentti*;

barn 'ladugård, stall': *paana*; *box* 'låda, paket': *paksi*; *baby* 'spädbarn': *peipi*; *beaver* 'bäver': *piiveri*; *board* 'inackordering': *poorti* el. *poortti*; *boyfriend* 'pojkvän': *poifränti*.

Uddljudande *f* förekommer endast i finskans västligaste dialekter, i vilka det har införts av finstalande svenskar. Det förekommer regelbundet endast i de amerikafinnars talspråk, som har det i sin hemdialekts system, de övriga har i allmänhet *v*. Ex.:

family 'familj': *famelli*, *fämili*, *fämeli*, *fämeeli*, *fämelli* (i från Sydösterbotten utvandrade informanters talspråk) ~ *vameli*, *vämili*, *vämli* (informanterna har utvandrat från det savolaxiska dialektområdet, där *f-* är okänt);

farm 'jordbruk', *farmer* 'jordbrukare', *to farm* 'odla jord': *farmi*, *färmi*; *farmari*, inf. *farmata* (informanterna från Sydösterbotten och Västerbotten) ~ *varmi*, *värmi*, *varmari*, inf. *varmata* (informanterna från savolaxiskt dialektområde och det *f-lösa* österbottniska dialektområdet);

to feel 'känna sig, må': *fiilata* (S-ÖB, Västerbotten) ~ *viilata* (savolaxiskt dialektområde);

fire 'eldsvåda': *vaijari* (informanten från Urdiala T, där *f-* saknas);

to fix 'reparera': *fiksata* (S-ÖB) ~ *viksata*, (kurativavledning) *viksaattaa* (olika savolaxiska dialekter);

funny 'rolig': *foni* (S-ÖB) ~ *voni* ('sielläkös oli sitte vonia' 'där var det verkligen roligt'; Suomussalmi K.)

Engelskans *sje-ljud* har ersatts med *s*, t.ex. *shop* 'affär, verkstad': *soppa*, *shower* 'dusch': *saueri* ('sill on kotona paatit ja sauerit' 'han har bad och dusch hemma', Teuva S-ÖB). Andra

generationen amerikafinnar har redan sje-ljud: *sjaklettikeeki* 'chokladkaka' (*chocolate cake*), *sjeeri* (*sherry*).

Uddljudande förbindelser av två eller flera konsonanter har ursprungligen varit främmande för finskan. De är alltså främmande för de flesta finska dialekter. Endast i de västliga dialekter som kännbart påverkats av svenskan, påträffas konsonantförbindelser, framför allt i svenska lånord, men också i en del nyare expressiva ord. Av dessa har orden på *kl-*, *kr-*, *pl-*, *pr-* och *tr-* den största utbredningen i de västliga dialekterna; något mindre utbredning har ord på *kn-*, *fr-* och *fl-* och allra sällsyntast är ord på *s+* konsonant (eller två konsonanter).

I allmänhet följer talspråket hos de gamla emigranterna av första generationen i detta avseende hemtraktens dialekt. Undantag finns: de som talar engelska bra har inte några svårigheter med uddljudande konsonantförbindelser.

Den varierande förekomsten av uddljudande engelska konsonantförbindelser i amerikafinskan har observerats av en del emigranter. I De Kalb (Ill.), ett gammalt och starkt sydösterbottniskt centrum, härmade man en från Alavo (S-ÖB) utvandrad gumma: *oli reinir räkillä ropulia* 'vi hade besvär på järnvägen', *veri reisi* 'mycket tokig'. Andra som har utvandrat från Sydösterbotten säger *oli treinin träkillä tropulia* (jfr eng. *train*, *track*, *trouble*) och *veri kreisi* (jfr eng. *crazy*). Alavodialekten avviker i denna ljuddetalj från de västligare sydösterbottniska finska dialekterna.

kl-

to clean 'rengöra': *kliinata* (S-ÖB) ~ *liinata* (savolaxiska och tavastländska dialektområden, där uddljudande konsonantförbindelse inte finns);

clerk 'affärsbiträde, kontorist': *klärkki* (Nurmo S-ÖB, Letala EF, där *kl-* finns i dialekten), *klörkki* (Jurva S-ÖB) ~ *lärkki* (Muhos, nära Uleåborg; dialekten har inte uddljudande konsonantförbindelse);

club 'klubb': *klupi* (*klupihaussi* 'klubbhus') ~ *lupi* (Suonenjoki S);

Ortnamn: Cleveland (stad, Ohio): *Kliivelanti*, *Kliulanti* ~ *Lii-velanti* (Karstula MF); Cloquet (stad, Minn.): *Klokee* el. *Klokei* ~ *Lokee* (*Lokkee*, emigrant av andra generationen, föräld-

rarna från Östra Finland), *Lokei* (Pudasjärvi N-ÖB);

kr-

creamery 'mejeri': *kriimeri* (S-ÖB) ~ *riimeri* (Sievi M-ÖB, amerikafinne av andra generationen med föräldrar från Suomussalmi K);

granary 'affär': *reinari* (Kuusamo K);

grandmother 'farmor, mormor': *krämma* (amerikafinne av andra generationen) ~ *remma* (Suonenjoki S), *remmi* (Kortestjärvi, Sydösterbottens savolaxiska kil);

pl-

blanket 'filt': *plänketti* (S-ÖB, Västerbotten) ~ *länketti* (Saarijärvi MF, Suomussalmi K);

to play 'leka': *pleijata*, motsvarande handling *pleijoo* (Ylistaro S-ÖB) ~ *leijata*, *leijaus* (Pyhäjärvi S);

pr-

principal (teacher) 'överlärare': *prinssipooli* (Ijo, kusten vid Uleåborg, där uddljudande konsonantförbindelser finns i dialekten) ~ *rinsipaali* (Karstula MF);

to prospect 'undersöka, leta malm': *proospäkätä* (S-ÖB) ~ *ruospäkätä* (Saarijärvi MF);

tr-

train 'tåg': *treini* (sydvästra Finland, S-ÖB) ~ *reini*, *reiniakentti* 'konduktör' (Taivalkoski K);

trouble 'besvär, motgång, bråk': *tropuli*, *trupeli* (S-ÖB), *trupelli* (S-ÖB, Västerbotten) ~ *ropuli* (Suonenjoki S), *rupeli* (Kuusamo K);

trap, *traps* 'snara, fälla', *to trap* 'fånga i snara, i fälla', *trapper* 'jägare': *träppi*, *träpsi*, *träpätä*, verbalavledning *träppöö*, *träppäällä*, *träppäri* (S-ÖB) ~ *räppi*, *räpätä* (Kajanaland, Savolax);

Exempel på förbindelser med *f-*:

flu 'influenza': *fluu* (S-ÖB) ~ *luu* (Pulkkila M-ÖB);

freight 'frakt': *freitti* (informanten från Virmo i sydvästra Finland), *preittijuna* 'godståg' (Ruovesi, vars dialekt ligger på östgränsen för ord med uddljudande *pr-*) ~ *reitti* (Ylikiiminki N-ÖB, där uddljudande konsonantförbindelser inte förekommer).

Engelskans uddljudande förbindelser av *s-*+ annan konso-

nant har berett de flesta finnar speciellt stora svårigheter, emedan ytterst få emigranter har känt till dem från sin hemdialekt. Några iakttagelser:

Engelskans *slavic* 'slav(isk)' är i amerikafinskan vanl. av typen (*s*)*laavis*: gen. (*s*)*laaviksen*. En emigrant från Storkyro (S-ÖB) sade: "— unkerilaasia ja niitä slaaviksia" 'ungrare och slaver', vilket förklaras av att det för en sydösterbottning som är van vid uddljudande *kl-*, *kr-*, *pl-*, *pr-*, *tr-* är relativt lätt att tillägna sig förbindelserna *sk-*, *sl-* och *sp*. För en savolaxare är det mycket svårare: "niit om paljo (unkarilaisia Fairportissa), ja laaviksia" 'det finns mycket (ungrare i Fairport), och slaver' (person som utvandrat från Kyyjärvi MF, savolaxisk dialekt).

Engelskans *store* 'affär' återges av en del finnar som kan engelska bra med *stoori*, men de flesta amerikafinnar säger *toori*, t.ex. en emigrant från Ylistaro S-ÖB: "ne antoo muller rahaa ja sai mennät toorist(a) osthama makiaasia" de gav mig pengar och jag fick gå till affären och köpa snack; en emigrant från Suonenjoki S: "ne käyväät joskus toorissa" de går till affären ibland; och en från Ristijärvi K: *tooritimsteri* (engl. *store-teamster*) 'kusk'. Ett *st-* som blivit inljudande i andra leden av ett sammansatt ord har däremot i allmänhet bevarats, t.ex. *drug store*: *rakstoori*, *rikstoori*.

Granskar man motsvarigheterna till eng. *strike* 'strejk', *to strike* 'strejka' observerar man att ordet är *straiikki*, *straikata* hos andra generationen amerikafinnar, men hos första generationen emigranter antingen *traikki*, *traikata* eller *raikki*, *raikata*. En person, född 1882, som 1913 utvandrat från Urdala T, hade enligt sin hemdialekts struktur *tr-*: "niin ne [=Laukon kartanon torpparit] teki traikin sitten että, he ei tut työhön" så de [Laukko gårds torpare] strejkade och kom inte till arbetet. Men en person, född 1890, som hade utvandrat till Amerika från Kiuruvesi S 1909, hade *r-*: "(työläiset) rupesivat reikkaamaa(n)" arbetarna började strejka.

Eng. *street* 'gata' (även sammansatta ord med *street* som första led) är i amerikafinskan *striitti*, *triitti* eller *riitti*, beroende på vilket individens fonologiska finska system är. En emigrant, född 1886, från den svenska socknen Övermark S-ÖB, hade vid 16 års ålder flyttat över språkgränsen till den finska

socknen Teuva och där lärt sig finska. Han använde i sitt spontana finska talspråk *striitkaara* 'spårvagn', *striitkaaraleini* 'spårvägslinje'. Emigranter från Sydösterbotten hade vanligen *tr-*: *triitti*, *triitkaara*, men emigranter från Savolax och sydöstra Finland *r-*: *riitti*, *riitkaara* el. *riikkaara*. I Hancock (Mich.) frågade jag var en finsk familj bodde och fick av en emigrant från Saxolax svaret: "Sielä ne ellää Ränkliniir riitillä" de bor därborta på Franklin Street.

Eng. *to skid* 'släpa (stock)', har vid inlåningen anpassats efter finskans kontrakta verb och heter vanl. inf. *kitata*, pres. 1 pers. *kittaaan*, imp. 1 pers. *kittasin*, men i en norsk finnes talspråk *skitata*: *skitattiin* (tukit) 'vi släpade stock'.

Eng. *sweater* 'ulltröja' heter på amerikafinska vanl. *veteri* ("no kaikki kotona kurottiin sukat ja vanttuut ja kaikki, väliiv veteriäkin" allt stickades hemma, strumpor och vantar, ibland ulltröjor också, Urdiala T), *sv-* är ovanligt (*sveteri*) utom inljudande i efterleden i sammansatta ord: *villasveteri* (Suonenjoki S).

I närheten av den dialektgräns i Finland, där den första av två uddljudande konsonanter faller bort, förekommer vacklan: man påträffar konsonantförbindelser även i ord, där de etymologiskt inte hör hemma.¹ Sådan hyperkorrekthet förekommer även i amerikafinskan. Hos en amerikafinne av andra generationen, vars föräldrar hade utvandrat från det område där uddljudande konsonantförbindelser är okända, förekom t.ex. ordet *linkki* och därjämte *plinkki* 'lodjur', jfr eng. *lynx*.

I engelska konsonantförbindelser, där den senare komponenten är en halvvokal, har halvvokalen vanl. vokaliserats:

quart (vätskemått): *kuortti*, även *kvartti* (andra generationen amerikafinnar); *to quit* 'säga upp sig'; *kuitata* ("kuitattiim maini yhtenä keväänä ja mentiin Takoottaan" vi sade upp oss i gruvan en vår och for till Dakota, Pöytis N-S).

Buick (bilmärke): *Piukki*; *fuse* 'stubintråd, säkring': *fiusi* el. *fiuusi*; *cucumber* 'gurka': *kiukumperi*; *mule* 'mula': *miuli*

¹ Se t.ex. Rapola, Suomen kielen äännehistorian luennot (Föreläsningar över finsk ljudhistoria), 1966, s. 23 och Virtaranta, Länsiyläsatakungalaisten murteiden äännehistoria I (De västliga Övre Satakunda-dialekternas ljudhistoria I), 1946, s. 25—26.

(”siellä oli Tommainilla ni oli kaks miulia jotka kaaroja veti” i Tom-gruvan hade de två mulor som drog vagnarna, Äänekoski M-F); *music: miusikki*. — Ortnamn: Buhl (stad, Minn.) *Piuli, Munising* (stad, Mich.): *Miunisinki*.

Uddljjudande affrikata har ersatts med *s*, ex.

chain ’kätting, kedja’: *seini* (”sillä semmosek kultaseinit hengasi klasisilmistä” han hade en sån där guldkedja hängande i glasögonen, Matarengi, Norrbotten i Sverige);

chance ’tillfälle’: *senssi*, sällan *sänssi*; *to change* ’byta’ (”minä heti muuta kun senssasim pikkusen työvaatteita pois” jag bytte genast från arbetskläder till andra, Pihtipudas, MF); *chunk* ’stycke, klump’: *sonkki* (”sittel liha tuotiin semmosina suurina sonkkina” sedan bars köttet in i stora stycken, Evijärvi S-ÖB).

Några iakttagelser om hur för finskan främmande in ljud a n d e konsonanter och konsonantförbindelser, som förekommer i amerikansk engelska, har behandlats i amerikafinskan:

De tonande klusilerna *g* och *b* har, vilket är naturligt, ersatts med motsvarande tonlösa ljud, ex. ortnamnet Waukegan (stad, Ill.): *Vaukeeka, Vaukeeki*; eng. *rubbers* ’gummi’: *ropessi* pl. *ropessit* ’galoscher’.

Det är motiverat att en smula närmare gå in på engelskans *d* i finska lånord, emedan *d* är ett för finskt skriftspråk och riksspråk bekant fonem. Detta *d* är dock främmande för dialekterna och togs i bruk i skriftspråket först för något mer än hundra år sedan som en kompromiss mellan olika varianter av svagt stadium av *t* i dialekterna. Detta *d*, som saknats i de flesta amerikafinnars fonemförråd, har sällan inlärts i Amerika; det ersätts med motsvarande tonlösa ljud, *t*. Ex. *idea* ’idé’: *aitia, aitie* (sälls.); *accident* ’händelse, olycka’: *aksitentti, eksitentti, äksitântti*; *load* ’last’, *to load* ’lasta’, *loader* ’lastare’: *looti, lootata, lootari*; *medicine* ’medicin’: *metesiini*; även i konsonantförbindelser: ex. *building* ’byggning’: *piltinki*; *garden* ’trädgård’: *kaarteni*, även *kaateni* och (kanske individuellt) *kaarneri*; *candy* ’karamell’: *känti*; *to peddle* ’idka gårdfarihandel’: *petlata*; *peddler* ’gårdfarihandlare’: *petlari* el. *petleri*; *address* ’adress’: *ätressi, äätressi*; *foundry* ’gjuteri’: *fauntri*.

De flesta finska emigranterna är från Sydösterbotten, dvs. från en trakt, där *t* i svagt stadium växlar med *r*, och man kunde därför vänta sig att *d* ersatts även med *r*. Men något sådant har jag påträffat endast i en del ortnamn, Philadelphia t.ex., som i amerikafinskan heter *Filatel(f)fia* el. *Vilatelhvia*, ibland också *Filarelfia* (informanten från Teuva S-ÖB).

Inljudande *f* förekommer endast i en del västfinska dialekter. Ord med geminata-*f* har den största utbredningen, mycket mindre utbredning har ord med *f*+konsonant. Studerar man engelska -*f*-ords anpassning i amerikafinskan, observerar man att personer som kan engelska bra och dessutom personer från *f*-området i Finland i allmänhet säger -*f*- (resp. -*ff*-), men hos de övriga har -*f*- substituerats på samma sätt som i dialekterna i Finland, dvs. -*ff*- med -*hv*-, -*ft*- med -*ht*-. Ex.:

office 'byrå, kontor': *offiisi* el. *ofiisi* (informanterna från Sydösterbotten och Satakunta) ~ *ohviisi* (Itis, sydosttavländsk dialekt; Petäjävesi, savolaxisk dialekt; Kurkijoki nordväst om Ladoga); *stuff* 'ämne, vara'; *staffi, toffi* ('se vähä haki meillej jotakin ruakatoiffia' han hämtade oss lite matvaror, Kauhava S-ÖB) ~ *tohvi* ('jos oli jonkullainem piäni tölkki jotakin tohvia' om man hade någon liten burk med någon matvara, Urdiala T).

Ex. på ortnamn: Buffalo (stad): *Puffalo* (S-ÖB) ~ *Puhvalo* (Viitasaari MF); California (delstat): *Kalifornia* ~ *Kalihvornia* (Simo NF).

Eng. *shaft* 'gruvschakt': *safti* (S-ÖB, Västerbotten), *säfti* (sydvästra Finland) ~ *sahti* (S och K), *sähti* (MF, savolaxiskt dialektområde); *shift* 'skift': *sifti* (S-ÖB) ~ *sihtipaasi* 'skiftförman, boss' (Kiuruvesi S).

Engelskans tonlösa spirant -*th*- har i finskan ersatts med (*t*)/*t*, ex. *bath* 'bad'; *bathroom* 'badrum', *bath tub* 'badkar': *paati, paatiruuma, paatitamppu*; *south* 'söder': *sautti*.

Engelskans förbindelse av dental och sibilant, *tsj*, *dsj*, motsvaras i amerikafinskan vanligen av -*ts*-. Inljudande -*ts*- har förekommit endast inom en mycket liten del av det finska dialektområdet, dvs. inom de sydostfinska dialekterna. I de övriga finska dialekterna motsvaras -*ts*- av -*tt*- (västra Finland) och -*ht*- (östra Finland). Amerikafinskan behandlar hithörande ord

som finskan behandlat sena svenska lånord (se Virtaranta op. cit. s. 220—221).

to bach 'hushålla': *pätsätä*, frekv.-avledning *pätsäillä*; *teacher* 'lärare': *tiitseri* el. *titseri*.

cage 'uppfodringskorg, gruvhiss': *keitsi*; *cabbage* 'kål': *käpetsi*; *college* 'högskola': *kaletsi*, *kaaletsi*, *kaalitsi* (sällan *kalessi*); *manager* 'direktör, föreståndare': *manatseri*, *mänätseri* el. *mänetseri*. Obs. *garbage* 'avskrädeshög': *karpessipaikka*.

to catch 'fånga, få fast': *ketsata* el. *ketsätä*; *hitch* 'hinder, svårighet': *hitsi*; *to pitch* 'stacka hö': *pitsata*; *satchel* 'resväska': *setseli*, *setselli* (sällan *sesseli*); *witch* '(järnvägs)växel': *viitsi*.

porch 'farstutruppa, tambur': *portsi*, *porchman* 'tamburvaktmästare': *portsmanni*. Obs. sammansättningen *Fourth of July* (nationaldagen): *fortsulai*, *förtsylai*, *vortsulai*, *portsulaa*.

Endast efter nasal förekommer regelbundet sibilant:

-*ntsj*:- *-ss*:- *bunch* 'hop': *punssi* ('ja sitte meitä lähti iso punssi sinne' och så reste vi dit, en hel hop, Ylikiiminki N-ÖB); *inch* 'tum': *inssi*; *lunch* 'lunch, matbit': *lunssi*, *to lunch* 'äta lunch': *lunssata*; *punch* 'stans': *punssi*.

-*ndsj*:- *-(s)s*:- *engine* 'litet lokomotiv': *insi*; *engineer* 'lokförare': *insinööri*; *range* 'område': *renssi*; *orange* 'apelsin': *orenssi*.

Exempel på konsonantförbindelser, som vid inlåningen har uppdelats på olika stavelser:

handle 'handtag': *hänteli*; *single* 'ogift': *singeli*; *shingle* 'takspån, pärtä': *singeli*; *whistle* 'visselpipa': *visseli*, sällan hyperkorrekt *fisseli*; *entry* 'gruvingång': *enteri*; *acre* (ytmått, ca 0,4 ha): *eekkeri*, *eekeri*; *trouble* 'svårighet, besvär, bråk': *tropuli*, *ropuli*, *trupeli*, *trupelli*, *rupeli*, *rupelli*; *maple* 'lönn': *meipuli*, *meippeli*; *hillbilly* 'bergsbo i sydstaterna i USA': *hilipili*.

En del konsonantförbindelser har förenklats, t.ex. *apartment* 'hyreslägenhet': *apartmentti*, *apartementti* (eller om den obetonade första stavelsen har bortfallit: *parmentti*, *paarmentti*); *extra* 'extra': *eksra*, t.o.m. *eksa* (Petäjävesi MF), hos personer som kan engelska bra *ekstra* el. *ekströ*; *rheumatism* 'reumatism': *rometiisi*, *romutiisi*. Ortnamnen Creighton (gruva, Minn.): *Kreitto*; Sudbury (stad, Ont.): *Suppuri*, *Supperi*.

I en del konsonantförbindelser har klusilen *p* tillagts efter *m*:

hemlock (amerikansk gran): *himplo, himplokki; homestead* 'gård, nyodling': *humpsteeti~humsteetti, humsteeti; home-steader* 'nybyggare': *humpsteetari*.

Vidare bör nämnas några fall av dissimilation: *level* 'gruv-nivå': *leveni~leveli, levuli; wholesale* 'partihandel': *holseeni* el. *holseini*.

När det gäller v o k a l e r n a skall jag endast nämna några fall av substitution, framförallt sådana där amerikafinskan inte är enhetlig. Där två olika amerikafinska uttal förekommer i exem-plen bygger det ena på uttalet i amerikansk engelska, det andra tydligen på den engelska skriftbilden.

Vokalljud i första stavelsen:

1. *a~ä*: *accident* 'olyckshändelse': *aksitenti~äksitenti* (t.o.m. *eksitenti*); *catholic* 'katolik': *katolikki, katuliikki, katulialainen* ~ *kätlikki, kätliikki; farm* 'jordbruk': *farmi, varmi~färmi, värmi*.

2. *e~ä*: *to help* 'hjälpa': *helpata, helppari* 'medhjälpare' ~ *häl-pätä, hälppäri; to spend* 'slösa': *pentata~pöntätä*.

3. *e~i*: *relief* 'hjälp, understöd': *reliffi~riliffi, rilihvi*.

4. *ä~e*; *chance* 'tillfälle, möjlighet': *sänssi, säntsi~senssi, sent-si*.

5. *o~a*: *job* 'arbete': *jopi, sällan joppi~japi; jobber* 'förmed-lare, jobbare': *joppari~jappari; (for) nothing* 'i onödan': *no-tingista* (sing. elativ) ~ *natingista, natinkista; solid* 'stadig, sä-ker': *solitti, soletti* ('minull oli semmone soletti hellu sitte niin-ku sanotaa' jag hade stadigt sällskap som man säger, Övervetil M-ÖB) ~ *saletti, adv. salatisti* 'säkert'.

6. *u~o~a*: *bus* 'buss': *pussi* (kan vara påverkat av svenska) ~ *possu~vanl. passi; upstairs* 'i övre våningen': sing. nom. *upstee~opstee*.

7. *aa~oo*: *hall* 'föreningshus, matsal': *haali~hooli; to call* 'kalla ngn för ngt, tillkalla (t.ex. per telefon)': sällan *kaalata~vanl. koolata*.

Obs. även följande labilitet:

ei~ee: *cable* 'rep': *keipuli~keepuli; game* 'spel': *keimi~keemi; labor* 'arbetare': *leipori, leipurikänki* 'gång arbetare' ~ *leepöri; lake* 'sjö': *leiki~leeki; to pave* 'belägga väg': *peivata*

~*peevata*; *plate* 'tallrik, skiva': *pleiti*~*pleeti*. I ett enda hit-hörande ord har jag endast observerat långt *e*; *cake* 'kaka': *keeki*, *pänkeeki* 'pannkaka'.

Ett exempel på substitution av vokal i senare stavelser:

Engelska avledningar på *-er* (i allmänhet personord) slutar i amerikafinskan vanligen på *-ari* (parallellformer på *-eri* förekommer ibland), t.ex. *bulldozer* 'stor traktor': *pultoosari*~*pultooseri*; *butcher* 'slaktare': *putsari*~*putseri*; *heater* 'värmekamin': *hiitari*; *housekeeper* 'hushållerska': *hauskiippari*~*hauskiipperri*; *hunter* 'jägare': *hunttari*; *leader* 'ledare' (t.ex. om ledaren i en vargflock): *liitari*; *lawyer* 'jurist': *loijari*~*loijeri*.

Avledningarna på *-ari* gynnas av att de finska emigranterna redan tidigare haft flera *ari*-ord av svenskt ursprung (däremot mycket få *eri*-ord) och dessutom av att i många fall kontrakta verb med *a*-stam används parallellt med avledningarna, t.ex. *hiitata* 'värma', *huntata* 'jaga'. — Även ett ord som *sailor* 'sjöman': *seilari* har blivit en avledning på *-ari*, jfr motsv. verb *seilata*.

En undersökning av hur engelska ord som slutar på konsonant har anpassat sig i finskan leder bl.a. till följande iakttagelser.

1. Konsonanten *-n* i slutet av ord har fallit bort i en del appellativ och ortnamn, ex. *indian* 'indian': *intti*, sällan *inti*; *kitchen* 'kök': *kitsi*; *union* 'fackförening': *junio*; *Keewatin* (Minn.): *Kivatti*; *Kingston* (stad, Minn.): *Kingsto* (sing. gen. *Kingston*) ~ *Kingston(i)*.

2. När ett ord som slutar på konsonant anpassar sig efter finskan är konsonanten i vissa fall lång (resp. geminata) i andra fall kort.

På gränsen mellan en första och en andra stavelse är konsonanten vanligen lång när första stavelsens vokal i engelskan är kort, ex. *dock* 'docka': *tokka*; *pick* 'jordhacka': *pikka*; *flat* 'låg, platt': *flättä*; *kid* 'barn': *kitti*; *pop* 'läskdryck': *poppi*; *shop* 'verkstad': *sappa*; *camp* 'stuga': *kämppä*; *friend* 'vän': *fräntti*, *frentti*~*fränti* (emigranter från S-ÖB; i deras dialekt ingår, liksom i de geografiskt närbelägna svenska dialekterna, vokal + *n+k o r t* dental); *front* 'front': *frontti*, *frontroom* 'tambur': *fronttiruuma*; *Ford* (bil): *Fortti*; *fork* 'högaffel': *forkka*, *vork-*

ka, porkka; pork 'svinkött': porkka; nurse 'sjuksköterska': nörssi~nörssä.

Undantag finns, ex. *block 'kvarter': plokki* (vanligen utan stadieväxling, t.ex. sing. gen. *plokkin*, men hos en del från Syd-österbotten utvandrade sing. gen. *ploin*); *luck 'lycka, tur': luki*.

På gränsen mellan en första och en andra stavelse är konsonanten vanligen enkel när första stavelsens vokal i engelskan är lång eller diftongerad, ex. *book 'bok': puuka; sidewalk 'trottoar': saitvooki; room 'rum': ruuma; pail 'hink': peili; beer 'öl': piiri; car 'bil': kaara; gas 'bensin': kääsy*. I vissa ord förekommer vacklan: *hard 'hård': haarti~sällan haartti; yard 'gårdsplan': jaarti~sällan jaartti*. — Undantag: *ride 'skjuts': raitti; house 'hus': haussi; place 'plats': pleissi; size 'storlek': saissi*.

3. Av exemplen i det föregående framgår att engelska ord som slutar på konsonant i amerikafinskan vanligen slutar på *-i*. Några exempel till: *corn 'majs': koorni; tax 'skatt': täksi; feeling 'känsla': fiilinki; heering 'sill': häirinki; market 'affär': marketti*.

Andra vokaler är sällsynta:

-a, -ä, ex. barn 'ladugård, stall': paana; pound (mått): pauna; gallon (vätskemått): kaluuna; saloon 'krog': saluuna; section 'bansträcka': seksuuna.

-u, -y, ex. Greek 'grek': kriikku; pipe 'rör': paippu; rent 'hyra': rännty.

Verbens morfologiska anpassning

De flesta inlånade verb har anknutits till finskans s.k. kontrakta verb, ex. *to build 'bygga': piltata; to clean 'rengöra': (k)liinata; to count 'räkna, gälla': kauntata; to fill 'fylla': fillata, fyllätä; to fix 'putsa, reparera': fiksata, viksata; to hate 'hata': heitata; to heat 'värma': hiitata; to phone 'telefonera': foonata, voonata; to spray 'spruta': preijata*.

Till andra verbtyper har attraktionen varit mindre, ex. a) *to watch 'iakttaga, vakta': vatsia; to work 'arbeta': vorkkia*; b) *to finish 'sluta': finistää; to gravel 'sanda': kräveltää; to hoist 'hissa': hoistaa; to shovel 'skyffla': soveltaa*; c) *to talk 'tala':*

tookentaa. — En del reflexivavledning ar bör observeras, ex. *eksaitaantua* ('ne [ihmiset] menettää siälä järkensä, ne eksaitaantuu' människorna mister förståndet [på læstadianernas möten], de blir extatiska, Teuva S-ÖB), jfr *to get excited*; *junioontua* 'ansluta sig till fackförening', jfr *union*.

Översikt av lånorden i amerikafinskan

Citatlånen, betydelselånen och översättningslånen i amerikafinska har här grupperats i var sitt avsnitt och behandlas efter de helt efter finskans syntax och fonologi anpassade egentliga lånorden.

1. Om de egentliga lånordens antal är det svårt att ge exakta uppgifter. Räknar man olika avledning ar av och sammansättningar med samma grundord som särskilda ord, är lånorden som utplockats från våra band ca 1 500 (person- och ortnamnen givetvis frånräknade). För jämförelsens skull vill jag nämna att lånorden i Meri Puomies' material (hennes inspelningar upptar ca 1/4 miljon ord) som utgör en knapp sjättedel av mitt eget material (ca 1 1/2 miljon ord), är 1 064. Av detta ser man att amerikafinskans grundläggande ordförråd, när det väl är samlat, växer mycket långsamt, även om materialet mångdubblas.

Lånordsfrekvensen i spontant talspråk varierar naturligtvis mycket, beroende på informant och ämne. Frekvensen är störst om informanten inte är amerikafinne av första generationen och om samtalet rör sig på ett område med en i det gamla landet okänd specialterminologi, t.ex. gruvarbete (män), hushåll (kvinnor) och föreningsliv (alla). Till gruvterminologin hör drygt trettio lånord. Hushållsterminologin är svårare att avgränsa, och jag vågar inte ange ens ett approximativt ordantal, delvis därför att det var relativt få bland de kvinnor vi intervjuade som i sin ungdom hade varit hembiträden i välbärgade engelsktalande familjer; i New York skulle det säkert ha funnits många, men där samlade vi inte material. I hushållsvokabulären finns det naturligtvis också andra lånord än de som har kommit från "miljonärskök", t.ex. *piiri 'öl' (beer)*, *pisketti*

'kaka' (*biscuit*), *tousti* 'rostat bröd' (*toast*) och verbet *toustata* 'rosta bröd'.

Många av exemplen i föregående kapitel är tagna från dessa ämnesområden. Orsaken till inlåningen av ord är lätt skönjbar även på många andra områden. Här följer några spridda iakttagelser.

Orden *farmi* (*varmi*), *farmari* (*varmari*), *farmata* (*varmata*) är naturliga lån, emedan de finska orden *maatila* 'bondgård, jordbruk', *maanviljelijä* 'jordbrukare' och *viljellä maatilaa* 'idka jordbruk' inte är lika nära sammanhörande och klara termer som engelskans *farm*, *farmer* och *to farm*.

Nationalitetsbeteckningarna har för de flesta emigranter blivit aktuella först i "det nya landet", där de verkligen har behövts. Det är därför inte så underligt att amerikafinskan i stället för finskans *unkarilainen* 'ungrare, ungersk' vanligen har *hunker* (*eng. hungarian*), *hunkerilainen*, *hankerilainen*, *unkeri*, *unkeriilainen*, och att den ersätter *irlantilainen* 'irländare, irländsk' med *airis* (pl. *airikset*) el. *airismani*, *italialainen* 'italienare' med *talimanni* (varom ovan), *virolainen* 'est, estnisk' med *estonialainen*, *ukrainalainen* 'ukrainare, ukrainsk' med *jukrainalainen*, osv. Endast *ruotsalainen* 'svensk' är alltid *ruotsalainen* även i amerikafinskan (dialektalt givetvis även *ruuttalaanen* S-ÖB), vilket visar ordets stadiga förankring i de gamla emigranternas hemdialekt.

En del tekniska och medicinska begrepp har emigranterna inte blivit förtrogna med förrän i Amerika, och det är därför naturligt att de först där har upptagit benämningarna i sitt språk och då i en amerikansk-engelsk form. Några exempel: *eksrei* 'röntgenstråle' (*X-ray*), *hospitaali* 'sjukhus' (*hospital*), *laboratorio* 'laboratorium' (*laboratory*), *räketti* 'raket' (*rocket*), *taimentti* 'dynamit' (*dynamite*), *tipteeeri* 'difteri' (*diphtheria*), *äsma* 'astma' (*asthma*).

Dessa ord och liknande kan man, om jag så får säga, vänta sig finna i amerikafinskan, men det finns andra i fråga om vilka man får försöka gissa sig till inlåningsorsaken. Några exempel:

Varför har amerikafinskan upptagit orden *haussi* och *ruuma* för *talo* 'hus' och *huone* 'rum', trots att *talo* och *huone* säkert

har funnits i alla emigranternas aktiva ordförråd vid utvandringen från det gamla landet? En möjlig orsak är de engelska ordens starka frekvens i emigrantmiljön, en annan att inlåningen underlättats av att engelskans *room* och *house* utan större svårigheter har kunnat anpassas efter finska ords struktur.

Att största delen av emigranterna har utvandrat från Syd- och Mellanösterbottens sjöfattiga slätter kan förklara inlåningen av vissa naturappellativ, t.ex. *leeki* el. *leiki* 'sjö' i st. f. *järvi*. Finskans *järvi* 'sjö' har inte försvunnit hos alla gamla emigranter, men hos många — enligt mina iakttagelser hos de flesta. En orsak till att *järvi* blivit *leeki* kan vara att ordet i det gamla landet i dagligt tal användes bara i vissa sällsynta sammanhang. En annan tänkbar orsak är att eftersom *lake* ingår i namnet på många sjöar i emigranternas nya hemtrakter (ex. *Piiverleeki*=Beaver Lake, Ont.; *Pläkleeki*=Black Lake, Ont.; *Fransleiki* el. *Ransleeki*=French Lake, Minn.), har *leeki* el. *leiki* kommit in i emigranternas ordförråd från sjönamnen och sedan blivit ett fristående appellativ.

Det är också förvånande att många amerikafinnar säger *hilli* 'berg, kulle' i stället för *vuori* el. *mäki*. Beror detta, åtminstone delvis, på att den sydösterbottniska hembygden är ett flackt slättland? Kanske har inlåningen av appellativet *hilli* utom av förekomsten av *hill* i vissa egennamn främjats även av att amerikafinnar i många fall har ändrat släktnamn som *Mäki*, *Mäkinen*, *Myllymäki* o.a. där ordet *mäki* ingår, antingen till *Hill* eller till ett sammansatt namn på *hill* (ex. *Hieta-mäki* till *Sandhill*).

Engelskans *to hunt* 'jaga' har inlånats i amerikafinskan: *hunta* (med avledningar). Det beror säkert delvis på att det i emigranternas hemdialekter ha funnits många olika ord för 'jaga'. Övergången till ett enda neutralt ord, som var lätt att anpassa efter finskans struktur, underlättade den inbördes kommunikationen mellan amerikafinnarna. När man tänker på inlåningsbehovet får man inte heller glömma att begreppet jaga för en del amerikafinnar fick innehåll först i det nya landet.

Vid en granskning av lånorden observerar man också att in-

låningsprocessen i ytterst få fall har lett till homonymi med ett i språket redan existerande ord. Två exempel:

I amerikafinskan betyder *kuitata* liksom det engelska originalordet (*to quit*) 'säga upp sig, lämna sitt arbete' (ex. "minä olij jotain neljä vuatta [töissä rautalankatehtaassa], sittem minä kuittasin", jag arbetade omkring fyra år i en ståltrådsfabrik, sedan sade jag upp mig, Ylistaro S-ÖB), men i finskan betyder *kuitata* i enlighet med den svenska förebilden 'kvittera'. Uppenbarligen var detta senare *kuitata* ett ord som de gamla emigranterna använde så sällan, att det lätt undanträngdes av det nya *kuitata*.

Amerikafinskans *soveltaa* 'skovla, skyffla' (eng. *to shovel*) är ett förvånande inlån, emedan finskan har en egen likalydande avledning som betyder 'tillämpa, avpassa'. Men man måste komma ihåg att *soveltaa*, en avledning av verbet *sopia*, i finskan är ett mycket ungt konstgjort ord; det finns tidigast belagt i Ferd. Ahlmans 1865 utgivna svensk-finska ordbok. I finska dialekter är *soveltaa* okänt, och det var naturligtvis okänt för nästan alla emigranter.

Ytterligare ett lånord förtjänar nämnas: engelskans *to run* (jämte avledningar) har inlånats i amerikafinskan i formen *runnata* (personord *runnari*). Ordet används i amerikafinskan bl.a. på följande sätt:

a. driva el. sköta en affär, ett jordbruk: "oon saunaa runnannu" jag har haft en bastu, Teuva S-ÖB; "se runnas täällä rautatooria 70 vuotta" han drev järnhandel här i 70 år, Ylistaro S-ÖB; "runnata varmia" sköta en farm, Säräisniemi N-ÖB;

b. tillverka: "jotka runnasi vain jotta yhev venellastin ter-
vaa" som tillverkade bara en båtlast tjära, Ristijärvi K;

c. vara i gång, i arbete: "runnas sillom maini" gruvan var i gång då, Mynämäki EF; "ei mikkäät työt runnannu" (under kristiden) var inga arbeten i gång, Teuva S-ÖB; "oo, siellä jo runnaa" åh, där är bandspelaren redan i gång, Teuva S-ÖB; "raittiusseura siihen aikaan kovastir runnasi täällä" på den tiden var nykterhetsföreningen väldigt aktiv här, Heinola T;

d. röra sig, strömma: "ne (=porot) on suurissa ponsissa (eng. *bunch*) sillon kun ne runnaa, syksyllä" de (renarna) är i stora hjordar när de vandrar, om hösten, Ristijärvi K; "kul

lähti Iijoki runnoamaan” när det blev islossning i Ijo älv, Tai-
valkoski K;

e. vara uppställd som kandidat, få en post: ”saa nähäräv
vieläkö runnaa” få se om han (Kekkonen) blir vald (till presi-
dent för tredje gången), amerikafinne av andra generationen;
”se nelijä kertaa runnas presidentiksi” han (Roosevelt) valdes
till president fyra gånger, Ylihärmä S-ÖB.

Varför har ordet inlånats trots att det finns finska uttryck
för alla ovan uppräknade användningar? Det beror dels på att
det engelska verbet *to run* har ett så stort betydelsefält och är
så frekvent, dels på att vissa av de förbindelser i vilka verbet
förekommer (”maini runnaa” ’gruvan är i gång’, ”runnata pre-
sidentiksi” ’vara uppställd som presidentkandidat’, osv.) har
varit okända för emigranterna i det gamla landet. Inlåningen
har givetvis underlättats av att *to run* utan besvär kunnat an-
passas efter finskan.

2. Citatlånens frekvens är beroende av den talandes kunskaper
i engelska. Är hans kunskaper utmärkta, blandar han gärna in
lösryckta engelska uttryck i sitt finska tal. Men det är intres-
sant att observera att sådana citat förekommer också hos emi-
granter som har svaga eller nästan obefintliga kunskaper i
engelska. Här följer några av de vanligaste fraserna och orden:
all right: ”se oli oolrait laiva se” det var en allright båt,
det, Ylistaro S-ÖB; ”nyt siellä on minä uskon oolrait
kaikki” nu är allting all right där borta [i Finland], tror jag,
Lappajärvi S-ÖB; ”sinä oisit o o r a i t vielä viistoista vuotta”
du skulle vara all right 15 år till, Ylistaro S-ÖB;
any time: ”tua kivi tule e n i t a i m ni ales” den där stenen
rullar ner när som helst, Letala EF;
excuse me: ”e k s k y y s m i i, min oon niin sekaasin” ursäkta
mig, jag är så förvirrad, Teuva S-ÖB;
half and half: ”mutta sen saa sanuaj jotta unkerilaanen kansa
ja suamalaane, niit on niinku h ä ä p n ä h ä ä p täs kyläs”
ungrarna och finnarna är half and half här i byn, får man
säga, Kauhava S-ÖB;
help yourself: ”ja se (=viinapullo) oli minun siinä piirongim
päällä sitte ja lasi vierellä että h e l p j u s e l f” och bränn-

vinsflaskan hade jag stående på byrån och glaset bredvid, help yourself, Teuva S-ÖB;

I don't know: "mutta se Laurelli ni, se oli meirän isän sukua, oliko ne jonkillaisia serkkuja, a i r o u n t n o u" Laurell, han han var släkt med far, de var något slags kusiner, jag vet inte, Lappajärvi S-ÖB; "a i t u n n o u, oliko siinä sittem mitääm muuta" jag vet inte om det var något mer, Jurva S-ÖB; "a i t o n n o u mikä se oli" jag vet inte vad det var, Ylistaro S-ÖB;

let's see: "tervahautaa hoiti Holkoon Nes-, l e t s i i oliko se, Nestori kais sen nimi oli sev vanham miehen" tjärdalen, den skötte Holkoos Nes-, låt mig se, Nestori var det visst han hette, den där gamle mannen, Teuva S-ÖB;

little by little: "me (suomalaiset) puhuttiin hyvin huonoa enklannin kieltä mitä aina stev vähä opittiin, l i l p a i l i l" vi (finnar) talade engelska mycket dåligt, men alltid lärde vi oss lite, så småningom, Heinola T;

my goodness: "m a i k u t n e s se (rokka) on hyvää!" det var en god ärtsoppa! Kalajoki M-ÖB;

no: "tuolla kalastuksella tosinhaan tuli niin, usijamman päiväm palkka kerralla, mutta taas toisena päivänä se oli n o u" med fisket var det ibland så att man fick flera dagars lön på en gång, men andra dagar fick man ingenting, Simo NF; "ei yhtääl lääkäriä olluk kum peipiä tuli, n o u" det fanns ingen läkare när det kom barn, nej, Petäjävesi MF;

okay: "joo, se oli o u k e i, ei mull oom mitään moittimista Matista" jo, han var okej, jag har ingenting att säga om Matti, Nurmo S-ÖB; "matka (Amerikkaan) oli o o k e i, ei mitääm matkall ollu moitetta" resan (till Amerika) var okej, ingenting att klaga på, Vörå S-ÖB;

too late: "mutta se oli sittet t u u l e i t" men sedan var det för sent, Ylistaro S-ÖB;

well: ofta i början av repliker u e l;

you bet: "se oli komia lintu, j u u b e t" det var en ståtlig fågel må du tro, Övermark S-ÖB;

you know: "meillä oli sauna, niinku Suomes on saunat, j u u n o u" vi hade bastu hemma, så där som man har bastu i Finland, du vet, Teuva S-ÖB.

Ett slags citatflån är en del engelskhärmande fraser: (informanten hade bett några män på hemorten skaffa honom arbete, men de uppmanade honom att fråga själv) "sano että k i v m e v o r k" säg bara ge mig arbete, *give me work*, Viitasaari MF; "kaikki ymmärti sen kohta ensimmäisestä päivästä kum paasi huuti: h o r i o p, h o r i o p!" alla förstod från första dagen när basen skrek: skynda på! *hurry up!* Teuva S-ÖB; (gamla informanters uttråkade slutrepliker): "menkäi kotijanna, joo, t a t s o o l v a t a i s e i" gå hem, nu säger jag ingenting mer, *that's all what I say*, Itis T; "ei enää (saa nauhoitusta jatkaa) t ä t s i n a f" nu får du inte spela in mer, det är nog, *that's enough*, Petäjävesi MF.

3. a. Bland översättningslånen bör främst nämnas av finska leder sammansatta ord och ordfogningar med två eller flera ord: *istumahuone (sitting room)* 'vardagsrum'; *jokayksi (each one)* 'varenda en': "me oomma jokayksi käynys sotaväel läpi, sekä isä että pojat" vi har avtjänat värnplikt varenda en av oss, både far och söner (emigrant av andra generationen); *jäämies (ice cream man)* 'glassförsäljare' (jää=is); *kovanpuunlattia (hardwood floor)* 'golvet av hårt virke'; *liikkuvat kuvat (moving picture)* 'rörliga bilder, film'; *nukkumahuone (sleepingroom)* 'sovrum'; *sunnuntaikoulu (sunday school)* 'söndagsskola'; *vanhamaa (the old country)* 'Finland'.

b. Exempel på sammansatta ord, i vilka senare leden har översatts till finska: *haiskoulu* 'läroverk': *high school + koulu* 'skola', *kaupoika* 'cowboy': *cow + poika* 'pojke', *kränpaappa* 'farfar, morfar': *grand papa + paappa* (sydösterbottnisk dialekt), *pääkseinä* 'bakkvägg': *back + seinä* 'vägg', *suupoika* 'springpojke': *shore + poika*, *tippohuone* 'stationshus': *depot + huone* 'hus, rum'.

Hit hör vidare många sammansatta ord med *man* som andra led ex. *fämelimies* 'man med familj', *tippomies* 'stationskarl', *toorimies* 'handlande'. Både *manni* och *mies* förekommer som andra led: *businessman*: *pisnesmies*, *fireman* 'eldare, brandsoldat': *faiörmies* ~ *fairmänni*, *faiermannni*.

c. Exempel på sammansatta ord, i vilka förra leden har översatts till finska: *istumaruuma* 'vardagsrum' (sitting room),

laskupeili 'slaskhink' (pail), *lihatoori* 'köttaffär' (store), *pallo-ruuma* 'biljardrum' (room).

I detta sammanhang kan också nämnas några av de talrika sammansatta orden med *-mylly* (eng. *mill*) som andra led: *lankamylly* 'ståltrådsfabrik', *nälkämylly* 'svältfabrik' (så kallades ett väveri i Ashtabul, Ohio, som betalade svältlöner), *peltimylly* 'plåtfabrik', *sahamylly* 'sågverk' (*sawmill*). Här är det icke fråga om översättningslån i egentlig mening, eftersom *mylly* enbart betyder 'kvarn', utan om ett slags morfemsubstitution på grund av fonetisk och semantisk likhet.

4. Betydelselån. En del finska ord har i amerikafinskan fått en annan betydelse än de har i finskan:

käskeä fi. 'befalla', amerikafinskans 'kalla' (*to call*): "sielä on semmonel lohikarsina sielä ylempänä, käskethää Marjosaa-reksi" det finns en laxpata där högre upp, de kallar det Marjo-saari, Övertorneå NF;

lattia fi. 'golv', am.fi. 'våning' (*floor*): "siellä on seurakunta-nuorten osasto ja ristillisen raittiusyhdistyksen konttuuri siinä samalla, aivan samalla lattialla" församlingens ungdomsavdelning och kristliga nykterhetsföreningens kontor finns i samma våning, Sotkamo K;

mennä ulos fi. 'gå ut': "meni sähkövalot ulos" det blev ström-avbrott, Jurva S-ÖB (eng. *go out*);

olla ulkona fi. 'vara ute, utomhus', am.fi. 'ha genomgått skola': "lapset oj jo haiskouluista toiset ulkona ja käyväk kaaletsia" en del av barnen har redan gått genom läroverket och går i college, Nurmijärvi T (eng. *to be out of school*);

tulla sisään fi. 'komma in', am.fi. 'börja' (*come in*): "juniot tuli sisään sillo" fackföreningsrörelsen började då (1914), Petäjä-vesi MF.

Något om finska släktnamn i Amerika

Till amerikafinskans säregenheter hör även de förkortningar och stympningar av annat slag som finska släktnamn har drabbats av.

Sammansatta släktnamn, vilka är vanliga i finskan, har i

Amerika ofta bara efterleden kvar, antingen oförändrad eller i amerikaniserad form, t.ex. Sikojärvi > Jarvi, Niittykangas > Kangas, Kalliokoski, Ylikoski > Koski, Yliluopa > Luopa, Myllymäki > Maki (ofta även skrivet Mack eller Mackey), Rajaniemi, Sotaniemi, Syrjäniemi > Niemi, Hautapuro > Puro, Hieta-ranta > Ranta, Niinivehmas > Vehmas.

Mera sällsynt är att förleden står kvar, t.ex. Huhtaoja > Huhta.

Finska släktnamn på det vanliga suffixet *-inen* (el. *-lainen*) är i några fall utan detta suffix, t.ex.: Järvinen > Jarvi el. Jarvey, Nieminen > Niemi, Kumpulainen > Kumpu.

Intressant är amerikaniseringen av typen: Nykänen > Kane, Pikkarainen > Raini.

Inte sällan har etymologiskt genomskinliga finska släktnamn översatts till engelska, t.ex. Hietämäki > Sandhill; Kirkkomäki > Churchhill; Leppänen > Alder; Mäki el. Mäkinen el. ett sammansatt namn med *-mäki* (Heinämäki, Kirkkomäki, Kivimäki) > Hill, som förekommer även i den förfinska formen Hilli; Seppä, Seppälä, Seppänen > Smith.

Amerikafinska i Finland

Finskan har veterligen inte avsatt några som helst spår i den amerikanska engelskan, inte ens i ordförrådet på specialområden där de finska emigranterna varit jämförelsevis talrika. I L. G. Sordens 1969 utgivna ordbok över skogsarbetarspråk, "Lumberjack Lingo", som innehåller ca 2 500 termer vilka under åren 1850—1920 använts i New England och i området kring de stora sjöarna, har jag inte kunnat upptäcka ett enda ord av finskt ursprung. Och ändå var finnarna talrika bland skogsarbetarna, t.ex. i Minnesota och Michigan. De enda ord i boken som syftar på finnar är *Finn grup hoe* el. *Finn hoe* och *Finn saw* (el. *Swede saw* el. *bow saw*), en kort såg med böjt handtag, avsedd för sågning av pappersved.

Amerikafinskan har haft ett visst inflytande på det finska språk som talas i "det gamla landet". En del engelska lånord i amerikafinnarnas språk har — tydligen genom förmedling av emigranter som återvänt till hemlandet — börjat användas

främst i Syd- och Mellanösterbotten, dvs. de trakter varifrån de flesta emigranter utvandrat. I Sanakirjasäätiös lexikaliska samlingar av finska dialektord finns t.ex. följande ord som på detta sätt funnit vägen till dialekterna i det gamla landet:

huntata (to hunt) 'jaga' Perho M-ÖB, Halso M-ÖB (på tal om tjuvskytte, Halso);

kauntata (to count) 'vara av vikt, betyda' Ylihärmä S-ÖB, Seinäjoki S-ÖB ("mitä se sulle kauntaa" vad betyder det för dig);

ketsata (to catch) uppgifter främst från S-ÖB: "se rahoja ket-sas sillä konsti" han förtjänade pengar på det viset, Nurmo S-ÖB; "kyllähän tuollaanen kissilauma hiiret ketsaa" en sån massa katter skall väl kunna fånga mössen, Övertorneå NF.

miuli (mule) 'mula', uppgifter från S-ÖB och närliggande trakter, vanl. gällande flitigt arbete, t.ex. "raataa kuin miuli yän päivän kans" arbetar som en mula natt och dag, Laihia S-ÖB;

poorti (board), *poortata* (to board) exempel från S-ÖB och M-ÖB: "täs taloos on sitte hyvä poorti" man bor bra och äter gott här i huset", Teuva S-ÖB, *poortata* 'bo tillfälligt, övernatta' Korttesjärvi S-ÖB, 'koka' Kalajoki M-ÖB;

pätsätä (to bach) 'laga mat' Nurmo S-ÖB, Soini S-ÖB, även frekv. avledning *pätsäällä* Kauhava S-ÖB;

runnata (to run) 'vara i gång': "runnaakhan siinä se jauho-myly siinä Hirvikoskes enää?" undrar om kvarnen i Hirvikoski är i gång nu längre? Nurmo S-ÖB, 'driva affärsrörelse' Lappo S-ÖB.

Norsk i Amerika: Studier og status

Av Einar Haugen

1. Språkets kår

Norsk masseutvandring regnes å ha begynt i 1825 med skipet *Restaurasjonen* fra Stavanger og har fortsatt mer eller mindre jevnt siden den tid, med større bølger i årene før og etter borgerkrigen, og med klimaks i 1880-årene da gjennomsnittlig ni nordmenn av tusen utvandret hvert år. Før og etter første verdenskrig var det også stor utvandring, men siden den tid har amerikanske innvandringskvoter og forbedrede norske levekår nærmest gjort slutt på utvandringen.

Det er selvsagt at alle utvandrere førte med seg sitt norske språk, men langt fra alle fikk noen bruk for det i Amerika. Mange kom som enkeltpersoner og bosatte seg i strøk hvor andre nordmenn var vanskelige å finne. De gikk opp i det amerikanske samfunn, og norsken døde med dem. Men mange, kanskje de fleste, søkte kontakt med sambygdingene og landsmenn og fant seg best til rette i samvær med andre nordmenn. Den tidlige innvandring var rettet mot Amerikas billige jord i Midtvesten, og bosetningens gradvise tempo gav mange muligheter for oppbyggingen av norsktalende områder, i et slags lappeteppe hvor norske vekslet med tyske, svenske, danske, nederlandske, polske eller rent engelsktalende strøk.

Det er misvisende å kalle de norske strøkene for "bygder", selv om det var almindelig nok å gjøre det, for de hadde ingen selvstendig, offisiell eksistens: de bør hete "settlementer". Etter hvert som det administrative apparat ble utbygget, var det helt amerikansk, selv om nordmennene under demokratiske spilleregler gradvis fikk sin andel i det. Den eneste organisasjon som nordmennene selv kunne bygge opp, var kirken, for det meste luthersk, men ikke som statskirke og i det store og hele uten støtte fra den norske statskirke. Kirken ble derfor det

første organ som vokste seg ut over lokalsamfunnet og skapte kontakt mellom nordmenn overalt hvor de var tallrike nok til å danne og opprettholde en menighet. Det var en selvfølge at kirkens språk ble norsk, og at den i mange år holdt undervisning i norsk gående, både i lokale menighetsskoler og på et høyere nivå helt opp til grunnleggelsen av skoler som Luther College, St. Olaf College og presteseminaret i St. Paul, Minnesota.

Det er også i disse relativt isolerte settlementene at norsk har holdt seg best helt ned til vår tid. I et bredt bånd fra Fox River-settlementet i det nordlige Illinois over Wisconsin og det nordlige Iowa til Minnesota og det østlige Nord- og Syd-Dakota ligger kjente strøk som Muskego, Koshkonong, Blue Mounds, "Indilandet", Coon Valley, Goodhue County, Washington Prairie, Park Region, Red River-dalen og mange andre, hvor en ennå kan slumpe bortifolk som taler norsk i tredje og fjerde slektledd. Så også i landsbyene som vokste frem i slike strøk, ofte befolket av eldre farmere og deres barn, men med et innslag av leger, prester og forretningsmenn, byer som Stoughton, Iola, Scandinavia og Westby i Wisconsin, Decorah i Iowa, Spring Grove i Minnesota osv.

I storbyene var det mindre muligheter for den isolasjon av privatlivet som skal til for å holde et fremmed språk i live. Allikevel vokste det i 1890-årene frem en ikke ubetydelig norsk bosetning i visse strøk av Brooklyn, Chicago, Minneapolis og Seattle, hvor en kunne regne med å finne norske kirker, foreninger og forretninger med norsk som sitt vanlige omgangsspråk; en tenker i farten på bydeler som Bay Ridge, Humboldt Park, Cedar Avenue, Ballard i disse respektive byene. Byene (og landsbyene) ble også sentrer for utgivelse av aviser som *Decorah-Posten*, *Skandinaven*, *Nordisk Tidende*, *Minneapolis Tidende*, *Washington-Posten* og mange hundre ukeblad til, de fleste temmelig kortvarige. I byene var kommunikasjonene lettere, samværet mindre obligatorisk, men også mer variert: en kunne regne med foreninger i og utenom kirken, med teater og film, litteratur og kunst, sang og dans. Men samtidig ble også kontakten mellom eldre og yngre mindre fast, og ungdommen søkte sine egne veier i samvær med jevnaldringer fra

den obligatoriske amerikanske, utelukkende engelsktalende skolen.

En kan i korthet si det slik: på landet var bruken av norsk et naturlig resultat av isolasjon, det var en ubevisst og tradisjonell norsksdom, mens i byene var norsksdommen stadig truet av det omgivende samfunn og ble derfor ofte mer bevisst og høyrøstet, men også mindre grunnfestet. Den var mer symbol enn realitet.

2. Dialekt og skriftspråk

Ettersom de første utvandrere kom fra bygdene og slo seg ned på landet, er det selvsagt at talemålet i Amerika ble bygdemål, alt etter det strøk hvor folket kom fra. Generelt kan en si at Vestlandet og fjellbygdene bidro sterkere til utvandringens tidlige bølger enn Østlandet og Trøndelag, og det ble derfor disse bygdemål som var fremherskende i mange deler av Midtvesten. Selv innenfor settlementene ble det ofte så at folk fikk naboer fra hjembygden, slik at språkets egenart ble styrket. Mange utvandrere og deres barn har derfor opplevd at det mål de lærte i Amerika virker gammeldags og pussig på yngre slektledd i Norge som taler samme dialekt. Grunnen til dette er naturligvis ikke at norsk-amerikanerne bevisst har holdt på et tradisjonelt mål, men at de ikke har fulgt med i hjemlandets utvikling, og har utviklet seg i andre retninger. Språkets utvikling bestemmes ikke av abstrakte krefter, men av de krav som kommunikasjonsjonen stiller til den enkelte og det samfunn han bor i. Bygdemålene i Norge har latt seg nivellere i retning av skriftspråk og bymål, i Amerika stod de samme dialekter under innflytelse henholdsvis av andre bygdemål og av engelsk, i meget mindre grad av skriftspråket og bymålene.

I visse settlementer, f. eks. Coon Valley, der jeg har kunnet iaktta språket på nært hold, er det en klar tendens til en slags nivellert bygdemål. Målet vil føles helt hjemlig for folk fra nedre Gudbrandsdalen, men kanskje være vanskelig å identifisere med noen bestemt bygd. En informant i tredje generasjon som talte solørsmål fra vestre Wisconsin, fortalte meg at han følte seg helt hjemme i Solør da han kom dit første gang,

bortsett altså fra de engelske lånordene som han hadde lært å unngå. Her er det ellers en oppgave norsk dialektforskning helt har forsømt, å kartlegge de norske bygdemål og deres utvikling i Amerika. Jeg har gjort en del tilløp til det, men en stor del av stoffet ligger uutnyttet, og jeg vil vanskelig kunne finne tid til å gjennomarbeide det.

Skriftspråket har også hatt sine dyrkere i Amerika, og her er jo stoffet helt tilgjengelig for forskere som vil sette seg til med de utallige norsk-amerikanske avisene og den ikke ubetydelige skjønnlitteraturen. Selve formen av skriftspråket har vært den som de respektive utvandrere førte med seg eller som deres påtenkte publikum forlangte, og det ble da en relativt konservativ form, ofte den eneste som leserne og forfatterne behersket. Jeg henviser til min behandling av emnet i *NLA*, kapitlene 6 og 7. I kapittel 8 har jeg også gått inn på bruken av bygdemål og nynorsk i skrift. Det fins enkelte tilløp til nynorsk forfatterskap, f. eks. den ruvende og merkelige skikkelsen Jon Norstog fra Telemark. Men stort sett slo ikke nynorsken an blant utvandrerne, som ofte så seg forarget på reformstrevet i hjemlandet. Enhver forandring i norsk rettskrivning og målform fjernet nutidens Norge fra utvandrerens Norge og gjorde ham mer fremmed for hjemlandet, selv der hvor en kunne ha ventet at reformen ville ha falt i tråd med hans eget talemål. Det har selvsagt vært mange unntagelser her, en kan nevne forfattere som redaktør Kristian Prestgard fra Heidal og professor Ole Rølvaag fra Dønna som stadig holdt seg i kontakt med utviklingen og så på den med en viss sympati. De fleste norsk-amerikanske forfattere og journalister hadde fått liten eller ingen skolegang i Norge, selv om de fleste var født der, og de var derfor autodidakter, med få muligheter til akademisk utdannelse.

3. Møtet med engelsk

“Miksingen” er den siden av problemet som har opptatt både øvede og uøvede iakttagere mest. Fra et normativt synspunkt blir det ofte sett på med bekymring når et språk opptar ord fra et annet, og enkelte språksamfunn har en slags mani på

dette område, f. eks. islandsk, og i noen grad finsk. Engelsk har de færreste komplekser her, og det er ingen instans utenom selve det skrivende og talende samfunn som bestemmer når et ord skal innlånes. Ingen har hittil kunnet bevise at et språk skades eller svekkes ved lånord: vurderingen skjer helt og holdent på grunnlag av subjektive inntrykk. Motviljen mot fremmedord stammer for en stor del fra frykten for at fremmedspråket skal trenge ut ens eget, men det er også et ubeviselig postulat. Mange språk kan nevnes som lever i beste velgående med tusener av lånord: foruten engelsk f. eks. rumensk, armensk, albansk, hindi, japansk. Ellers er både dansk og svensk utmerkede eksempler på språk med et veldig fremmedvokabular, som nok tynger atskillig mindre enn islandskens uendelige selvlagede etterligninger.

Jeg er klar over at andre argumenter kan føres i marken for purismen, og jeg nevner det her bare for å påpeke at den vanlige norsk-amerikanske "miksing" har sitt sidestykke i alle språk, selv de mest høyaktede. For den som må bygge sitt hjem i et samfunn hvor det dominerende språk er et annet enn hans eget, vil problemet alltid oppstå så lenge han holder fast på det. Han bor i et nytt samfunn hvor navnegivningen er fastsatt av andre: han må finne ord for alt det nye, ord som gir presise nyanser og ikke kan føre til misforståelse. Idet han lærer det nye språket, blir det klart for ham at visse nyanser i det mangler i hans gamle språk og må innføres hvis han skal klare situasjonen. Han har da faktisk bare to muligheter: enten innfører han selve ordet eller så tilpasser han sitt gamle ordforråd, f. eks. ved å gi et kjent ord en ny betydning eller ved å stille sammen flere ord til en ny sammensetning eller frase. I daglig samvær er hovedsaken det at en blir forstått, ikke at en fører et "rent" språk. Et av hovedresultatene av min forskning var min påvisning av at i de gamle norske settlementene i Amerika hadde det oppstått det en kan kalle et kontaktspråk, en slags kreolisert norsk, som var nøye tilpasset det norsk-amerikanske samfunn. Normen var ikke bevisst, men avvik ble bemerket: den som lånte mer fra engelsk ble kalt "engelsk-sprengt", og den som lånte mindre fra engelsk ble kalt "hoven" eller "fin på det". Det var f.eks. normalt å si "silinga" for taket

innendørs (engelsk *ceiling*), men ikke "wallen" eller "floret" for vegg og golv. En sa ofte "fork" for gaffel, men ikke "neif" og "spon" for kniv og skei. En annen sak var det at en snekker kunne si at han "legger flor" (spikrer golvbord) eller en fisker at han "fisker med spon" (fisker på sluk); her var det spørsmål om tekniske uttrykk som ble overtatt direkte fra amerikanske arbeidskamerater. Forfattere uten intim kontakt med det norsk-amerikanske samfunn har ofte syndet mot denne regelen ved gjengivelse av norsk-amerikansk tale (men aldri f. eks. O. E. Rølvaag).

4. Norsk i dag og i morgen

Det bor ennå mange tusen mennesker i Amerika som kan norsk, og jeg regner da ikke med dem som selv er kommet over fra Norge. Mange av de sistnevnte bor i byene og har gått over til engelsk selv i dagliglivet og når de omgås andre nordmenn, fordi de finner det besværlig å stadig skifte språk og ikke er villige til å "mikse", som de tidligere innvandrere gjorde det. En kan faktisk si at motstand mot miksing er en faktor i overgangen til engelsk for enkelte selvbevisste mennesker. Norskkunnskapen er altså ganske utbredt, men for en stor del passiv. Bare i de aller mest isolerte farmbygder kan en regne med aktiv bruk av norsk hos de yngste; men selv her fins det ikke lenger noe egentlig skjulested.

Akademisk kan en derimot vel si at norsken blomstrer. Interessen for fremmedspråksundervisning ble voldsomt stimulert i Amerika av utviklingen under og etter annen verdenskrig, i direkte og bevisst motsetning til situasjonen etter første verdenskrig. Ifølge de sist tilgjengelige tall (1966) undervises det nå i norsk ved universitetene Brigham Young, California (Berkeley), California (Los Angeles), Chicago, Harvard, Illinois (Urbana), Minnesota, New York, North Carolina, North Dakota, Oregon, Pacific Lutheran, Pennsylvania, Washington, Wisconsin (Madison), Wisconsin (Eau Claire); ved collegene Augsburg, Augustana (Sioux Falls, S. D.), Bethany, Luther, St. Olaf; ved high schools i Mankato, Minn., Minneapolis, Minn., og Seattle, Wash. I samme år nøt 1 172 studenter godt av

denne undervisningen, derav 674 i universitetene, 362 i college-
ne, og 136 i the high schools. Her telles ikke med litteratur-
kurser i oversettelse. En må være klar over at det meste av
undervisningen er elementær, og at det blir de færreste som
får noen virkelig ferdighet i språket. Blant de mer interesserte
og viderekomne studenter i denne undervisningen i dag er det
ofte amerikanere som har liten eller ingen tilknytning til
norsk-amerikansk tradisjon, men som har fått oppleve et år i
Norge enten med familien eller ved American Field Service.
Det blir en helt ny slags norsk-amerikanere, og en kunne
ønske at denne interessen vil fortsette og utvides.

Problemet er naturligvis det at i det lange løp blir det
vanskelig å opprettholde en rent akademisk interesse. Alle skole-
systemer er innstillet på de behov som samfunnet frembyr,
og selv tilsammenlagt blir de nordiske språk ikke noe stort lær-
domsfelt for det amerikanske publikum. Det er ennå en del
norsk-amerikanske aviser i gang, men de styres og leses av
gamle menn. Når de er borte, blir det klart slutt på de fleste
av avisene. Og norsk blir da et bifag, en hobby for dem som
har eller ønsker tilknytning til slekt og venner i Norge og som
har råd til å reise frem og tilbake for å opprettholde sine kon-
takter der.

Det er allikevel ingen dårlig rekord at norsk nå har levd
i Amerika i snart 150 år og dermed bidratt til å gjøre både
Norge og Amerika rikere.

5. Forskningshistorie

Utvandrerne språk var et kjært emne for penneføre iakttagere
allerede i utvandringens første år. F. eks. skrev juristen Ole
Munch Ræder i 1847 om de landsmenn han hadde besøkt i
pionerbygdene i Wisconsin at "de sørger ikke for å holde de
to sprog adskilte", og han gav mange eksempler på den språk-
blanding som stadig har frappert den utenforstående observa-
tør (*Norwegian Language in America*, s. 13—14). Tendensen
blant dannede, men uvitenskapelige besøkende var enten å
formane utvandrerne til å beholde sitt språk "rent" eller å lat-
terliggjøre dem for deres "språklige lapskaus". Utvandrerne selv

hadde for det meste annet å bekymre seg om enn språkets renhet, selv om de nok av og til kunne få seg en god latter over sine egne og andres raske fremskritt i anglifiseringen av språket (*NLA* s. 53—73).

Den første språkforsker som uttalte seg om emnet, var filologen Peter Groth, som holdt sin prøveforelesning for doktorgraden i Kristiania i 1897 over "Nogle Eiendommeligheder ved de til Amerika udvandrede Nordmænds Sprog". Groth hadde oppholdt seg i New York i 11 år og forstod godt hvor skoen trykker: "Man kan værge sig mod det, saa meget man vil, man kan foresætte sig at være Purist, det nytter ikke, man kommer dog med Tid og Stunder til at "mixe", som det heder." Han fant ikke opptagelsen av fremmedord "egentlig af det onde", men i alle fall uttrykte han ønske om "at, efterhaanden som det bliver flere og flere norsk-amerikanske Filologer med en fuldt videnskabelig Uddannelse, en eller flere af dem vil tage dette Spørmaal op til Behandling ...". Hans ønske ble raskt oppfylt, først ved en artikkel i 1900 av Nils Flaten om valdresmålet i Goodhue County, Minnesota, så en i 1902 av George T. Flom om sognemålet i Dane County, Wisconsin. Begge disse blivende professorer hadde vokst opp i solide norske språksamfunn og var født der av norske foreldre fra de respektive bygder i Norge. Kjernen i begge artiklene er ordlister på henholdsvis 550 og 700 lånord fra engelsk. Dertil kommer fonetisk transkripsjon samt diskusjon av den grammatiske behandling ordene har fått i bygdemålene. Flaten kom ikke tilbake til emnet, bortsett fra en rekke prøver på dialekten som ble trykt lenge etter i *Maal og Minne* (1939). Flom skrev derimot en rekke bidrag, bl.a. en studie av lånordenes genus (1903), en utvidet ordliste (1926) og om lånordenes fonologi (1929). Han skrev også et par allmenne oversikter (1912, 1931), men samlet seg ikke til et større verk. Høsten 1939 oppholdt professorene Didrik Arup Seip og Ernst Westerland Selmer seg i Amerika og samlet en del stoff, bl.a. en samling grammofonplater som er arkivert i Oslo uten at noen har gjort bruk av dem. Seip skrev en populær artikkel om emnet (1932), og har ellers streifet innpå det noen ganger, men kom aldri til å skrive vitenskapelig om det.

Det bør merkes at de fleste bidrag til studiet var konsentrert omkring lånordproblemet, uten større perspektiv til språkets liv som et hele blant utvandrerne. Da jeg ble interessert i en vitenskapelig behandling av norsk språk i Amerika, foresatte jeg meg derfor å forsøke meg på det jeg kalte "en samlet fremstilling av norsk-amerikansk språkutvikling" i et foredrag holdt høsten 1938 i Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo (trykt 1939). Etter en oversikt over tidligere studier skrev jeg der at "det som trengs her, er et langvarig og omfattende samlerarbeide, som kan omspenne en større del av det norske Amerika og kaste grundig lys over hele sprogsituasjonen. Vi må få greie på hvor de forskjellige dialektgrupper bor, hvordan sprogforholdene artet sig innen settlementene, hvordan settlementene påvirket hverandre, hvilke dialekter og hvilke befolkningslag var mest utsatt for sproglig forskyvning. Vi må få rede på forholdet mellom skriftsprog og talemål, mellom utvandrerne og det omliggende amerikanske samfund" (s. 7). Samme år kom min foreløbige oversikt over forskningsresultatene fra de tre første års feltarbeider, boken *Norsk i Amerika* (Cappelen), holdt som foredrag ved universitetet i Oslo høsten 1938. I et foredrag trykt i 1942 la jeg frem mine planer og resultater for et amerikansk publikum, sammen med en oversikt over forskningen i alle de nordiske språk.

Tilskyndelsen til dette arbeide kom i første omgang fra mitt tospråklige barndomsmiljø, som omfattet en helt amerikansk skolegang og et helt norsk hjem, pluss to år som gutt i en norsk bygd (Oppdal) og mangfoldige besøk blant slektninger i oppdalsbygden i Syd-Dakota. Fra barnsben av svirret det om ørene på meg med alle mulige dialekter fra by og bygd, samtidig som jeg ble holdt til norsk lesning av min mor. Av henne og av vår norske omgangskrets i Sioux City, Iowa, lærte jeg også å føre et noenlunde akseptabelt riksmål. Jeg begynte tidlig å samle stoff til en behandling av oppdalsmålet og dermed en ordliste over engelske lånord brukt i mine omgivelser. At dette kunne ha vitenskapelig verdi ble jeg først klar over da jeg leste H. L. Menckens *The American Language*, annen utgave (1921), hvor denne mangfoldige *Privatgelehrter* hadde samlet stoff om fremmede språk i Amerika i et større tillegg.

Der fikk jeg for første gang rede på Floms artikler, lenge før jeg ble hans elev og kunne diskutere problemene med ham personlig. Høsten 1931 møtte jeg Seip og Selmer og ble oppmuntret av dem til å ta alvorlig fatt på oppgaven.

Det viktigste utbytte av mitt arbeide ble tobindsverket *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*, utgitt i 1953 i fellesskap av Amerikansk Institutt (Oslo) og University of Pennsylvania Press (Philadelphia), nå (1969) opptrykt i ett bind av Indiana University Press med rettelser og tillegg. Jeg har gjort rede for undersøkelsens gang i kapittel 12 og henviser til dette, men kan nevne at jeg utnyttet mine egne og andres samlinger til å skape et spørreskjema som jeg personlig (og Magne Oftedal i ett år) utfylte for hver informant. Dessuten ble det gjort opptak av de fleste, og disse er nå overført på lydbånd; ett eksemplar ligger i Archive for World Languages i Bloomington, Indiana, det andre eier jeg. Det er langt fra at boken oppfylte det program jeg hadde satt meg, bl.a. kom jeg ikke til å gjøre studier utenom Midtvesten, og jeg måtte sløyfe det jeg hadde tenkt å skrive om bymål. Men jeg har behandlet en del særproblemer i artikler, f. eks. tonelagene (1941), lånordproblemet (1950), brevskrivere (1952), språkkontakt (1958).

Mitt arbeide med norsk i Amerika førte videre til at jeg gjennomgikk den litteratur som var skrevet om språkkontakt på den vestlige halvkule og gav ut en teoretisk og bibliografisk oversikt i 1956 (*Bilingualism in the Americas*). En fortsettelse av dette verket foreligger for årene 1956—1970, skrevet for serien *Current Trends in Linguistics*, bind X, men denne er ennå bare stensilert. I dag kunne det trenge en ny undersøkelse, eller i alle fall en bred innsamling av typen som er foretatt av Folke Hedblom for svensk-amerikansk, før det blir for sent. Jeg har ellers hatt den glede å merke at flere som har arbeidet med andre innvandrerspråk i Amerika har hatt nytte av mitt verk, og noterer med tilfredshet at språkkontakt er blitt et atskillig mer populært emne i Amerika enn det var da jeg begynte. Men norsk har ikke fått noen ny behandling, bortsett fra en oversikt fra et norsk settlement i Texas av Kjell Johansen (1970), som stort sett bekrefter mine iakttagelser,

men bringer en del nye trekk.

Jeg gav mitt verk undertittelen "a study in bilingual behavior" for å antyde synspunktet som jeg hadde anlagt på det norsk-amerikanske samfunn: at det ikke skulle ansees som et utvandret *norsk* samfunn, men som et *tospråklig* samfunn, hvor norsk og engelsk utfylte hverandre i de viktigste funksjoner. Jeg kom dessverre ikke til å undersøke engelsken i de norsk-amerikanske settlementene nærmere, her er det atskillig som ennå kunne gjøres (jeg kjenner f. eks. bare en artikkel av Anne Simley 1930). Samtidig med min bok kom Uriel Weins fremragende teoretiske behandling av språkkontaktproblemet, bygget på studier i Sveits og i Amerika. Dermed var grunnen lagt for den videre utvikling av emnet, med en helt ny terminologi, hvor uttrykket "interferens" har erstattet "lån" som term for den overlapping av to språk som finner sted i et tospråklig miljø. I dag har yngre forskere fått nye muligheter for utdypet innsikt ved bruken av lydbånd, som gjør det mulig ikke bare å registrere med total nøyaktighet det som blir sagt, men også å eksperimentere seg frem ved å spille opptak for informanter og få deres reaksjoner.

Studiet av norsk i Amerika har dermed gitt sine bidrag til den allmenne språkvitenskap, ikke bare den historiske, men også den synkron. Fra det normative, belærende standpunkt er studiet ført over på det deskriptive, innsiktsfulle standpunkt. Nordmenn i Amerika oppførte seg ikke som forvillede skudd av Haraldsstammen, men som alle mennesker i alle land har oppført seg: de holdt trofast på sitt eget språk og sin egen identitet mens de gradvis levde seg inn i sitt nye land og dermed skritt for skritt gikk over til et nytt språk og en ny identitet. Det interessante ligger i studiet av detaljene: hvordan gikk det hele for seg, og hvordan passer det inn i vår forståelse av mennesket som kommuniserende og sosialt vesen?

Ett resultat av forskningen, eller kanskje et postulat for forskningen, er at tospråklighet (den egentlige bilingvisme) er en anstrengende og krevende rolle, som bare kan tilkjempes ved bevisst øvelse og trening. Nyansene er uendelige og fallgrubene utallige. Utvandrede nordmenn og deres barn var seg for en stor del ubevisst at de hadde forandret sitt språk i

det hele tatt: bevisst snobberi kommer ikke på tale. Behovet for engelsk varierte, men ble i det lange løp et ufravikelig krav. Avvekslende bruk av to språk, til dels med de samme mennesker, førte uvegerlig til interferens i de språklige kategorier, ikke bare på det leksikalske, men også på det syntaktiske, morfologiske og fonetiske område. Dette er synbart nok i alle europeiske land i forhold til engelsk i dag, ikke minst i Norge der de fleste lærer engelsk på skolen. Å lese norsk i dag er ofte som å rulle opp en gammel film fra mine norsk-amerikanske dager: jeg merker f. eks. den samme tendens til å stive opp stilen med latinskpregede ord som i den norsk-amerikanske presse, å skrive "test" istf. "prøve", "inkommensurabel" istf. "usammenlignbar" osv. Godt eller dårlig, det får bli i aller enkleste forstand en smakssak; en venner seg til alt, som salig Peer Gynt sa.

Litteraturhenvisninger

(Her er tatt med bare artikler og bøker nevnt i artikkelen; for andre henvises til min *Bilingualism in the Americas* 1956 og dens fortsettelse, se teksten.)

Bronner, Hedin og Gösta Franzén, Scandinavian Studies in institutions of learning in the United States. Seventh Report: 1966—67. *Scandinavian Studies* 39. 345—367 (1967).

Flaten, Nils, Notes on American Norwegian with a vocabulary. *Dialect Notes* 2. 115—26 (1900).

— Valdris-Rispo: Sannferdiga skrøno på Minnesota-Valdris. *Maal og Minne* 1939, 30—50.

Flom, George T., English elements in Norse dialects in Utica, Wisconsin. *Dialect Notes* 2. 257—68 (1900/01).

— The gender of English loan-nouns in Norse dialects in America. *Journal of English and Germanic Philology* 5. 1—31 (1903/05).

— Det norske sprogs bruk og utvikling i Amerika. *Nordmannsforbundet*, 1912, 223—250.

— English loanwords in American Norwegian, as spoken in the Koshkonong settlement, Wisconsin. *American Speech* 1. 541—548 (1925—26).

— On the phonology of English loan-words in the Norwegian dialects of Koshkonong in Wisconsin. *Studier tillagnade Axel Kock*, 178—189 (1929).

— Um det norske målet i Amerika. *Norsk aarbok XI* (Bergen 1931), 113—124.

- Groth, Peter, Nogle Eiendommeligheder ved de til Amerika udvandrede Nordmænds Sprog. *Morgenbladet* (Kristiania), 11. og 18. april 1897.
- Haugen, Einar, Om en samlet fremstilling av norsk-amerikansk sprogutvikling. *Avh. utg. av det Norske Vid.-Akad. i Oslo*, II Kl., 1938, no. 3 (b). Oslo, 1939.
- *Norsk i Amerika*. Oslo: Cappelen, 1939. 123 s.
- Intonation patterns in American Norwegian. *Language* 17. 40—48 (1941).
- Problems of linguistic research among Scandinavian immigrants in America. American Council of Learned Societies, *Bulletin* No. 34 (1942), 35—57.
- The analysis of linguistic borrowing. *Language* 26. 210—31 (1950).
- The impact of English on American-Norwegian letter writing. *Studies in Honor of Albert M. Sturtevant* (Lawrence, Kansas, 1952), 76—102.
- *The Norwegian language in America: a study in bilingual behavior*. 2 v. Philadelphia, Pa., 1953. (2. utg., Bloomington, Ind., 1969).
- *Bilingualism in the Americas: A bibliography and research guide*. (Publication of the American Dialect Society, No. 26.) University of Alabama Press, 1956 (Nytrykk 1964).
- Language contact. *Proceedings of the VIII International Congress of Linguists* (Oslo, 1958), 772—785.
- *Bilingualism, language contact, and immigrant languages in the United States: A research report 1956—1970*. Current Trends in Linguistics, bd. X (red. T. Sebeok). The Hague: Mouton (1972?).
- Johansen, Kjell, Some observations on Norwegian in Bosque County, Texas. *Texas Studies in Bilingualism*, red. Glenn G. Gilbert (Berlin: de Gruyter, 1970), 170—178.
- Mencken, Henry L., *The American Language*. 2. utg. New York: Knopf, 1921 (3. utg. 1936).
- Seip, Didrik Arup, Nordmenn og norsk språk i Amerika. *Ord och bild*, 1932, 253—259.
- Simley, Anne, A study of Norwegian dialect in Minnesota. *American Speech* 5. 469—74 (1930).
- Weinreich, Uriel, *Languages in contact, findings and problems*. (Publications of the Linguistic Circle of New York, No. 1). New York, 1953 (Flere nytrykk).

Det svenska språket i Amerika

Av Nils Hasselmo

Amerikasvenskan kommer här att behandlas ur en synvinkel, som jag skall beteckna som spänningsfältets synvinkel. Betoningen kommer att läggas på det som är dynamiskt, inte på det som är statiskt. Det betyder inte att det saknas tendenser till stabilisering, att amerikansvenskan utgör ett "mischmasch" — som både besökande hemmasvenskar och svensk-amerikanska iakttagare så ofta uttryckte saken. Det betyder inte att det saknas regelbundenheter i det språkbruk, som kan iakttas hos enskilda individer, inom mindre eller större talgemenskaper eller, i sista hand, inom den kulturkrets, som en tid allmänt kallades för Svensk-Amerika. Det betyder inte att varje försök att beskriva amerikansvenskan som en distinkt variant av svenskan är dömt att misslyckas. Men — det betyder att betoningen kommer att läggas på språkutvecklingen snarare än på dess resultat, på variationsmöjligheterna snarare än på en enda uppnådd norm, på en "öppen" grammatik, som gör det möjligt att utnyttja den ständigt närvarande engelskan, snarare än på en "sluten" en gång för alla given amerikansvensk grammatik.

Perspektivet kommer att anbringas både på de rent språkliga företeelserna och på de kulturella förhållanden som skisseras. Som spänningsfältets poler framträder alltså inte bara de två språkssystemen i kontakt, engelskan och svenskan, utan också de två kulturerna i kontakt, den amerikanska och den svenska.

Det förefaller som om vi nu skulle befinna oss ganska nära den punkt där spänningen mellan majoritetsspråket och majoritetskulturen å ena sidan och minoritetsspråket och minoritetskulturen å den andra kan väntas upphöra, ganska nära assimilationsprocessens slutpunkt. Men dess närhet bör inte över-

drivas. Som särskilt den amerikanske sociologen Joshua Fishman visat i sina omfattande undersökningar av etniciteten i U.S.A. är det amerikanska samhället genomsyrat av en svärgripbar men icke desto mindre påtaglig kulturell pluralism, som trots melting-pot-ideologin kan spåras hos miljoner amerikaner i tredje och fjärde led (Fishman 1966). Studiet av amerikansvenskan och den svensk-amerikanska kulturen är alltså inte endast det historiska studiet av en svensk "kulturpillra", som gått sitt öde till mötes. Det är en gren av ett vidare studium av den amerikanska nationen sådan den ännu ter sig. Att studiet gäller en grupp, inom vilken spänningarna var starkast för något halvsekel sedan och som — särskilt i populäruppfattningen — ansetts relativt lättassimilerad, skall inte dölja likheten med de grupper vars assimilering — om det blir slutresultatet — orsakat konvulsioner i det amerikanska samhället under de senaste årtiondena. Att betona spänningsfältets synvinkel är inte bara fruktbart rent teoretiskt och metodiskt; det kan också tjäna till att understryka likheterna mellan Svensk-Amerika och de mera dagsaktuella minoriteterna, det svarta, det indianska, det spansktalande Amerika.

Kulturkontakt

Emigrationens förlopp i stort är välkänt. Den svenska folkgruppen i Förenta staterna tillväxte stadigt från ca 1850 fram till omkring 1910 med stora emigrantvågor under 1860- och 1880-talet och strax efter sekelskiftet. År 1860 fanns det enligt den amerikanska censusen något under 20 000 svenskfödda i landet, 1890 låg siffran ganska nära halvmiljonstrecket, och under början av 1900-talet nådde den sitt maximum med över 600 000 svenskfödda. I procent av landets befolkning nås maximum kring sekelskiftet, då inte mindre än 5,6 % utgörs av svenskar. Om man också lägger till den s.k. andra generationen, personer med åtminstone en svenskfödd förälder, så kommer siffrorna upp över miljonstrecket vid sekelskiftet och närmar sig en och en halv miljon 1910. En välinformerad svensk-amerikansk kommentator, professor Gustav Andreen vid Yale University (senare president vid Augustana College)

anger den svensktalande befolkningens storlek till cirka en och en halv miljon redan vid sekelskiftet (Andreen 1900, 5). Modersmåls-censussen från 1940 ger en uppfattning om den senare utvecklingen. Av de utlandsfödda anger 423 200 svenskan som modersmål, av den andra generationen (åtminstone en svenskfödd förälder) 374 040 och av senare generationer 33 660, alltså totalt 830 900 amerikaner med svenska som modersmål 1940.

Koncentrationen av den svenska befolkningen till vissa områden, särskilt i Mellanvästern, var viktig för den kulturella utvecklingen. Enligt Helge Nelsons översikt (Nelson 1943) befann sig 1920 betydligt över hälften av den svenskfödda befolkningen i Mellanvästern, och Minnesota och Illinois svarade ensamma för mer än en tredjedel av det totala antalet svenskfödda i USA. I t.ex. Chicagos svenskkvarter och i vissa township i Minnesota var svensktätheten tidvis närmast hundra procentig. Den senare utvecklingen kan återigen antydast med siffror från modersmåls-censussen 1940. För 'svenskstaten' Minnesotas del angav 65 749 utlandsfödda svenskan som modersmål; siffran för den andra generationen var 89 280 och för senare generationer 9 540. Totalt hade alltså enligt censussen 1940 164 560 personer i Minnesota (en stat på cirka 3,8 miljoner) svenskan som modersmål. Enligt en undersökning baserad på en tioprocentig sampling av 1 500 hushåll i Chisago Lake-området i Minnesota, som jag utförde för ett år sedan, talar fortfarande över en tredjedel av befolkningen i området svenska men koncentrationen till den äldre generationen är mycket påtaglig.

Den svenskspråkiga kulturella verksamheten under de första decennierna av 1900-talet är så omfattande, att den kan förklaras endast med utgångspunkt från en befolkning av den antydde storleksordningen och koncentrationen. Svensk-Amerika utgjorde kulturellt en stat i staten. Svenska gudstjänster förekom i betydligt mer än 1 000 kyrkor tillhörande flera olika samfund. Svenska användes i konfirmations- och söndagsskoleundervisning och i s.k. svenska sommarskolor i kyrklig regi. Svenskan var det officiella språket för samfunden. I ett halvt dussin svensk-amerikanska college och seminarier undervisades

i svenska och delvis på svenska. Antalet svenskspråkiga periodiska publikationer uppgick till betydligt mer än hundra. Ett förlag som Augustana Book Concern utgav ensamt inte mindre än 151 svenska titlar i en total upplaga på 750 000 exemplar under femårsperioden 1906—10. För femårsperioden 1911—15 utkom över femtio böcker som kan inkluderas i kategorin svensk-amerikansk skönlitteratur. Otaliga föreningar och loger, mer eller mindre medvetet inriktade på "svenskhetens bevarande", sammanträdde regelbundet. Svenska sångkörer florerade i otaliga samhällen. (Beträffande situationen på 1960-talet, se Hedblom 1962, 1963, 1965, 1966 och Hedblom och Nyström 1966.)

För att ge en uppfattning av omfattningen och utvecklingen har jag sammanfattat uppgifter från Augustana Book Concern och från O. F. Anders svensk-amerikanska bibliografi i några tabeller och figurer. De talar sitt tydliga språk och skall inte här kommenteras i detalj (jfr Hasselmo 1963 a).

Redan denna kortfattade kvantitativa översikt gör det uppenbart att spänningar måste uppstå. Spänningarna rör ett Svensk-Amerika som visade starka tendenser att vilja vara kulturellt, om inte politiskt, självständigt, och det omgivande amerikanska samhället. De rör Svensk-Amerika och rivaliserande immigrantgrupper, inte minst irländarna — vilka till mångas stora förtrytelse på grund av att de redan kunde engelska ansågs ha lyckats usurpera rollen som "de riktiga amerikanerna" (jfr Carlsson 1923). De rör varje aspekt av det svensk-amerikanska kulturlivet, kyrka, skolor, press och skönlitteratur, i dess förhållande till motsvarande engelskspråkiga institutioner. De rör det svensk-amerikanska settlementet i dess förhållande till en kulturell, politisk och ekonomisk omgivning dominerad av engelskspråkiga "riktiga" amerikanare. I sista hand rör de förhållandet mellan den enskilde svensk-amerikanen och hans engelskspråkiga nya landsmän.

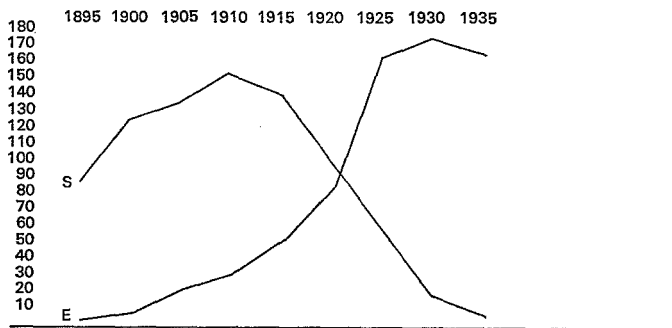
Den svenska befolkningens omfattning och koncentration väckte hos många förhoppningar om att ett Svensk-Amerika skulle kunna bestå för evärdliga tider. Attitydförändringar kan spåras t.ex. bland de kyrkliga ledarna. De tidigaste ledarna tycks ha varit inriktade på en ganska snar övergång till eng-

Tabell 1: *Svenskspråkiga och engelskspråkiga tryckalster vid ABC 1891—1935.*

	Antal titlar		Upplaga	
	Svenska	Engelska	Svenska	Engelska
1891—1895	90	3	310 000	3 000
1896—1900	126	9	410 000	14 000
1901—1905	136	21	510 000	56 000
1906—1910	151	31	750 000	82 000
1911—1915	140	53	840 000	140 000
1916—1920	103	81	510 000	340 000
1921—1925	63	165	310 000	880 000
1926—1930	19	176	170 000	1 190 000
1931—1935	11	167	78 000	880 000

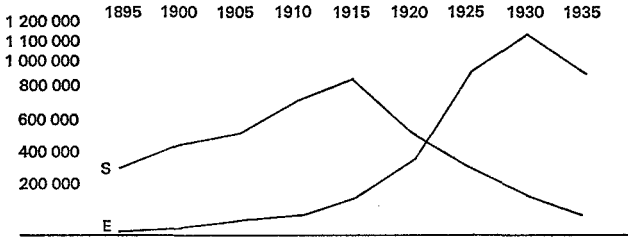
Fig. 1: *Grafisk framställning av utvecklingen vid ABC 1891—1935.*

a) Antalet titlar per femårsperiod.

Tabell och fig. 1 är baserade på årsredogörelserna från Augustana Book Concern, publicerade varje år i protokollet från Augustanasynodens årsmöte.

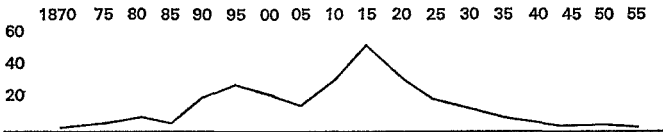
b) Upplagor per femårsperiod.

Tabell 2: *Svensk-amerikansk skönlitteratur 1865—1955.*

År	1865—70	1871—75	1876—80	1881—85	1886—90
Antal titlar	1	5	9	4	20
År	1891—95	1896—1900	1901—05	1906—10	1911—15
Antal titlar	28	23	17	29	51
År	1916—20	1921—25	1926—30	1931—35	1936—40
Antal titlar	30	20	17	9	5
År	1941—45	1946—50	1951—55		
Antal titlar	2	3	1		

Fig. 2: *Grafisk framställning över antalet svensk-amerikanska skönlitterära verk 1865—1955.*

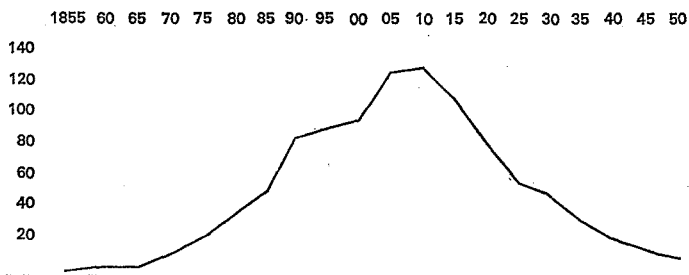

Tabell och fig. 2 är baserade på O. F. Anders bibliografi *The Cultural Heritage of the Swedish Immigrant; selected references*. Rock Island, Ill., 1956.

Tabell 3: *Svensk-amerikanska periodiskt utkommande publikationer 1855—1950.*

År	1855	1860	1865	1870	1875	1880	1885
Antal publikationer	1	4	4	14	23	38	54
År	1890	1895	1900	1905	1910	1915	1920
Antal publikationer	83	88	92	128	130	110	76
År	1925	1930	1935	1940	1945	1950	
Antal publikationer	55	49	35	25	19	13	

Fig. 3: *Grafisk framställning över antalet svensk-amerikanska periodiska publikationer 1851—1950.*

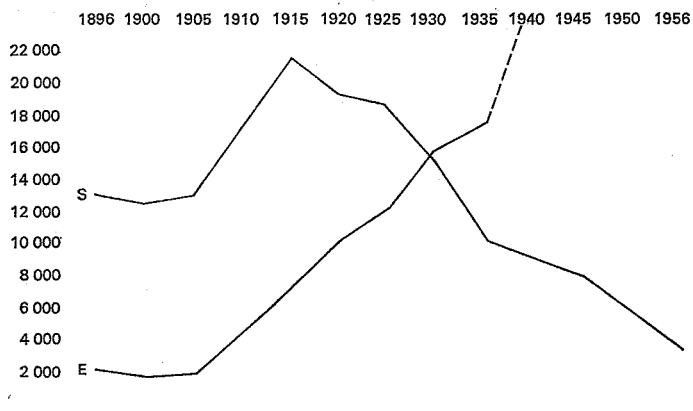

Tabell och fig. 3 är baserade på O. F. Anders bibliografi *The Cultural Heritage of the Swedish Immigrant; selected references*. Rock Island, Ill., 1956.

Tabell 4: *Prenumeranter på Augustana (svenskspråkig) och The Lutheran Companion (engelskspråkig) 1896—1956.*

	1896	1900	1905	1910	1915	1920	1925
Augustana	13 228	12 855	13 207	17 256	21 102	19 083	18 584
Lutheran Companion	2 130	1 995	2 041	4 945	6 917	9 508	11 398
	1930	1935	1940	1945	1950	1956	
Augustana	14 873	9 907	8 996	8 230	5 986	3 132	
Lutheran Companion	15 316	17 073	24 091	39 080	51 149	88 345	

Fig. 4: *Grafisk framställning över antalet prenumeranter på Augustana (svenskspråkig) och The Lutheran Companion (engelskspråkig) 1896—1956.*

Tabell och fig. 4 är baserade på årsredogörelserna från Augustana Book Concern, publicerade varje år i protokollet från Augustanasynodens årsmöte.

elska (jfr Lund 1960, 14). Allteftersom immigrantströmmen blev stridare kom emellertid verksamheten att inriktas mer och mer på att inlemma de nyanlända svenskarna med kyrkorna. Svenskheten blev under en längre tid kyrkans stora tillgång snarare än en belastning. Liknande tendenser kan spåras inom pressen och skönlitteraturen. Det höjdes röster som varnade för sangviniska förhoppningar och varslade om ett "språkskred" då svenskan på mycket kort tid skulle ersättas av engelskan, men ännu vid tiden för första världskriget var det uppenbarligen svårt för en befolkning som levde ett i många avseenden svenskoriterat liv mitt i USA att inse att Svensk-Amerika vilade på bräcklig grund, nämligen på en fortsatt immigrantström från Sverige. Kurvorna i diagrammen visar, med mindre variationer, en stadig ökning fram till första världskriget. Och även om de då alla börjar gå nedåt är det påtagligt att det ännu på tjugotalet kan ha varit fullt möjligt att tro på Gustav Andreens profetia från sekelskiftet att "i många centra svenska icke kommer att förklinga under det tjugonde århundradet" (Andreen 1900, 18). Det är alltså under de första årtiondena av 1900-talet, som spänningarna når sitt maximum. Några exempel från denna tid skall få belysa dem.

Först Svensk-Amerika som helhet i förhållande till det amerikanska samhället. Även om det naturligtvis inte utgör någon förklaring av utvecklingen, så är uttrycket att "USA har ignorerat ihjäl" sina minoritetsgruppers kulturliv inte helt innehållslöst. Med undantag av lagstiftningen mot offentlig användning av andra språk än engelskan i samband med världskrigshysterin är det svårt att finna exempel på åtgärder som kan karaktäriseras som förtryck mot dylika kulturyttringar. Som senast Fishman påpekat har den officiella inställningen varit att vad det amerikanska samhället har att bjuda är så attraktivt, och möjligheterna att tillgodogöra sig dess förmåner så stora, att assimilationen av minoriteterna är ofrånkomlig (Fishman 1966). Melting-pot-teorin är ofelbar. Något aktivt förtryckande behövs alltså inte, det räcker med att helt enkelt ignorera minoriteternas kultursträvanden och de kommer att dö. Spänningarna återfinns alltså närmast inom Svensk-Amerika, inte egentligen mellan Svensk-Amerika och det officiella

amerikanska samhället. Konfrontationen uppstår mellan svenskar som vill assimileras och argumenterar för assimilation, och svenskar som inte vill assimileras och argumenterar emot fullständig assimilation. I diskussionen av den mångfacetterade Språkfrågan, den fråga kring vilken attityderna bäst kristalliserar sig och som utgör själva kärnan i hela den svensk-amerikanska kulturdebatten, finner man alltså ställda mot varandra uttalanden av följande typ:¹

"... an *American* spirit should be embodied in America, not a *Swedish* one. . . . an *American* spirit is not the same as a *Swedish-American*. . ." (Telleen 1890, 124)

"... de behöfva icke öfvergå från svenskan till engelskan; de kunna med fördel behålla det gamla *medan* de inhämta (sic) och äfven *sedan* de inhämtat det nya." (Carlson 1923, 8)

Det bör betonas, att båda debattörerna visar att de är medvetna om de spänningar som föreligger, att en extrem lösning är omöjlig, dvs. ett fullständigt och omedelbart förkastande av svenskan respektive ett fasthållande vid svenskan som utesluter engelskan. I fråga om den utveckling de önskar är de dock diametralt motsatta. Den förre anser att svenskan måste "offras", den senare att den till varje pris måste bevaras. Gustav Andreen kan anses typisk för en mera moderat inställning. Han betonar engelskans betydelse men också att idealet är tvåspråkighet på lång sikt.

"... engelskan [är nu] det språk, medels hvilket svensk-amerikanerna måste göra sin viktigaste insats på det amerikanskt nationella området." — — — "Men ett folk, som ej äger någon motståndskraft, någon konservatism, kan ej håller utöfva något varaktigt inflytande på andra. Det vore därför ett sorgligt tecken, om vårt svensk-amerikanska folk alltför hastigt genomginge denna process [dvs. fullständig övergång till engelskan]." (Andreen 1900, 17—18)

¹ Kursivering i enlighet med originalen.

Språket blir symbolen och uttrycket för de svenska värdena.
En diktare konstaterar:

”Nordmannaaanden, redbar och trogen, / aldrig i fäderne-
språket kan dö. / Hvert uti verlden dess stämma än räk-
ker, / dit ock hans andliga rike sig sträcker.” (J. A. Enan-
der, Svenska språket)

En av de utförligare beskrivningarna av amerikansvenskan slu-
tar:

”Så mycket bör dock vara klart för hvar och en, att vi
med svenskan förlora vår nationalkaraktär, hvari det lik-
väl finnes drag, som sannerligen äro värda att gömma,
egenskaper, dyrare än silfver och guld, och som vi därför
borde skydda och bevara såsom ett dyrbart arf för oss
och våra efterkommande.” (Zetterstrand 1904, 244)

Med utgångspunkt från denna inställning till språket kan man
spåra en rad värden med vilka det associeras. Det represen-
terar historia och traditioner, hem, föräldrar och barndom,
religiösa och estetiska ideal, det är ett uttryck för själva natio-
nalkaraktären, det är det band som knyter samman ett folk
som spritts över en ny kontinent. Det är också det medel ge-
nom vilket de svenska ”kulturbärarna” skall ge sitt bidrag till
den amerikanska nationen (jfr Hasselmo 1963 b).

Inom de svensk-amerikanska kyrkosamfunden kompliceras
språkfrågan ytterligare genom att den inte bara rör amerika-
nism och svenskhet utan också, som en tredje ingrediens, de
religiösa idealen. Spänningarna blir starkare än på kanske nå-
got annat område. Missioneringsuppgiften, inte minst i förhål-
lande till det uppväxande släktet, kommer i konflikt med be-
hovet av fortsatt svenskspråkig verksamhet för de äldre, för
vilka språket och religionen blivit nästan oskiljbara. I kyrkor-
nas protokoll kan debatten följas i detalj under årtionden.
Engelskan tränger gradvis in via ungdomsföreningar och kon-
firmations- och söndagsskoleundervisning. I vissa fall leder
spänningarna till etablerandet av ”splinterförsamlingar” enligt
språkliga linjer, med en ursprunglig svenskspråkig och en ny
engelskspråkig församling. Konflikten avspeglas också på det

nationella planet i protokollen från de årliga synodalmötena. Först på tjugotalet börjar engelskan slå igenom i större omfattning. År 1921 hölls fortfarande 85 % av predikningarna inom Augustanasynoden på svenska, men samma år övergick också de stora "konferenserna" inom synoden, Minnesota- och Illinoiskonferenserna, till att trycka sina protokoll på engelska; 1924 trycktes protokollet från det nationella synodalmötet på engelska och 1925 utkom den första fullständiga gudstjänstordningen på engelska (Stephenson 1932, 459).

Även den del av språkdebatten som rörde skönlitteraturen innehöll komplicerande faktorer. Många av författarna, kanske de flesta, kände sig mest hemmastadda med den litterära tradition de fört med sig från Sverige. Redan av det götiska inslaget i många svensk-amerikanska dikter framgår att det inte är det moderna genombrottets svenska litteratur som tjänat som förebild utan snarare den nationalromantiska. Den svensk-språkiga litteraturen kom i viss utsträckning att stå helt i nostalgins tjänst. Det är t.ex. påtagligt i hur stor utsträckning naturlyriken beskriver ett rent svenskt landskap, inte Mellanvästerns prärier. Spänningar uppstod inte bara eller ens främst, mellan författare som valde att skriva på engelska och författare som fortsatte att skriva på svenska. De uppstod också mellan författare som höll sig kvar inom ett mycket snävt område av en tidigare svensk litterär tradition och författare som grep sig an med uppgiften att skapa en svenskspråkig litteratur i Amerika som på en gång anknöt till den samtida svenska litteraturen och inriktade sig på den svensk-amerikanska verkligheten.

G. N. Malm är ett intressant fenomen. Med romanen "Charli Johnson, svensk-amerikan", 1909, och fyra-aktsdramat "Härute", 1919, gjorde han det mest beaktansvärda försöket att skapa något som skulle kunna kallas en svensk-amerikansk realistisk litteratur. De konflikter som utgör huvudtemana i dessa verk är helt svensk-amerikanska. Den unge emigrantens konfrontation med Amerika och svensk-amerikansheten, de kulturella strävandena vid Bethany College i Lindsborg i Kansas, kyrkligt kiv, oljespekulation, den populistiska rörelsen i Mellanvästern etc. Språkfrågan spelar en viktig roll i båda ver-

ken. Inte minst intressant är den omständigheten att Malm försökte skapa en ny svensk-amerikansk stil, en stil som baserade sig på svensk-amerikanskt talspråk och tog hänsyn till språklig variation i förhållande till både samhällsklass och individualitet.

Malm representerar värtaligt "kulturbärandemat" i den svensk-amerikanska debatten. Svensk-Amerika hade ett viktigt bidrag att ge till den amerikanska nationen, ett bidrag som bäst kunde främjas genom att svensk-amerikanerna utvecklade sina möjligheter inom den egna gruppen, med hjälp av det egna språket. Men Malm representerar också ett flerfaldigt dilemma. Det är inte bara den omgivande engelskspråkiga kulturen som hotar, det föreligger också ett kanske ännu större hot från det egna lägret, nämligen den döda tradition som han anser i alltför hög grad hade kommit att förknippas med svensk-amerikanshet. Han polemiserar inte bara mot ett yligt anammande av allt amerikanskt utan också mot bristen på intresse för det som rör sig i tiden både hemma i Sverige och i USA.

Hos Malm framträder ett slags spänning, som inte bara har att göra med svenskans bevarande utan också med dess form. Som redan påpekats försökte han skapa en ny svensk-amerikansk stil. Han inkorporerar frikostigt engelska drag i sitt språk, men utan de våldsamma överdrifter som förekommer i den rikhaltiga litteraturen på s.k. "mixat språk", dvs. medvetet komisk amerikansvenska. Den engelska påverkan visar sig huvudsakligen i dialog. Även om Malm inte hävdade att en ny amerikansvensk norm skulle få utbilda sig, och även om han möjligen t.o.m. skulle ha tagit avstånd från en dylik ståndpunkt, så föreligger dock här en tendens till språklig självständighet gentemot hemmasvenskan. Samtidigt som Svensk-Amerika sökte bevara sin integritet gentemot den engelskspråkiga omgivningen, hade det också börjat avsöndra sig från moderlandet Sverige i språkligt avseende.

De flesta svensk-amerikanska iakttagarna såg utvecklingen av skriftspråket med farhågor. Det kan inte råda något tvivel om att de ansåg det som ett livsvillkor för Svensk-Amerikas kulturliv att den hemmasvenska normen bevarades. Johan Persson konstaterar:

”I de svensk-amerikanska tidningarna vimlar det af anglicismer, i somliga mer, i andra mindre. Högst få äro någorlunda fria från dem, ingen helt och hållet.” (Person 1912, 125)

Men det flerfaldiga dilemma som nämnts tidigare återkommer i debatten. Den hemmasvenska normen är inte heller tillfredsställande. Johan Person finner 1912:

”Sådant det [svenska språket i pressen i USA] förefinnes där, ansluter det sig i fråga om form närmast till det, som var allmännast brukligt i Sverige för ett tjugotal år sedan. Det är således tämligen oberördt af det senaste årtiondets utsväfningar på det ortografiska området och har tagit föga intryck af den nyaste svenska skönlitteraturens formföraakt och slarf i grammatikaliskt hänseende.” (Person 1912, 125)

Medan man värjde sig mot förnyelse genom påverkan från engelskan, tappade man också kontakten med den förnyelse som försiggick hemma i Sverige.

G. N. Malm tillhörde dem som insåg att den senare faran var lika allvarlig som den förra, om inte allvarligare. Han talar i sin roman och sitt skådespel om den stela ”prästsvenskan”, som utgör ett allvarligt hinder när det gäller att intressera det uppväxande släktet för svenskt språk och svensk kultur. Och när han vädjar om ”sansad och ärlig kritik” av språket, så vänder han sig uppenbarligen i lika mån mot en purism som leder till förstening och mot en tolerans av engelsk påverkan som han helt enkelt anser som dålig stil. Hans kritik gäller för övrigt inte bara språket; hans syfte är en mera generell kulturkritik där språket ingår som en ingrediens tillsammans med religiösa, politiska och sociala frågor.

En schematisk sammanfattning. Svensk-Amerika hade tack vare den omfattande immigrationen från Sverige under det senare 1800-talet och början av 1900-talet kommit att bli något av en kulturell stat i staten. De svenska kulturyttringarna i USA hade blivit så omfattande, att möjligheten av ett visst kulturellt oberoende förelåg. De svenskspråkiga kulturyttring-

arna kom i ganska stor utsträckning att inriktas på försvar mot den engelskspråkiga kulturen. Det gällde att bevara svenskan och de värden som var intimt förknippade med språket. Samtidigt som detta försvar pågick skedde dock mer eller mindre omärkligt en avsöndring från den hemmasvenska kulturen och hemmasvenskan. Svensk-Amerika började bli självständigt inte bara gentemot det engelskspråkiga USA utan också gentemot Sverige. Den senare självständigheten var av två slag: dels ett resultat av en påtaglig isolering från utvecklingen i Sverige, en ensidig inriktning på en tidigare svensk tradition, ett tidigare språk, dels ett resultat av påverkan av amerikansk kultur och amerikanskt språk. Det Svensk-Amerika som representerade isoleringen hade föga möjlighet att fortleva kulturellt på grundval av en alltmer urholkad tradition. Det av omgivningen — och i någon mån det samtida Sverige — påverkade Svensk-Amerika stod å andra sidan i för stark kontakt med den omgivande engelskspråkiga kulturen för att i längden kunna hävda sitt oberoende. Resultatet blev att under de årtionden som följde på 1920-talet Svensk-Amerika blev språkligt och kulturellt allt vagare i konturerna. Idag återstår blott resterna av det som en gång kunde karaktäriseras som ett uttryck för en Svensk-Amerikansk Dröm inom ramen för den Amerikanska Drömmen.

Språkkontakt

Att tolka språkkontakt ur spänningsfältets synvinkel är att anknyta till en väletablerad metodik (Weinreich 1953; Haugen 1956; jfr sammanfattning i Hasselmo 1969 a). Spänningarna rör dels förhållandet mellan språken och den verklighet de skall representera, dels de båda språkens strukturer. Svenskan i USA har förändrats därför att den verklighet den skulle representera var en annan än den svenska, den har förändrats därför att de svensktalande också började använda engelska. Om endast den första förutsättningen hade varit för handen, hade anpassningen till en ny verklighet skett med rent inhemska medel. Eftersom ett annat språk som redan uttryckte denna verklighet fullt adekvat fanns lätt tillgängligt utnyttjades

i stället möjligheten att "låna". Allteftersom tiden gick kom "lånandet" att innefatta även drag i engelskan, som inte har något att göra med den verklighet som representeras. Det fanns ingen anledning för de tvåspråkiga att hålla sin svenska och sin engelska helt isär; eftersom det fanns engelsktalande som var enspråkiga men — med tiden — knappast några svensktalande som var enspråkiga, kom utvecklingen via ett ändlöst antal s.k. inlärningssystem att gå i riktning mot en engelsk-påverkad svenska snarare än i riktning mot en svenskpåverkad engelska (även om i den första generationen det förekommer en stark svensk accent i engelskan på grund av svårigheter för vuxna att tillägna sig ett nytt fonologiskt system). Förutom vad svensk-amerikanska iakttagare ofta betecknade som "nödvändiga lån", uttryck för nya företeelser, tillkom också vad de betecknade som "onödiga lån", uttryck som ansågs ha likvärdiga motsvarigheter i svenskan. "Lånen" begränsades inte heller till språkets lexikon utan utsträcktes också till syntax och fonologi.

Den diakroniska mångfalden, utvecklingen i tiden, har sin motsvarighet i en synkronisk mångfald, i skillnader mellan skrift och tal, mellan olika stilarter, mellan individer med olika språkliga biografier och attityder. Spänningarna varierar och behovet att göra motstånd mot engelsk påverkan varierar. De diametralt motsatta uttalanden beträffande amerikansvenskan, som man stöter på i litteraturen har sin rot i denna variation — i den mån de inte är baserade på önsketänkande. Ernst Skarstedt kan t.o.m. konstatera helt kategoriskt att "icke något nytt språk håller på att utbilda sig", medan han samtidigt talar om den "egendomliga rotväliska, som användes i vissa gamla svenska farmbygder på prärierna . . ." (Skarstedt 1917, 435—436).¹

Språkväxling. De största enheterna i en analys av tvåspråkigas beteende kan sägas utgöras av hela samtal (eller texter) på de respektive språken. I ett svensk-amerikanskt samhälle talas

¹ Skarstedt polemiserar mot Noreens påstående i *Vårt språk*, bd. 1, 97, att amerikansvenskan "möjligen en gång i tiden kan komma att kräva erkännande såsom en tredje självständigt berättigad riksspråksform . . ."

en tvåspråkig svenska i vissa situationer, engelska i andra situationer.¹ Karaktäristiskt för den språkliga ekonomin är vidare att vissa samtal kan föras helt på engelska (naturligtvis nödvändigt om en engelsk-enspråkig person är inblandad), medan samtal helt på svenska är mindre vanliga. Eftersom svenskenspråkiga personer bara i undantagsfall deltar, så finns det inga absoluta hinder mot att använda engelska även om svenska så att säga har valts för en viss talsituation. Detta förhållande kan tolkas som ett exempel på att det är svenskan som påverkas av engelskan, inte tvärt om.

De engelska enheter som kan inpassas i ett i övrigt svenskt samtal kan bestå av s.k. språkliga rutiner, färdiggjorda samtalssegment, t.ex. historier, hälsningar eller ritualiserade frågor-och-svar-rutiner. I princip kan dessa större enheter utgöras av vilken del av ett samtal som helst som på något sätt anknyter till speciellt engelskspråkiga förhållanden. Citat av uttalanden, ordspråk och sägesätt på engelska är vanliga. Ibland kan hela åsiktskomplex som blivit något av en utantilläxa spåras i de engelska avsnitten i ett samtal. Schablontänkande leder till användandet av språkliga schabloner på originalspråket.

En påtaglig form av engelsk påverkan på detta plan är överförandet, eller kopieringen, av vissa signaler. De används t.ex. när en person vill få ordet (*Well, I tell you . . .*), när en person talat färdigt (*And that's all . . .*) eller när en person tvekar (*What was I going to say . . .*). De används också för att uppehålla kontakten med lyssnarna, t.ex. uttryck som *you know* och *isn't that right*. S.k. sekvenssignaler som knyter samman olika meningar kan också räknas hit, t.ex. *however, anyhow* och *of course*. Konjunktionerna *and* och *but* förekommer i svenska sammanhang nästan uteslutande i denna funktion, alltså i början av en mening, inte för att knyta samman element inuti en mening. På gränsen mellan de rutiner som har ett "innehåll" och de rena signalerna kan man kanske nämna olika slags kraftuttryck, t.ex. *oh gosh, oh my land* och *you bet*.

Eftersom de enheter det här gäller kan omfatta en hel följd

¹ Exempelen är hämtade från mina egna undersökningar och från de inspelningar, som gjorts av docent Folke Hedblom (Hedblom 1962, 1965, 1966).

av meningar, uppträder de ofta i en form där bara vissa uttryck är engelska. Påverkan av engelska samtalsenheter tar sig inte alltid, eller ens vanligtvis, formen av fullständiga engelska meningar. Liksom i fråga om signalerna och kraftuttrycken sker språkväxlingen ofta inom ramen för en enda mening. Särskilt vid övergången från svensk konversation till en engelsk rutinartad sekvens förekommer kortare engelska meningsfragment (jfr Hasselmo 1970).

- (1) Och vi kan inte producera en ——— en ——— *cubic feet* [sic] utav lu- ——— med *air* för oss ——— själva. (X: *Uh-huh*). Det är här. Vi tror vi ——— vi ——— tror vi (det) ——— har det kommandes. Vi äger inte oss själva. Om vi ägde oss själva, så satte vi det datum när vi skulle lämna, men vi får lov att gå nä- [skratt] ——— när döden kommer så får vi lov att följa med. *So I have* ——— vi äger (inte) *we don't own nothing, we don't own ourselves, see . . .*
- (2) Och så då kommer vi med en ——— alldeles som en hoper ——— äpplamaskar in och ska försöka göra bättre och ——— vi fördärvar hela skiten, vet du. (X: Jaa). Vi äter *poison*. De reser [raise], *on the commercial* ——— de reser *vegetables*, de reser ——— säd (X: Ja), de reser *corn*, de reser grisar, *on the commercial feed*, ägg, höns, mjölk, *beaf* ——— *and it's a force. They can produce* ———. *I got to talk English now . . .*

Det är uppenbart att i vissa fall användningen av engelska är relativt okontrollerad. Den talandes båda språk råkar i konflikt, de interfererar med varandra i ordets egentliga bemärkelse. Användningen av ordet *air*, efter en avbruten form av *luft*, kan troligen anses utlöst av det tidigare *cubic feet*, en fras som är betydligt vanligare i amerikansvenskt tal än *air*. Likaså kan troligen prepositionsuttrycket *on the commercial* anses utlöst av det *feed*, som följer något senare. Denna s.k. ”triggering” av språkväxling genom vad som föregår eller följer i talet komplicerar tolkningen av amerikansvenska texter. Det kan vara mycket svårt, eller omöjligt, att bakom dylika ”per-

formance-fenomen" hitta de engelska enheter som den talande avsett att använda, att i talet spåra den underliggande kompetensen (Hasselmo 1961; Clyne 1967).

I extrema fall är det bara den lexikaliska kärnan som förblir engelsk. I dylika fall är det möjligt att analysera påverkan på det lexikaliska planet, på det plan där enheterna utgörs av ord och fraser. Men först några ord om förhållandet mellan språkväxling och den form av påverkan som vanligen beskrivs som "lån" från ett språk till ett annat.

Språkväxling och "lån". Vanligen anses ett ord eller en fras från ett annat språk som "lånat" när det fått inhemska fonologisk form och inhemska böjning — i den mån främmande fonologiska drag eller affix inte anses inlånade likaväl som ordet eller frasen. I amerikansvenskan förekommer en mängd ursprungligen engelska ord och fraser som enligt denna tolkning kan sägas ha uppnått "lånestadiet". De är liksom t.ex. *pel/pelen/pelar* "hink" (pail), *tuff/tufft/tuffa* "hårdför" (tough) och *kreddla/kreddlade/kreddlat* "slå med cradle-lie" (cradle) svenska i fråga om fonologisk form och böjning. Men lika vanligt är det att i svensk-amerikaners tal finna ord och fraser som bara delvis anpassats till det svenska systemet, t.ex. ord som är klart engelska i fråga om uttalet men uppvisar svenska böjningsändelser: *judge-ar* [jə'ʃar] "domare" och *waste-a* [wei'sta] "slösa med". I fråga om exemplen kan ytterligare påpekas att stammarna rent segmentalt är engelska men att accenten i båda fallen är den svenska accent 2 (vilket följer av böjningen). Det förekommer också en kombination av engelsk och svensk böjning, nämligen engelsk s-plural med svensk bestämd artikel: *multiplication table-s-en* [møltiplikei`šænteibølsøn] "multiplikationstabellerna". I andra fall uppträder engelska ord i helt engelsk form, t.ex. adjektiv utan svensk böjning och preteritum particip med engelsk participböjning och utan svensk adjektivböjning: *nice-Ø* "fin" (t.ex. neutrum singularis eller pluralis) och *disappoint-ed-Ø* "besviken" (t.ex. neutrum singularis eller pluralis).

Det tillhör också bilden, att engelsk form, fonologiskt så väl som morfologiskt och i fråga om formord, i regel förekommer

bara med engelska ord eller fraser. För engelska ord föreligger alltså flera möjligheter: rent svensk form, en rad kombinationer av engelska och svenska drag eller rent engelsk form. För svenska ord kan endast svensk form användas. Även om valet av form för ett visst engelskt ord kan anses relativt fixerat i vissa fall, så att t.ex. rent svensk form eller engelsk fonologisk (segmental) form och svensk böjning är helt dominerande inom talgemenskapen, så kvarstår det faktum att vad det engelska ordförrådet i dess helhet beträffar en rad olika valmöjligheter föreligger. Följande tolkning kan tänkas: om ett engelskt ord väljs kan en engelsk segmental fonologisk form väljas (lexikalisk form); om engelsk segmental fonologisk form väljs för ordstammen kan engelsk böjning väljas; om engelsk böjning väljs kan engelska formord också väljas. Valet av formord är också betingat stegvis inom ramen för meningens frasstruktur; en engelsk preposition kan t.ex. väljas endast om det substantiv som ingår i frasen har försetts med engelsk artikel och engelsk plural, i den mån dessa drag förekommer. Slutligen kan engelska fonologiska regler, t.ex. beträffande tryck och stavelsestruktur, tillämpas på varje sekvens som innehåller endast engelska morfer (representerar endast engelska valmöjligheter).

Den amerikansvenska grammatiken kan med andra ord, vad användningen av engelska lexikaliska element beträffar, ses som innehållande *regler för ett ordnat val av engelska drag*. Det är inte nödvändigt att se påverkan bara som en fråga om "lån" eller språkväxling; den kan ses som ett val bland kombinationsmöjligheter, ett val reglerat av klart definierbara regler. Vidare kan hela det engelska ordförrådet anses tillgängligt. Det är inte nödvändigt att dra en godtycklig gräns mellan engelska lexikaliska element som överförts och element som inte överförts till amerikansvenskan. Även om vissa kombinationsmöjligheter är klart dominerande i fråga om vissa ord, och även om bara vissa engelska ord observeras i svensk-amerikaners tal, så besitter den tvåspråkige svensk-amerikanen en kompetens som gör det möjligt att utnyttja alla engelskans resurser under ett samtal där svenskan är grundspråket. Inom ramen för denna kompetens kan sedan t.ex. lokala, stilistiska

eller genremässiga tendenser till normering beskrivas.

En tolkning baserad på ett ordnat val av engelska drag betonar spänningen mellan den tvåspråkiges båda språk. Den ständigt närvarande engelskan utövar ett tryck på den talande när han talar svenska. I olika sammanhang väljer han olika alternativ, men alternativen är reglerade av de antydda reglerna. Inom en viss talgemenskap utbildas normer som får formen av en klar dominans för vissa valmöjligheter. Man kan tala om ett centralt förråd av engelska ord som används i svenskan, om att en viss fonologisk och morfologisk form är starkt dominerande hos vissa engelska ord. Men valmöjligheterna existerar även i fråga om engelska ord som visar en stark tendens till inpassning i det svenska systemet. Den engelska modellen finns tillgänglig även för ord som uppnått "lånordestadiet" och i vissa situationer kan en mer engelsk form väljas — om inte annat så för att visa att den talande är medveten om att det rör sig om ett ursprungligen engelskt ord.

Tolkningen bygger på en identifikation av de lexikaliska elementen som engelska respektive svenska (Hasselmo 1969 b). En stor del av ordförrådet vållar föga svårigheter i detta avseende; ord identifieras på samma sätt av de flesta medlemmarna av en talgemenskap. Men det förekommer också ord som identifieras på olika sätt. Omidentifiering av ursprungligen svenska ord som engelska förekommer i mycket liten utsträckning, och det är alltså ytterst ovanligt att dylika ord får engelsk form. Ett av de få exemplen på detta är ordet *häger* som av en meddelare behandlas som om det vore engelskt; han alternerar mellan [heigər] och [he:gər]. Enstaka fall av s-pluralis hos svenska substantiv, t.ex. *mil-s* [mi:ls] och *protokoll-s* [prU-tUkøls], får också förklaras som omidentifiering av svenska ord. Ett något större antal ursprungligen engelska ord har i allmänhet omidentifierats som svenska av vissa medlemmar av en talgemenskap. Bland de exempel på detta som framkommit genom användning av ett identifikationstest ingår de tidigare nämnda *pel*, *tuff* och *kreddla*. Dessa ord kan för en del av talgemenskapen sägas ha inpassats i det svenska systemet i så hög grad att de t.o.m. uppnått ett stadium som ligger bortom "lånordestadiet". De är liksom ursprungligen svenska ord un-

dantagna från de regler som gör det möjligt att välja engelska drag.

Amerikasvenskans lexikon. I princip är alltså hela det engelska lexikonet tillgängligt för en tvåspråkig svensk-amerikan. Som redan antytts betyder detta inte att hela det engelska ordförrådet kommer till användning. Vilka ord som kommer till användning beror på förhållandet mellan å ena sidan det ursprungliga svenska ordförrådet, med hänsyn tagen till immigranternas ursprung, och å andra sidan den nya socio-kulturella situationen och de resurser som finns tillgängliga i engelskan.

De nya politiska och administrativa förhållandena har lett till att engelsk terminologi har kommit till användning: *government, congress, senator, alderman, sheriff, judge, jury, county, township* ... och otaliga andra termer inom dessa områden ingår i det allmänt använda ordförrådet. Det samma gäller nya ekonomiska förhållanden: *dollar, cent, nickel* (fem cent), *dime* (tio cent), *yard, pint, gallon, business, assessment* ... tillhör också det allmänt använda ordförrådet. En hel rad andra områden kan också nämnas, t.ex. undervisning (*high school, college, schoolboard, graduate* ...), rekreation och sport (*vacation, picnic, baseball, bowling* ...), mat och måltider (*groceries, hamburger, squash, breakfast, lunch, supper* ...), kläder och skodon (*suit, dress* ... *rubbers, slippers* ...), kyrka (*deacon, trustee, synod* ...), hemmet (*living room, parlor, porch, sink, stove* ...), släkten (*grandma, aunt, niece* ...), landskapet (*prairie, river, creek, field* ...), trädslag (*maple, tamarack, pine* ...) osv.

Inom många områden kan en spänning mellan det inhemska och det engelska ordförrådet konstateras. Vissa svenska ord kunde med lätthet överföras som beteckningar på amerikanska företeelser. Inom jordbruket fortlevde ord för så grundläggande begrepp som att *plöja* och *harva*, i fråga om släkten *syster* och *dotter*, i fråga om kyrkan *präst, predikan* och *bön*, i fråga om landskapet *skog, sjö* och *ö* osv. Beroende på var i USA settlementet låg kunde svenska beteckningar fortleva i olika utsträckning: *gran* och *björk* kom väl till pass i de nord-

ligare områdena men de saknade betydelse längre söderut.

Men de yttre förhållandena är bara en faktor i utvecklingen av ordförrådet. Varför ersätts i större eller mindre utsträckning t.ex. *tall* av *pine*, *kök* av *kitchen*, *åker* av *field* osv.? Förklaringen ligger i det direkta trycket från den engelska terminologin; den utövade sitt inflytande även i fall där det fanns en, till synes, fullgod svensk terminologi. Smärre skillnader mellan svenska och amerikanska förhållanden kan också vara förklaringen. En amerikansk *river* eller *creek* var inte riktigt lik en småländsk *å* eller *bäck*, en amerikansk *moose* eller *deer* var inte riktigt lik en svensk *älg* eller *hjort*. *Grandma* hette *grandma* på engelska och namnet behölls när svenska talades osv. (Jfr Haugen 1953, 372 ff.)

Spänningarna mellan det svenska och det engelska ordförrådet tar sig uttryck i variation. Svenska och engelska motsvarigheter förhåller sig mycket olika till varandra. Inom en viss talgemenskap kan enkla "acceptabilitetstest" visa t.ex. att de svenska djurnamnen *råtta* och *björn* är helt dominanta över sina engelska motsvarigheter *rat* och *bear* och att de engelska *raccoon* och *deer* är helt dominanta över sina svenska motsvarigheter *tvättbjörn* och *hjort*, medan t.ex. *räv* och *fox* och *flädermus* och *bat* inte uppvisar lika tydlig dominans för det svenska eller det engelska ordet (Hasselmo 1969 b). Historiskt sett kan utvecklingen ha gått olika långt inom olika delar av ett semantiskt fält. Synkroniskt kan detta förhållande avspeglas i ett slags stilistisk variation. I den mån t.ex. *tvättbjörn* och *hjort* förekommer alls tillhör de en mera formell stil, en stil som präglas av att man försöker undvika engelsk terminologi; i fråga om t.ex. *räv* och *fox* och *flädermus* och *bat* kan däremot både det svenska och det engelska ordet förekomma i normal, relativt informell stil. En stil som är så "informell" att t.ex. *rat* och *bear* förekommer har inte påträffats — om man inte som "informell stil" räknar situationer där en person växlar ofta, och synbarligen med föga kontroll, mellan de båda språken. I det senare fallet förekommer engelska ord som visar mycket låg godtagbarhet på test ibland i svensk kontext.

Detaljanalys av semantiska fält kan också visa att distinktioner som inte förekommer (eller som döljs av homonymi)

i svenskan förekommer i amerikansvenskan i form av ett val mellan svenska och engelska ord. Det svenska *lätt* om vikt dominerar sålunda helt över det engelska *light*, medan *lätt* i betydelsen "ej svår" ofta ersätts av *easy*: *det var easy-are att göra det*. På samma sätt dominerar det svenska *över* "ovanför" över det engelska *over*, medan *över* "tvärsöver" (och *på andra sidan*) ofta ersätts av *across*: *han gick (a)cross vägen, (de levde (a)cross river-n)*.

Å andra sidan kan också svenska distinktioner som inte förekommer i engelskan (eller som döljs av homonymi) avspeglas i användningen av engelska ord. Det engelska *heavy* förekommer sålunda sällan i stället för det svenska *tung* om vikt, medan *heavy* ofta ersätter *tung/grov* och *tung/tjock* om t.ex. skodon och kläder: *heavy-a skor, heavy-a kläder*. På samma sätt förekommer det engelska *run* mycket sällan i stället för det svenska *springer*, medan det nästan helt ersätter t.ex. *sköta* och *söka* i fraser som *run-a ett store* och *run-a för office*.

I andra fall ersätts svenska ord av engelska endast i vissa funktioner utan att någotdera språket använder olika ord i de olika funktionerna. Som redan nämnts ersätts t.ex. de svenska *och* och *men* ibland av de engelska *and* och *but* som "sekvenssignaler", för att knyta samman meningar, medan de ytterst sällan uppträder inuti meningar: . . . *And sen gick han till California . . . But det blev inte bra heller . . .*

De svenska *ja* och *nej* uppvisar en ganska svåranalyserad situation. *Nej* har nästan helt ersatts av det engelska *no*, medan en form som kan tolkas som det svenska *ja* alternerar med *yes*. Analysen försvåras av att den amerikanska engelskan också har *ja*-liknande former (*yeah . . .*) som möjligen smält samman med det svenska ordet. De båda interjektionerna *uh-huh* "ja" och *huh-uh* "nej" är mycket frekventa.

Slutligen kan nämnas att vissa engelska ord visar ett ganska starkt beroende av andra engelska ord, medan andra är relativt oberoende av kontexten i denna bemärkelse. *Good* och *bad* förekommer t.ex. betydligt oftare i fraser som *pretty good*, *no good* och *too bad* än ensamma i en svensk kontext. Ett adjektiv som *social* är starkt knutet till fraser som *social security*, *social welfare . . .*

De exempel som använts hittills har alla varit av en enda typ: engelska ordstammar som används i svenskan. Denna form av påverkan är emellertid inte den enda. Det förekommer också en form av påverkan som består av att ett inhemskt ord får en något förändrad betydelse på grund av formell och/eller semantisk likhet med ett engelskt ord. Utan att någon ny ordform införs sker det en omstrukturering av ett svenskt semantiskt fält enligt engelsk modell.

En typ av "blandlån" (loanblends) innebär att båda de nämnda formerna av påverkan förekommer: ett ord eller en fras består delvis av engelska, delvis av svenska ordstammar och/eller avledningsändelser. Sammansatta ord kan bestå av ett engelskt första led och ett svenskt andra led, eller vice versa: *living-rum*, *boarding-hus*; *hus-cleaning*, *ner-stairs* (downstairs). Engelska ordstammar kan också förses med svenska avledningsändelser. *Are*-avledningar är mycket vanliga, t.ex. *lawnmow-are* "gräsklippare", *bartend-are*, *peddl-are* "gårdfarihandlare". De förekommer också där den engelska ordstammen inte utgör ett verb, eller en verbfras, t.ex. *batchl-are* (av bachelor) "ungkarl". Avledningar på *-het* kan produceras ganska fritt med engelska adjektiv, t.ex. *tough-het*, *foxy-het* (*fox-ig-het*) etc. Adjektivavledningar på *-full* och *-ig* kan också anses förekomma även om det ofta är omöjligt att avgöra om engelsk eller svensk avledning avses: *care-full* "noggrann", "försiktig", *eas-ig* "lätt". Om tillägget av *-a* på engelska verb anses som avledning hör också en rad engelska verb hemma här: *husk-a* "rensa majs", *cut-a* "slå", "skära", *fix-a* "laga", "ordna" etc. "Blandfraser" kan bestå av ett svenskt verb och ett engelskt substantiv t.ex. *ta care av* "ta hand om"; engelska verb med svensk partikel förekommer rikligt, t.ex. *mix-a ihop* "blanda ihop", *monk-a runt* (monkey around) "pyssla med något" etc. och *sneak-a iväg* "smyga sig iväg".

De egentliga s.k. översättningslånen (loanshift), särskilt avledningarna, sammansättningarna och fraserna (loanshift creations), skiljer sig från "blandlånen" bara genom att de engelska modellerna följs utan att något engelskt ord används. En sammansättning som *gravgård* "kyrkogård" baserar sig alltså på det engelska *graveyard*, *stråbär* "jordgubbe" på *strawberry* och

bäddrum "sovrum" på *bedroom*. Fraser bildade på samma sätt förekommer ofta. De kan utgöras av nominalfraser som *nästa dörr* (next door) "huset intill" och *gamla landet* (the old country) "ursprungslandet (Sverige)" och verbalfraser som *stänga/öppna upp* (close/open up) "stänga/öppna", *förlora hjärtat i* (lose one's heart in) "bli helt intagen av" och *vara väl av* (be well off) "vara förmögen". För t.ex. ett verb som *taga* kan en hel rad nya fraskontexter förekomma: *taga fördel av* (take advantage of), *taga intresse i* (take an interest in), *taga nöje i* (take pleasure in), *taga sjuk* (take sick), *taga kallt* (take cold) ... förutom en rad nya användningar av fraser som också finns i svenskan: *taga in* (take in "passa på att göra något", t.ex. take in a concert "passa på att gå på konsert"), *taga ut* (take out "bjuda ut", t.ex. take out a girl "bjuda ut en flicka") ... I själva verket kan hela metaforinventariet i en text eller ett samtal utgöras av mer eller mindre löst sammanknutna översättningslån. Jfr användandet av engelska rutiner genom språkväxling. Avledningar kan också i vissa fall betraktas som översättningslån, t.ex. *lag-are* (lawyer) "advokat", *kann-eri* (cannery) "konservfabrik" och *vind-ig* (windy) "blåsigt".

Besläktade med dessa översättningslån är de betydelseförskjutningar, som kan iakttas i fråga om inhemska ord och fraser (loanshift extensions). Ett ord eller en fras tolkas i enlighet med en engelsk modell, dess betydelseinnehåll blir mer likt eller identiskt med modellens. Inte minst s.k. internationella ord som svenskan har gemensamt med engelskan utsätts för dylik påverkan. Snart sagt alla internationella ord tycks ha undergått någon förändring i betydelsen. *Student* och *professor* har kommit att beteckna inte bara elever som avlagt studentexamen och akademiska lärare på en viss nivå utan "elev" och "college- eller universitetslärare" i vidsträcktare bemärkelse. *Affär* har fått betydelsen "tillställning", "festlighet", *hospital* betydelsen "sjukhus i allmänhet", *sektion* betydelsen "distrikt på en (amerikansk) kvadratmil", *block* betydelsen "kvarter" och *ränta* betydelsen "hyra". Många ord som inte tillhör kategorin internationella ord har också drabbats av likartade förskjutningar i betydelsen. Bland de talrika exemplen märks föl-

jande verb, vilka fått de antydde nya betydelseerna: *hyra* "anställa", *gå* "färdas", "resa", *se* "träffa, uppsöka", *kalla* "ringa upp" och *leva* "bo". Verben *hata* och *älska* uppvisar ibland en subtil förändring i fråga om intensiteten hos de känslor som uttrycks: känslvidden kan sägas ha utökats till att omfatta milt ogillande och milt gillande såväl som hat och kärlek: *jag hatar det här vädret; jag älskar att simma.*

De förskjutningar i systemet som här något lösligt uttryckts i form av förändringar av "betydelsen" kan i vissa fall uttryckas mer exakt som förändringar av de semantiska och syntaktiska särdragen hos vissa lexikaliska enheter. Den förändring som drabbat ett ord som *hyra* kan alltså uttryckas inte bara som ett tillägg av betydelsen "anställa" till den tidigare betydelsen "mot betalning förvärva nyttjanderätten till någonting"; den kan också uttryckas som en förlust av det särdrag, eller den del av ett särdrag, som begränsade användningen av ordet till "icke-mänskligt objekt": *han hyrde en dräng.* (Jfr Ureland 1970.)

De förändringar som kan iaktas beträffande särdragen hos svenska lexikaliska enheter kan röra inte bara "betydelsen" utan också vad som traditionellt behandlats under rubriken "syntax". Men i trängre betydelse innebär det ingen "syntaktisk" förändring, när t.ex. ett svenskt intransitivt verb uppträder transitivt i amerikansvenskan. De båda kategorierna ingår i båda språkens syntax. Förändringen har bara att göra med behandlingen av ett visst svenskt ord. Dylik påverkan kan alltså här tas med under rubriken Lexikon.

Några exempel. I svenskan tillhör substantivet *strå* kategorin individua, räknebara substantiv. I amerikansvenskan förekommer det ibland i betydelsen "halm" under inflytande av engelskans *straw*. Denna förskjutning innebär också att ordet får draget [+individuum] utbytt mot draget [-individuum]: *allt strået var borta.* Detta drag har inget att göra med den kontext i vilken ordet förekommer. Kategorierna transitiv och intransitiv har däremot att göra med den kontext i vilken ett verb förekommer. I amerikansvenskan kan vissa verb som i svenskan är intransitiva uppträda som transitiva: *han växte havre, han arbetade field-en (filen), han exploderade det med en hammare*

och *han blev svuren in*. I många fall uppträder verb som i svenskan har preposition utan preposition i amerikansvenskan och vice versa; återigen rör det sig om ett särdrag som har att göra med den kontext i vilken ett verb uppträder. I *han kunde inte svara den frågan* och *han gifte henne* (för *gifte sig med*) saknar verbet preposition, där svenskan fordrar en dylik; i *han opererade på honom* har verbet fått preposition där en dylik saknas i svenskan. På samma sätt kan verb som i svenskan är reflexiva förlora och verb som inte är reflexiva erhålla detta drag; *han lär engelska* (vilket kan motsvara inte bara det svenska reflexiva *lär sig*, utan också *han undervisar i engelska*), *han gifte henne*, *han hyrde ut sig till en farmare*. Andra förändringar har att göra, inte med förekomsten av objekt eller preposition eller med reflexivtransformationen, utan med vad för slags objekt eller subjekt verbet tar. Exemplet *hyra* med mänskligt objekt har redan nämnts. Verbet *köpa* uppvisar en motsatt förändring beträffande subjektet; i svenskan krävs ett mänskligt subjekt (eller ett subjekt som representerar en grupp människor, t.ex. bolaget), men i amerikansvenskan förekommer också som subjekt substantiv som är "icke-levande": *en dollar (daler) köper inte mycket nu* (a dollar doesn't buy much now). En mycket vanlig form av påverkan är också ett utbyte av preposition enligt engelsk modell. De utbytta prepositionerna kan vara knutna till substantiv: för *exempel*; till adjektiv: *tokig för musik* (crazy for music); eller till verb: *han längtar för henne* (he longs for her).

Liksom de engelska ordstammarna som uppträder i amerikansvenskan utgör de olika förskjutningarna av "betydelsen" och/eller de syntaktiska egenskaperna en aspekt av den stilistiska variationen. En meddelare som regelbundet använder uttrycket *väl av* (well off) kan ibland använda uttrycket *förmögen* — inte sällan med tillägget "som det heter på riktigt svenska". Trots att *gå* används allmänt i sammanhang som *han gick till Sverige* och *han gick med train-et*, så förekommer *gå* också, omväxlande med *fota* och *travla*, i den speciella betydelsen "gå till fots": *de kunde inte köra, de fick lov att gå*. Men både *förmögen* och *gå* "gå till fots" kan anses tillhöra en något mera formell stil (t.ex. en stil avsedd för "hemmasvenskar") än *väl*

av och *fota, travla*. På det hela taget är dock omstrukturen svårare att upptäcka för de tvåspråkiga än användningen av engelska ordstammar. De förskjutningar som t.ex. verben *gå, se* och *leva* utsatts för identifieras av somliga som engelsk påverkan, men även i situationer där användningen av engelska ordstammar hålls till ett minimum, eller utmärks som "engelska lån" med fraser som "som vi säger här i Amerika", så visar det sig svårt för meddelarna att undvika översättningslånen. I många avseenden utgör alltså omstrukturen en viktigare och mera genomgripande förändring av svenskan än den mera påtagliga användningen av engelska ordstammar.

Syntax. Den kopiering av engelsk fraseologi, som ligger bakom de exemplifierade förändringarna av särdrag hos lexikaliska enheter, kan naturligtvis också leda till förändringar som är "syntaktiska" i mer egentlig bemärkelse, förändringar som har att göra med grammatikens kategorier, med dess transformationsregler eller med dess förråd av formord och affix utan direkt anknytning till lexikaliska enheter. (Eftersom den syntaktiska behandlingen av engelska ordstammar är intimt förknippad med vissa syntaktiska förändringar kommer den också att behandlas under rubriken Syntax trots att frågan i stor utsträckning gäller de syntaktiska drag med vilka enskilda engelska ordformer förses.)

Först nominalfrasen. Den väsentliga olikhet i fråga om artikelbruket som består i att svenskan men inte engelskan har en enklitisk bestämd artikel har inte lett till någon förändring i amerikansvenskan. Användning av framförställd artikel i stället för enklitisk förekommer ytterst sällan. Vissa mindre förskjutningar är däremot vanliga. Den regel som förhindrar att bestämd artikel utsätts framför *samma* i svenskan tillämpas inte alltid: *det är den samma boken jag har*. Likaså kan det sägas att den fakultativa regel som tillåter artikellöshet framför t.ex. *höger* och *vänster* mycket sällan tillämpas; *den högra armen* blir vanligare än *högra armen*. I båda fallen torde det vara möjligt att tala om förlust av en regel i svenskan.

Även bruket av obestämd artikel företer en utveckling som kan tolkas som regelförlust. Skillnaden mellan "bestående" och

”tillfällig klass” upprätthålls alltså inte alltid, utan obestämd artikel utsätts i fraser som *han är en snickare, en svensk* likaväl som i fraser som *han är en tosing*.

Smärre förskjutningar kan också iakttagas i fråga om användningen av possessiva pronomen i förhållande till bestämd artikel: *han tvättade sina händer* (he washed his hands) kan ersätta *han tvättade händerna*. Den mera påtagliga förändring som består i att icke-reflexiv form av possessivpronomenet används i stället för reflexiv är ovanlig utom hos personer i senare generationer med begränsade kunskaper i svenska: *han tog hans hatt och gick* (för *sin hatt*). I det senare fallet torde det återigen röra sig om regelförlust.

Enstaka fall av genusbyte hos svenska substantiv förekommer, men det rör sig inte om någon allmän omstrukturering av genussystemet. Inte heller har någon allmän förändring konstaterats i fråga om kopieringen av genus- eller pluraldraget från substantiv till adjektiv (eller i fråga om adjektivets bestämda form), nämligen vad svenska adjektiv beträffar. De fall av ändelselöshet som påträffas tillhör senare generationer och personer som har mycket begränsade kunskaper i svenska. En ändelselöshet, som skulle kunna tolkas som en blockering av den transformation som kopierar genus- och pluraldraget hos ett substantiv till ett adjektiv i attributiv eller predikativ ställning, förekommer däremot hos engelska adjektiv. Den tolkas emellertid enligt den föreslagna modellen för ett ordnat val av engelska drag som ett val av engelskt Ø i stället för svensk ändelse. Denna lösning är motiverad av den omständigheten att ändelselöshet hos svenska adjektiv är synnerligen begränsad.

En relativt vanlig företeelse är förskjutningen i användningen av det interrogativa pronomenet *vad* från enbart nominal till nominal och adjektivisk funktion i enlighet med det engelska *what*; *vad* ersätter det svenska *vad* för: *vad plats kommer han ifrån?*

Tendensen att inkorporera engelska determinantord med amerikansvenskan är mycket svag, dvs. deras användning med svenskt lexikaliskt material och/eller böjning, inte deras användning enligt reglerna för ett ordnat val av engelska drag.

Vad beträffar t.ex. artiklarna kan tendensen sägas vara helt frånvarande. Vissa engelska ord som åtminstone perifert kan räknas till determinantorden förekommer dock i svensk kontext, t.ex. *kind of* och *plenty*: *det var kind of en yx, där var plenty fisk*. (Motsvarande ord förekommer också i andra konstruktioner: *det var kind of roligt, det var plenty roligt*.)

Så till verbalfrasen. Inga påtagligare förändringar har drabbat det grundläggande tempus- och aspektsystemet. Verben böjs enligt svenska regler i presens och preteritum och de svenska particip- och supinumformerna är väl bevarade. Återigen är det dock nödvändigt att skilja på svenska och engelska ord. Engelska verb förekommer ofta med engelsk böjning, nämligen vad gäller perfektparticip (och den form som motsvarar den svenska supinumformen). Liksom i fråga om de engelska adjektiven som kunde förekomma med engelsk böjning (dvs. utan böjning), kan här en förklaring baserad på ett ordnat val av engelska drag tillgripas. Det svenska systemet har inte förändrats, men det är möjligt att välja engelsk böjning för engelska verb. För de finita verben gäller då att hela verbalfrasen, inklusive bestämmingar, måste vara engelsk: *han — prefer-ed to do it that way* men inte **han — prefer-ed — att göra det den vägen* kan anses "grammatisk". Particip- och supinumformerna står friare gentemot resten av en mening än de finita verbformerna. Engelsk böjning är mycket vanlig: *de blev destroy-ed*. Reglerna för ett ordnat val av engelska drag föreskriver här också att om engelsk participböjning väljs måste engelsk adjektivböjning också väljas: *de blev destroy-ed-Ø* men inte **de blev destroy-ed-a* kan anses 'grammatisk'.

Den engelska progressivformen på *-ing* saknar direkt motsvarighet i svenskan. Varje tendens att inkorporera denna form med amerikansvenskan saknas vad svenska verb beträffar: **han är läs-ande* såväl som **han är läs-ing* måste anses fullständigt "ogrammatiskt". Enstaka exempel på fraser som *hur det är coming out* och *vad är going on* förekommer i talet, men de bör tolkas i enlighet med reglerna för valet av engelska drag, inte som en förändring i det amerikansvenska verbsystemet.

Smärre förskjutningar i hjälpverbssystemet kan påpekas. *Ha* att i fraser som *han hade att göra det* (he had to do that) är

ganska vanligt, men omväxlar med *måste*, *få lov' att*, *vara tvungen*. *Vara* har i ganska stor utsträckning blivit allena-rådande i passivkonstruktioner. Det förekommer alltså i t.ex. *han var konfirmerad igår* (he was confirmed yesterday) såväl som i *han var omtyckt av alla*.

Varje tendens till inkorporering av engelska hjälpverb med det svenska systemet saknas.

En av de få förändringar beträffande verbets bestämmingar som påträffats är bruket av objektsformen av personliga pronomina efter *vara*: *det är mig*, *det var min bror och mig*. Bruket är dock mycket begränsat. Den tolkning som ligger närmast till hands går ut på att den kasustransformation som i svenskan producerar objektsformen av pronomina efter transitiva verb och preposition, *han såg mig*, *han sade till mig*, har förenklats i så måtto att den kan tillämpas i den mer generella formen:

$$\left. \begin{array}{l} \{V \\ \text{Preposition} \} \end{array} \right\} \text{Pronomen} \Rightarrow \left. \begin{array}{l} \{V \\ \text{Preposition} \} \end{array} \right\} \text{Pronomen Kasus}$$

Men i denna form, eller i fråga om den del av transformationen som gäller icke-transitiva verb, är transformationen fakultativ. Det är möjligt att den stilistiska variation i engelskan som rör valet av subjektiv- eller objektsform av pronomina med icke-transitiva verb avspeglas i amerikansvenskan. Under alla omständigheter tycks inte det stadium (den stil), där en omstrukturering anses ha ägt rum så att objektsformen av pronomina blir lexikonform, vara representerat i amerikansvenskan. Inga former som motsvarar det engelska (låg stil) *him and me did it* har påträffats.

Den påverkan som drabbat prepositionerna har redan nämnts i anknytning till Lexikonet. En enda preposition, *across* (vanligen i formen [kra:s]), förekommer allmänt: *han gick (a)cross vägen*, *han levde (a)cross river-n*. Prepositionen *by* förekommer regelbundet i uttryck som *tio-by-tolv* "tio gånger tolv (om ytvidd)" i vissa varianter av amerikansvenskan, men inte i betydelsen "bredvid" eller "av". Andra prepositioner förekommer i svensk kontext bara i undantagsfall.

Bland de omstruktureringar av prepositioner utan direkt an-

knytning till ett visst substantiv, adjektiv eller verb, som förekommer kan nämnas *i* och *för* i tidsuttryck som: *han kom i 1910, han har varit här för tio år*. Förlust av *för* i *för* — *sedan* är också mycket vanlig: *han kom tio år sedan* (he came ten years ago).

Slutligen några exempel som hör hemma på meningsplanet. De transformationer som reglerar ordföljden har påverkats av engelskan. Detta gäller både s.k. rak och omvänd ordföljd och placeringen av adverbial. I båda fallen kan en förenkling antas föreligga. Rak ordföljd förekommer sålunda ibland i amerikansvenskan även om annan satsdel föregår subjektet: *i 1910 två pojkar kom hit*. I fråga om placeringen av adverbial, så har transformationerna förenklats i så måtto att skillnaden mellan huvud- och bisats inte alltid observeras: *han aldrig reste till Sverige*.

En mycket vanlig form av påverkan gäller den infinitivtransformation, som ligger till grund för amerikansvenska satser som: *han visste inte vad att göra, hur att göra det*. Transformationen innebär att subjektet i en underliggande sats stryks och att det finita verbet ersätts av en infinitiv. I svenskan tillämpas denna transformation inte på interrogativa satser, däremot i engelskan.

Andra olikheter mellan språken i fråga om infinitivtransformationerna förekommer också. Satser av typen: *han är säker att vinna* (he is sure to win), med s.k. subjektslyftning, är inte ovanliga.

Vissa engelska konjunktioner förekommer ibland i amerikansvenskt tal. Som redan nämnts används *and* och *but* i någon utsträckning, men huvudsakligen som s.k. sekvenssignaler snarare än för att samordna satser inuti en mening. Den oftast belagda konjunktionen är *because*: *sen så fick jag sluta där, because de hade inget att göra*.

Förändringar i bruket av svenska formord är dock betydligt vanligare än användningen av engelska formord. *Men* i stället för *utan* efter negerad sats är inte ovanligt: *det var inte han men hans bror som kom*. Likaså förekommer förskjutningar i användningen av relativa pronomina och adverb ganska allmänt. Så utelämnas t.ex. ofta *som* i satser som: *han visste inte*

vem kom (he didn't know who came) och *där* ersätts av *var*: *det är platsen var jag var född* (that's the place where I was born).

Återigen kan det konstateras att den påverkan som förekommer innebär smärre förskjutningar i regelsystemet; ofta, om inte alltid, kan den tolkas som en förenkling, ett borttagande av en restriktion, som ingår i de svenska reglerna. Helt nya transformationer, t.ex. den engelska do-omskrivningen, lyser med sin frånvaro.

Inpassningen av engelska substantiv, adjektiv och verb i det svenska morfologiska systemet skall här endast beröras i all korthet.

Förhållandet mellan individuella engelska och svenska ord, formellt och betydelsemässigt, spelar ofta en viss roll i inpassningsprocessen. Enstaka exempel på ett slags stark böjning av engelska verb, t.ex. *kep* som preteritum av verbet *keep-a* [ki:pa], kan förklaras på detta sätt. På det hela taget är dock böjningen av engelska ord mycket regelbunden. Verb böjs enligt 1:a konjugationen, t.ex. *beta/bettade/bettat* "slå vad" (bet) och adjektiv får den icke-omljudda formen i komparativ och superlativ, t.ex. *smart/smartare/smartast*.

Substantiven måste först tilldelas genus. Tillgängliga studier visar att ungefär en femtedel av de engelska substantiven får neutralt genus, resten uttralt (Haugen 1953, 440 ff. och Hasselmo 1961, 181 ff.). Denna fördelning, och liknande fördelning i andra språk, har förklarats genom en princip som går ut på att de engelska orden förses med neutralt genus endast om direkt association till ett neutralt inhemskt ord föreligger, medan resten får uttralt genus, det genus som anses "dominant". I många fall kan det dock vara svårt att fastställa de faktorer som ligger bakom neutralt genus. Genusvariation visar också att formella och betydelsemässiga drag kan tolkas på olika sätt.

Om genustilldelningen anses som primär kan den, tillsammans med substantivets form, sägas bestämma vilken pluralböjning som skall användas. Bland de uttrala substantiven är 2:a deklinationen rikligast representerad, bland de neutrala 5:e deklinationen. Olika slags stammodifikation ingår i valet av deklination. Så förekommer t.ex. former som *teach-a/teach-or*

”lärarinna” (teacher), där det engelska *-er* utbyts mot det svenska *-a* på formella och semantiska grunder (stark kvinnlig dominans bland lärarna) och *shant(y)-e/shant(y)-e-n* [ʃa`ntə] ”skjul” (shanty), där det engelska *-y* utbyts mot det svenska *-e* och ordet fått neutralt genus (troligen genom sin likhet med ett ord som *skyle*, vilket också förekommer i många samhällen).

Den enda engelska ändelse, som har betraktats som inkorporerad med det svenska böjningssystemet, är pluraländelsen *-(e)s*. Denna tolkning kan möjligen undvikas. I vissa fall tillhör den ursprungliga ändelsen ordets stam i amerikansvenskan, nämligen när singularformen också uppvisar *-(e)s*, t.ex. *en car-s* ”en bil”, *en trap-s* ”en fälla” (trap). Där *-(e)s* förekommer bara i pluralis, kan det förklaras genom reglerna för ett ordna val av engelska drag: ändelsen förekommer uteslutande med engelska substantiv. Även kombinationen *-(e)s* plus svensk enklitisk artikel kan förklaras genom dessa regler, eftersom plural- och bestämdhetsböjningen utgör olika stadier i valet av engelska och svenska drag. Pluraländelsen *-(e)s* kan väljas med engelska substantiv; valet av engelsk eller svensk artikel är sedan öppet: t.ex. *cabin-s-en* ”småstugorna” (cabins) och *the cabin-s* är båda ”grammatiska” enligt reglerna för ett ordnat val av engelska drag.

Fonologi. Liksom i fråga om lexikon och syntax är det vid tolkningen av fonologin möjligt att utgå från ett spänningsfält, där en svensk dialekt utgör den ena, en variant av amerikansk engelska den andra polen.

Grundläggande för den fonologiska påverkan är att det ena fonologiska systemet tolkas på grundval av det andra; en svensk tolkning av det engelska systemet leder till en ”svensk accent”, antingen det gäller rent engelskt tal eller behandlingen av engelska ord i svensk kontext, medan en engelsk tolkning av det svenska systemet leder till en ”engelsk accent”. Dessa tolkningar kan uttryckas genom formler: $E/w \rightarrow v/S$ betyder att engelskt *w* ersätts, omtolkas som svenskt *v*, $E/j \rightarrow j/S$ betyder att engelskt *j* ersätts, omtolkas som svenskt *j* osv. (jfr Haugen 1956, 45). I många fall kompliceras formlerna av att

identifikationerna är beroende av kontexten; initialt *j* kan alltså ersättas av *j*, medan finalt *j* ersätts av kombinationen *dj* osv. De regler, som kan uppställas för denna fonologiska substitution, kan anses ingå i en fullständig amerikansvensk grammatik (Hasselmo 1961, 82 ff.).

Reglerna för ett ordnat val av engelska drag rör också fonologin. Även om en person inte strängt upprätthåller den ursprungliga skillnaden mellan engelskt och svenskt uttal, så är det mestadels möjligt att skilja mellan hans privata "engelska" och "svenska" uttal: svenskt uttal kan väljas både för svenska och engelska ord, engelskt uttal bara för engelska ord. De engelska drag som förekommer enligt dylika regler bör inte räknas som ingående i en amerikansvensk fonologi. Till denna hör endast drag, som också förekommer allmänt vid uttalet av svenska ord.

Som antyts ovan måste åtskillnad göras mellan den segmentala formen och de fonologiska regler som ger en viss sekvens dess slutgiltiga fonetiska form. Det är alltså mycket vanligt att ett engelskt ord behåller en engelsk segmental form, men att svenska fonologiska regler tillämpas, t.ex. regler som tilldelar ett ord dess accent.

Om t.ex. de engelska segmenten *r* och *l* förekommer regelbundet både i engelska och svenska ord måste de anses ha inkorporerats med det amerikansvenska systemet. Detsamma gäller de fonologiska reglerna. Det förekommer fall, där den svenska accent 2 helt lyser med sin frånvaro. Dessa fall kan tolkas som exempel på en "förenkling" av det svenska systemet genom engelsk påverkan.

Även inom mycket begränsade talgemenskaper och inom samma generation, ja, hos samma person i olika situationer, påträffas avsevärda olikheter i uttalet. En tredjegerationare kan mycket väl tala svenska utan påfallande engelsk påverkan, medan en förstagerationare kan ha lagt sig till med många av de drag, som associeras med en "amerikansk accent". Det är därför i fråga om fonologin liksom i fråga om lexikonet och syntaxen fördelaktigt att använda en tolkning, som räknar med variation inom ett definierbart spektrum snarare än med en enda amerikansvensk norm. Den tvåspråkige svensk-amerikanen

lever fonologiskt lika lite som i andra avseenden i två isolerade världar; han lever i spänningsfältet mellan två världar.

Bibliografi

- Andreen, G.* 1900. Det svenska språket i Amerika. Verdandis småskrifter 87, Stockholm.
- Carlson, J. S.* 1923. Hvarför böra vi bibehålla och bevara, vårda och bruka svenska språket i Amerika? (Minneapolis).
- Clyne, M.* 1967. Transference and Triggering. Nijhoff, The Hague.
- Fishman, J. A.* 1966. Language Loyalty in the United States. Janua Linguarum Series Maior 21. Mouton & Co., The Hague.
- Hasselmo, N.* 1961. American-Swedish: A Study in Bilingualism. Unpublished Ph. D. dissertation, Harvard University.
- 1963 a. Language displacement and language influence in Swedish America, *The Swedish Pioneer Historical Quarterly*, vol. XIV, no. 2, 62—84.
- 1963 b. Language in exile. Dowie, J. I. and E. M. Espelie (eds.), *The Swedish Immigrant Community in Transition*. Augustana Historical Society, Rock Island, Ill., 121—146.
- 1969 a. How can we measure the effects which one language may have on the other in the speech of bilinguals? Kelly, L. G. (ed.), *Description and Measurement of Bilingualism: an international seminar*. University of Toronto Press, Toronto, Canada, 121—141.
- 1969 b. On diversity in American-Swedish. *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, 92, 53—72.
- 1970. Code-switching and modes of speaking. Gilbert, G. (ed.), *Texas Studies in Bilingualism*, Berlin, de Gruyter & Co, 179—210.
- Haugen, E.* 1953. *The Norwegian Language in America*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- 1956. *Bilingualism in the Americas: A Bibliography and Research Guide*. American Dialect Society, University, Alabama.
- Hedblom, F.* 1962. Om svenska folkmål i Amerika. Från Landsmåls- och Folkminnesarkivets bandinspelningsexpedition 1962. *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, 85, 113—157.
- 1963. Hos hälsingar i Bishop Hill. Från en Amerika-resa 1962. *Hälsingerunor 1963*, 12—20.
- 1965. Bandinspelningsexpeditionen till Svensk-Amerika 1964. *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, 88, 1—34.
- 1966. Den tredje inspelningsexpeditionen till Svensk-Amerika. *Svenska folkmål och svenskt folkliv*, 89, 97—115.
- 1969. Amerikasvenska texter i fonogram. *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, 92, 1—52.

- och G. Nyström 1966. Från Älvdalen i Mellanvästern. Dalarnas hembygdsbok 1966, 97—106.
- Lund, G. 1960. The story of the language problem. Lutheran Companion, 25, June 22, 14 ff.
- Nelson, H. 1943. The Swedes and the Swedish Settlements in North America I. Lund.
- Person, J. 1912. Svensk-amerikanska studier. Augustana Book Concern, Rock Island, Ill.
- Skarstedt, E. 1917. Svensk-amerikanska folket. Stockholm.
- Stephenson, G. M. 1932. The Religious Aspects of Swedish Immigration. Minneapolis.
- Telleen, J. 1895. The language question. Augustana Journal, April.
- Ureland, S. 1970. Preliminary report on Texas-Swedish research 1968—69. Benediktsson, H. (ed.), The Nordic Languages and Modern Linguistics. Visindafélag Íslendinga, Reykjavík.
- Weinreich, U. 1953. Languages in Contact. Publ. of the Linguistic Circle of New York, 1, New York.
- Zetterstrand, E. A. 1904. Engelskans inflytande på det svenska språket. Ungdomsvännen, 179 ff., 204 ff. och 243 ff.